

GAAL MÓZES
HÚN ÉS MAGYAR MONDÁK

GYULAY LÁSZLÓ RAJZAIVAL

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA
1907

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

TARTALOM

AZ IRÓNAK MONDANI VALÓJA.

I. RÉSZ. HÚN-MONDÁK.

HÚNOR ÉS MAGYAR.
HAZÁT KERESŐ HÚNOK.
KEVEHÁZA.
BUDA ÉS ETELE.
SZÁSZ DETRE, A BÉKESSÉGBONTÓ.
GYÖNGYVÉR ÉS ILDIKÓ.
HADÚR VÉGGÉSE.
ISTEN KARDJA.
BUDA VÁROST ÉPÍT.
BUDA HALÁLA.
AZ ISTEN KARDJÁNAK RETTENETES ÚTJA.
A KATALÁNI CSATA.
ETELE BOSZÚT ÁLL.
ETELE ÉS LEÓ PÁPA.
ETELE ÉS A HIZELGŐ ÉNEKES.
VILÁGURA ETELE.
ETELE HALÁLA.
A HÚN NÉP SIRALMA.
ETELE TEMETÉSE.
HOVA LETT AZ ISTEN KARDJA?
KRIMHILDA CSATÁJA.
CSABA ÚTJA.

II. RÉSZ. MAGYAR MONDÁK.

NAGY MAGYARORSZÁGBAN.
EMESE ÁLMA.
EMESE ÁLMA BETELJESÜL.
A KIOVI CSATA.
ÁRPÁD A FŐVEZÉR.
ÁLMOSSÁGOK.
CSABA UNOKÁI.
ZALÁN FUTÁSA.
FEHÉR LÓ, ARANYOS FÉK, ARANYOS NYEREG.
TUHUTUM ERDÉLYBEN.
PUSZTA-SZER.
ÁRPÁD HALÁLA.
A SZENTGALLENI HÓBORTOS BARÁT.
LEHEL KÜRTJE.
GAZ-MAGYARKÁK.
BOTOND VITÉZKEDÉSE.
GÉZA FEJEDELEM ÁLMA.
HADÚR SZENT MADARA.

AZ IRÓNAK MONDANI VALÓJA.

Avatag írások, nagy-régi időkben, melyek krónikás szárazsággal elmondják a hún-magyar hőskor történeteit, kezébe nem kerülnek az ifjúságnak; s hahogy kerülnének is, hidegen hagynák.

Ugyan miért?

Diák nyelven írták kolostorok szorgalmas lakói, nem is úgy írták le, ahogy hallották, mert hivságosan czifrának, hihetetlenül csodálatosnak ítélték. Kihüvelyezték belőle, a mi *igaz*-nak tetszék, elhagyták belőle, a mit *mese*-számba vettek: a csodaszép mondák helyett kétségbe-ejtően száraz krónikák maradtak reánk.

Járván e mondák avarját, oly ritkán akadunk avatatlan kezek által meg nem tépett virágra, s fáj nekünk a sok irtásnak látása. Holott hős-mondák óriási fái izmosodhattak volna meg, lombkoronáikkal árnyat vetve a hatalmasan elágazó gyökerekre, csonka törzsek tuskóit sejtjük csupán, s a szivbéli nagy szomorúság mellett drága nekünk minden levélke, egy-két épen maradt monda-virágunknak minden szirma.

Összegyűjtjük a szeretet gondosságával, egymás mellé tesszük, hogyha kész az ügyefogyott csokorka, büszkéek vagyunk rá, merthogy a mienk.

Megfesteni képét, nagy-régi időknek, melyekre világot a históriának fáklyája ingyen sem vet; összerakosgatni a töredékeket igazságos kézzel és becsületes hűséggel: ime ez volt a szándékom.

Neked festem meg sok jóakarattal ezt az ódon képet, édes nemzetemnek nagyramenendő ifjúsága, kit szivemen hordok mióta pennám forgatom.

Összerakosgatom, ha mit találtam gyarló töredékül, hogy együtt legyen megifjúlt ábrázattal, ám a régi zománczot el nem veszítvén.

Teljék ez egyszerű történetek olvasásában annyi szivbéli gyönyörűségetek, a mennyi eltöltötte szivét az írónak, midőn «ez avart járta» és meseszóba foglalá, mik mesék, költői szép mondák valának hajdanában és éltek kora nemzedékek ajkán és szivében... Elhangzottak pásztor-tüzek mellett, míg az éji szellő lobogtatta a kékes-fehér lángot, belekapott a sátrak ponyváiba, altató-szóvá tördelözve az ükapák fiainak és leányainak szemére lopták az életédesítő álom himporát...

Ó azok a nyers emberek életerős fiai tudtak még lelkesedni, tudtak remélni, tudtak jövőbe bízni. Álmodtak zúgó folyamok partján, rengeteg erdők odvas fái mellett hazáról, melyet megszereznek; dicsőségről, mely nehéz harczok után tüzet lop szivökbe; ki nem vezett belőlük a tette való készség, mert *gyermek* volt a nemzet, a gyermek pedig olyan boldog, mert szereti a mesét, a mese pedig olyan kimondhatatlan édes tápláléka gyermekek szivének.

Nosza, váljunk gyermekekké, hívó, bizó, remélő gyermekké, szól a mese... szól régi időről, régi időknek hőseiről!

Üljetek ide körülem, hallgassátok, kezdem.

I. RÉSZ.
HÚN-MONDÁK.

HÚNOR ÉS MAGYAR.

Messze... messze innét, a kékes-zöld vizű Meotis tavának partján, vagy még azon is túl, Perzsaországnak tágas rónaságán élt egy természetes óriás, Ménrót volt a neve. Vadat ha űzött úttalan erdők sűrűjében, nem volt párja neki hetedhét országban. Mert nagy kedve tellett Ménrótnak a vadászatban, holott módját lelte ököltre kelni rengeteg szilaj fenevadjaival. Csakhogy még inkább örvendett mellében a szív, ha látta két erős fiát: Húnort, a széles vállút és Magyar, a szilaj indulatút.

Tüzes és bátor volt a két gyermek. Viharos szél ellette paripákra nem kellett puha ülésű nyerget tenni, aczél-zabla, sallangos fék nélkül hátára pattantak és versenyt nyargaltak a puszták szelével. Lobogott sörénye a tűzvérű ménnek, forró párázat tódult ki orrának lyukain, tágult szügye rengett, haj de megreszketett minden porcikájában, mikor érezte a vas térdek szorítását. Olyan engedelmes volt, akár egy bárány.

Szólott pedig egyszer Húnor az öccséhez:

- Nosza, Magyar, édes vérem, kedvem szottyant erdőt bújni, erdőt felzaklatni, vadat meghajtani, ha te kedved is úgy tartja, induljunk naptámadat előtt.

- Naptámadat előtt készen találsz, bátya, mert agg-csontnak tetsző csupán a pihenés; ráérünk majd veszteg ülni a lengő sátrak hűvösében, mikor hófehér szakál veri a mellünket és inainkból kifogyott az erő.

- Úgy lehet hosszan tart a holnapi hajtás, ötvenegyed magammal indulok el.

- Magam is úgy teszek, nem különben bátya.

Másnap, kora reggel, naptámadat előtt talpon volt száz vitéz, talpon a két testvér. Öröm lángja lobogott szemökben, telve gyorsan repülő nyíllal a puzdra, vállaikra vetve a leajzott ív, verdeste izmos czombjaikat a nehéz kard.

- Hajrá legények, indulunk! - kiáltá harsány hangon Húnor.

És elindult víg kedvtelésre, vadúzésre a délceg csapat.

Álmaikból felrebbentek a fészken ülő madarak, itt-ott nekiiramodott a félénk nyúl. Oda se nekik a vadászok. Hadd lopják éltöket, kinek volna olyan bőven érczhegyű nyila, hogy rájuk vesztegesse. Nemesebb vadra éheztek.

Imhol, a mint keleten első sugara feltűnt a koronás napnak, s a gyémánt-szemek örvendve csillantak meg a fűzek keskeny levelén, a fák sötét lombjain, mikéntha a földből bukkant volna elé, egy hatalmas szarvasgim állott velök szemben.

Olyan csodálatosan szép volt az az állat, mását nem látták sem azelőtt, sem azóta. Homlokán ágas-bogas szarvkorona ékeskedett, de meg nem görnyedt izmos nyaka alatta, könnyen hordozta, könnyen és büszkén, mintha mondta volna:

- Számláljátok meg, hány ága van koronámnak: annyszor váltotta arczát az esztendő, annyszor hullottak le az erdő fáinak lombjai...

- Királyi vad, istenemre! - szólott Húnor s iziben lekapta válláról karcsú ívét, felajzotta a feszülő húrt, legjobb nyílveszejét pendítette meg. Röpült a nyíl, röpült, ámde még sebesebb volt a szarvasgim iramodása. Kevés volt arra, hogy őt eltalálja száz két vitéznek minden hegyes nyila...

- Utána... utána!...

Haj, de a szarvasgim erdők lakója, ismerősként fogadja minden rejtek, elfedi lombjaival a cserje, könnyű lépte alatt talán még a fű sem hajlik meg. Úgy iramodik, hogy még a szél sem ér nyomába. Itt is felvillan, ott is felvillan ágas-bogas szarva; mintha tréfát űzne, még vissza is tekint, de milyen büszkén, de milyen diadalmasan.

Delelőjére ér az égnek vándora, ott megáll egy futó pillanatra, kedvét leli ő is a szörnyű hajszában; égő arcú, szikrázó szemű legények mértéktelen nagy buzgóságában.

Hegyszakadék, vizomlás, sűrű bokra a rekettyének, messze futó gyökerei százesztendős fáknak, éhség, szomjuság mind nem fog ki rajtok, csak űzik, mind űzik, ha a világból kellene is kikergetniök, nyomában vannak... Majd elfárad, majd ledobban zsákmányul.

Ezt mondják, ezt hajtják únos-úntalan.

Meg-megállnak olykor, keresik a vadat, de nem látják sehol...

Lefelé hajlik már a nap szekérének a rúdja, nő az árnyék, esti szellő zúg-búg, rezegek a fák levelei...

És ime újra felbukkan, a búcsúzó nap vérvörösre festi, mintha égne a koronája, mintha csalogatná:

- Jertek... jertek, Ménrót fiai!

Gonosz játékot űz, csodaereje van, hogy nem tudnak tőle elszakadni Húnor és Magyar.

Csillagfénye reszket az égen, előbukkan a hold, onnan, a hol imént lehanyatlott fáradtan a koronás nap. Éjjel tündére szövő sötét hálóját s reá teríti az erdőre, a sik rónára, nem látszik immár a szarvasgim. Elpihent az is, hogy pihenőt adjon üldözőinek.

- Itt megálljunk, vitézek - mond Húnor, lepattan lováról, s végigsimogatja fejét, megrázza üstökét, megveregeti tomporát.

Leszállanak mind. Serény kézzel száraz galyakból tüzet raknak, a köré telepednek, hogy tovább beszéljenek a csodaszarvasról, a csodaszarvasnak csodagyorsaságáról...

És nem jut eszökbe, hogy már messze estek, messze elkerültek apjuk sátorától. Nem jut eszökbe egyéb, csak a szarvas, melyet holnap napvilága mellett tovább űznek, felhajszoznak és zsákmányul ejtenek, ha addig élnek is.

Talpon vannak újra naptámadat előtt, s ime a babonás vad előbukkan újfent; még büszkébben hordja a fejét, még incselgőbb, mint tegnap vala.

- Hajrá, haj!...

Kezdődik a hajsza, még szilajabb hévvel, mint tegnap folyt napkeltétől - napnyugtáig. Idegen a tájék, hova eljutnak, de ott is izzóan omlasztja le sugarait az a nap, mely őket elkísérte hazulról, fölkereste reggel, hogy nyomában legyenek a csodaszarvasnak; ime itt is buja a fű, hajlósak a fák zsöngé hajtásai, szél ringatja a fák leveleit.

- Tovább... tovább! Miénk leszél szép vad! - buzgólkodik Magyar, s mintha szive-lelke a szemében volna, úgy néz a feltűnő, elbúvó királyi szarvasra.

S mikor aztán másodnap is leszáll az éj, eltűnik nyomtalanul a vad, s ők ledűlnék a harmatos fűre lobogó pásztortűz mellé; bezzeg nem minden vitéznek derül fel az arcza. Némán kedvetlenül gunnyasztanak, s egyikből kipattan a kedvetlenség:

- Elég volt már Húnor, holnap hazatérünk!

- És a szarvasgim?

- Bolondítson mást, egyéb vadat is terem az erdő!

- Vadat terem, egyebet is - vág közbe Magyar, de ilyet nem.

- Holnap újra kezdjük!

- Holnap újra kezdjük! - Én is e mondó vagyok. Ha kinek nem tetszik, haza mehet. Ott van útmutatóul a támadó nap, onnan indultunk el, arra felé menjen.

Harmadnapra kelve megjelent újfent a szarvasgim. Szébb is, kíváncsabb is, mint tegnap és tegnapelőtt volt. Vágyra feltüzelt Húnort és Magyart:

Nosza, jó vitézek, ma reánk mosolyg a szerencse, ma el nem szalasztjuk, mire a nap delelőre jut, torát üljük, ízes czombját vérvörös parázson megsütve fellakomázzuk, diadal jeléül ágas-bogas agancsát hazaviszszük Ménrót apánkhoz.

Kékvizű tó partján, vízben gazdag sikon, hol selyemhaja nő a haragos-zöld fűnek, iramlík a szarvas, nyilnál sebesebben, villámnál gyorsabban, csalja, csalogatja maga után messze idegenbe Húnort és Magyart, s mikoron elére erdő tisztására, melyet körülvettek ezeréves cserfák... imhol csak eltűnik, soha fel nem tűnik, vágyó szem hiába lesi, hiába keresi.

Tétova vigyázva megállnak a hevesvérű ifjak, egymásra néznek és tanakodnak, immár mitévők legyenek?

De micsoda ének hallik a tisztásról, zöld berek közepén tündérmuzsika, minőt még nem hallott emberi fül soha, nem hallott, nem értett... tündérmuzsikára százkét leány lejt a tündéri tánczot.

Lengő patyolatból, arany-ezüst hímes köntös fedi testük, úgy aláfoly róluk, mintha mesterkézzel holdvilága mellett tündérkezek remekelték volna hiú asszonyszívnek érdes öröme.

Alkonyat bibora ömlik rájuk csodaszépen, arcuk pirossága, hangjuk édessége, tánczuk kecsessége meglopja a vitézek szívét.

Csak állnak, csak nézik, s felforr bennök a vér, mind arcukba szökik; szivökben feltámad csodavarázslattól ígézetes érzés, melyet nem ismertek, mióta csak élnek.

Feledve a szarvas, feledve a hajsza, a percz gyönyörének mind a százkét vitéz rabja lett egészen.

Tündérvitéknek örvendve a szűzek, nem látják, nem sejtik, hogy minő veszedelem ólálkodik rájuk erdő sűrűjéből. Százkét erős ifjú kétszer annyi szeme nyeli őket... nyeli, mohóan elnyeli.

Erdő minden fáján kósza esti szélről tánczra perdül ime a gyöngye levélke, megrezzen a bokrok hajladozó ága, édesebben dalol erdő csalogánya, csintalanul cseveg a kanyargó csermely.

Dul király két lánya csak lejt a tánczot, száz kísértő társa csak lejt utánok, midőn keselyűknek csattogása hallik, s Húnor Magyar rácsap két gyöngye galambra, két királyleányra, kiknél szebbet soha, de sohasem látott a hasadó hajnal.

- Gimszarvas elillant, leány el nem illan. Nosza fel, vitézek, kiki a magáét nyergébe emelje, szívére szorítsa, lengő sátorába édes feleségül haza vigye aztán! - így kiáltott Húnor, s volt aki hallgassa, de bizony volt az is, aki szavát menten megfogadja.

Soha erdő fája ilyet még nem látott, ilyen vadászatról, szűzek rablásáról erdő kis patakja ingyen sem álmodott.

Menne, menekülne, ki a merre látna, aggódva, sikoltva néznek a szép szűzek, előre meg hátra. Bokor nincs, hogy rejtse, vitéz nincs, ki védje; késik még az éjjel sűrű fátyolával, hogy rájuk terítne jóakaró kézzel.

A kérés sem használ, köny csak ingerli a vakmerő legényeket, kiki a maga párjával ott ül a nyeregben.

Így esett, így esett szarvasgim-vadászat Meotis tavának szép vidékén.

Szóla Húnor aztán:

- Halljátok, vitézek, haza mért mennétek? Tetsző nekünk e táj, füve, vize, földje, rengeteg erdője minket eltart és feleségeinket. Erős, serény kézzel nosza verjünk sátrat, itt megtelepedjünk, hazát alapítsunk.

Tetszett mindenkinek, rá is álltak nyomban. Király két leánya Húnornak, Magyarnak lett a felesége. A többi száz pedig szintén megtalálta párját. Soha meg nem bánta sem egyik, sem másik.

Nagy-sok idő múlva Húnor családjából lett egy egész nemzet, harczzratermett nemzet, úgy hitták, hogy *hún* nép.

Nagy-sok idő múlva Magyar családjából lett egy egész nemzet, erős a csatában, hűséges a frigyben, a neve: *magyar* nép.

HAZÁT KERESŐ HÚNOK.

Évek teltek, évek múltak, nem is egy, nem is tiz, hanem a mennyi kell, hogy százszor megújuljon az erdő, százszor hullassa lomb-koronáját a tölgyfa, agg-bölcsesség ránczot vonjon a sima arcra, s kifogyjon az életerő hősi apák karjából, inából.

Ennyi idő alatt népek támadának egy-egy családból, megsaporodott a sátrak száma, s a kékvizű tónak környékén magas domb alatt keresett csendes tanyát hún nép atyja Húnor.

Volt, ki nyáján osztozzék, volt, ki harczbiró húnok seregének élére álljon: maradt ivadéka sok, gyengébbek sem voltak, csendesebbek sem, mint atyjuk.

Hogy történt, hogy nem történt, de csalogató mese, pengő-csengő rege feltámasztotta Húnor ivadékában, Balambérban a vágyat, hogy merre a nap nyugszik le a kék levegőégnek irányában, magas hegyeken túl keressenek hazát azok, kik nem félnek a kalandos élet zavarától.

Úgy tett a nép-alapító szőke Húnor is hajdanában, reá bízta sorsát vakmerő szívvvel a szarvasgimre, az csalogatta el messze napkeletről a kék vizű tónak partjára, mely immár szűk lett vitéz apáknak, merész unokáknak.

Felverték távol és közel erdők csendjét, adózott halával a víz, s a mennyire derék nyíl a feszült idegről elröppent, nem hiába hasította ketté a híg levegőt. Hej, csak hogy örök egyformaság itt az élet; ha néha felbuzdul a vér, s nagyra látó remény ver fészket a szívből, útját nem lelheti meg, mint a hegyi forrás, mely szűk katlanából kibugygyanva neki vág a sziklának, beássa magát a földbe és tovább megy... tovább megy, és a mint megy mind szilajabbá válik.

Így történt... így történt, hogy Húnor ivadékai egy szép napon összetanakodtak. Valami unszolta, valami hajszolta, ének-mondók szava véröket forralta. Összetanakodtak sokan a lengő sátorok lakói közül Isten szabad ege alatt, melyen napkeletről jövő felhők úsztak hosszan, mint a szálló madár napnyugat felé.

- Hova leszáll a nap éji nyugvóra - mondá Balambér - föld van ott is, úgy mondják, úgy hiszszük. Túl a kék hegyeken gazdag népek laknak, gazdag legelőkön száz meg száz gulyának vagyon mit rágni a térdig érő fűből... Kincset érő marhák magas garmadákban, mikben idegen nép kénye szerint dúskál... Miért ne lehetne mind, de mind a miénk?... Kabala tejénél édeesebb, tüzesebb ital várna ott ránk, s asszonyaink kedvét ritka ajándékkal hamarabb megnyernők.... Hirünk is támadna, ha nem csacska a szó, melyet az öreg táltos Istenakarattól tudnunk ada nem rég. Azért Húnor apánk erős unokái, szedjétek siető kézzel szét a sátrat, igavonó barom hozza majd utánunk, útra kerekedjünk, ne is vesztegeljünk, merről napszálltakor csillag fénye néz ránk, ott keressünk hazát!

Zúgtak nagy örömmel, kardjuk markolatát meg-megszorongatták Húnor unokái, szemökbe kilobbant a kívánság tüze, arcukra kilobbant a dicsőség vágya; mintha látták volna arany-ezüst marhák fölös garmadait, melyekre csak kezek kell majd kinyújtaniok....

Hiába való volt a bölcsőbb öregek óvaintő szava, apai tanácsa, mely szólott vala a következőképpen:

- Légyen minden időben a fejr hajnak, agg észnek tisztelet, Húnor unokái! Fellobban a gyermek-szívből hebehurgyán sok erős kívánság, mértéket tart az agg, mert bátor gyöngébb szemének a fénye, haj, de messzebbre lát. Fialat buzgótság, az néz csak előre, de a vénség hátra is vet pillantást agg-észszel, s tanuságát annak, ami már elmúlt, reá méri a jövőre. Elmentek, ha mentek sok szép reménységgel, idegen hazában új hazát keresni, de arra gondolni egyikőtök sem tud: hátha nem találtok, s koldus-idegenben fölbred bennetek a kívánság a

kékvizű tó után?.... Megtaláltok-e majd, itt lesznek-e még, kiktől elszakadni hajt most a lelketek...

Okos volt a beszéd, de ki szíve után indul, nem hallgat az észnek komoly tanácsára.

A vén táltos pedig, ki a jövőbe látott, második jóslással hiába próbálta ledönteni az elsőt, azt a kecsegtetőt.

S miképpen a méhek tavaszi rajzáskor csoportba verődnek, ide-oda zúgnak, zümmögnek, s fölfordul a méh-kas életének rendje: úgy bomlott meg ott is, Húnor országában a békesség, mert hogy java része a húnoknak útra készülődött idegen hazába.

Kardot fentek ezek, dárdát faragott az; nyilvesszót edzett a harmadik; ijat faragtak hozzáértő kézzel; az asszony nép sürgött, hogy mire szükség lesz, együtt legyen mindaz, fontkosarak öblét, bükkfa-tekenőket száraz falevéllal, puhával bélelték, csecsemő-gyermeknek, hogy legyen a fészke; köntösre, ruhára, arra is volt gondjuk; szebb is lesz, több is lesz, ha az új hazában emberölő karddal arany-ezüst marhát zsákmányul ejt urok...

Fel is készültek, el is indultak, rövid volt a búcsú, csak azoknak fájt az, kik vén apát, anyát, szegény tehetetlent hagytak ott; nem volt azoknak már semmi kívánságuk, csak hogy meghaljanak szépen, békességben, s csontjaik a földben ősök csontjaival elkeveredjenek.

Népek támadása, messze vándorlása nem volt csodadolog abban az időben; népek támadása, hírnévre jutása, s mint oldott kévének hamar széthullása...

KEVEHÁZA.

A mint jöttek távol napkeletről Húnor hős fiai, útjokat elállta a fehér kúnok hada, el a fekete kúnoké balgatag bizakodással. Gonosz ellenségnek, földrabló jövevényeknek tekintették. Hajh, bár ne tették volna, hajh, bár előlük sietve kitértek volna, mert nincs sebesebb áradata a kékvizű tóba szakadó nagy Etel folyónak, mint hadrontó, népigázó húnok seregének.

Mint a szél egy lehellete megbontja az oldott kéve szálait és ragadja magával pusztító forgatagában: úgy szétszórták Húnor ivadécai a fehér kúnokat, a fekete kúnokat. Ámde soványnak, szegénynek tetszett a földjük; a táltos jósló szava más országról szólott, szebb hazáról regéltek az énekmondók.

Hún-bércz kéklő ormai messzebb vannak még, felnyúlnak a felhőkig, arra fekteti fáradt fejét a leszálló nap, oda teríti ki vörös bársony takaróját, mint egy könyöklőre, ha még egyszer visszatekint a földre tűzszemével Hadúr, a nagy Isten.

Fel, fel húnok érczkarú vezérei: Keve, Kadosa, Béla! Rejtsd puzdrába csalhatatlan, süvítő nyilaidat Torda fia, hadrontó Bendegúz!

Tovább haladt a húnok serege napnyugat felé. Folyó, ha útjokat állta, meglábolták, s ha mélyebbre süppedt a fenék, tömlő-szárnyakat kötve lovaik hasára, vakmerően átúszatták. Erdő óriási szálfái rendre ledültek, fejszék csapása fölverte az éjszakának csendjét; a levegőöget villámok nem hasogatták, nem mennydörgött s mégis zengett-zúgott az erdő, vést jóslat a titokzatos hang; a vad megrebbent, bújt a halandó ember.

Meg-megpihentek nehéz harcok után, letörülték kardjaik vasáról a reászáradt fekete vért, nyilakat faragtak, kelevézeik hegyét műértő kezekkel vashegyre szoríták.

Vidám áldomását ülték diadalmas harcoknak, s mennél nehezebb volt a diadal, annál nagyobb buzgóság szállotta meg őket.

Hún-bércz magas ormán a mint felvillant fegyverök, hajnalhasadás volt épen. Hadúr mosolygása fogadta őket. Ezernyi-ezer sugarat vetett a tágas rónára, mely beláthatatlan messziségben terült el napnyugatra, napkeletre. Messze, messze, hova ember szeme még ha a saséval vetekedik is, el nem hatolhat, két kigyózó folyam hömpölygeti ezüst vizét. Emitt napkeletre támad az egyik, isten tudja, hol a másik. Itt találkoznak hosszú útjuk végén, itt ölelkeznek, mintha édes testvérek volnának.

Haj, micsoda föld ez!

Álmában sem láthat ennél szebbet a halandó ember. Végigsiklik rajta a szem és be nem telhetik merő édes gyönyörűséggel; ezen a sikságon, ha majd felütik lengő sátraikat, maga Hadúr is, a nagy isten, legeltetheti rajtok szemét. Bársony fübe harap a kövér göboly, iramodó széllal versenyt fut a paripa, lankás domboldalon békésen legelész a juh.

- Ez a föld! Ez a föld, melyről csodaszép éneket álmodott Hadúr felkentje, ott a kékvizű tó partján! - kiáltottak fel a vezérek, s karjaikat az ég felé emelve hálát adtak a húnok istenének, ki megsegíté őket, hogy ide érjenek.

Virágok fakadtak a völgyben, harmattól csillogott minden fűszál és egy árva felhőcske sem zavarta meg a menny boltozatának tiszta kékjét.

Csak amott nyugaton, a nagyobbik folyón túl kerekedett sötét felleg, fergeteget ígér, úgy gyűlt, gyülekezett, kelet felé hömpölygött, csattogtatta szárnyait, mint fene nagy madár, melynek szárnyalebbentése árnyékot vetett a földre.

- Híres nagy királynak országa van ottan - magyarázta egy rab. Veronai Detre az ura, kinek híre-neve messze földet bejárt. Ő maga nem lakik ott, de van, ki helyette fogja a gyeplőt: herulok, gótok, longobárdok, sok vitéz nemzet uralja, úgy hívják: Makrin. Koczkakövekből rakott, magas házban lakik és a várost is magas fal veszi körül. A várost úgy hívják, hogy Potenciána.

Szólott erős Keve, húnok kapitánya:

- Mondod, övék az ország, túl a nagyobbik folyón; azt mondom én, hogy most még az övék, de nem lesz az holnap; mondod, kőházban lakik: annak a kőháznak nincs olyan erős alapja, mint a mi sátrainknak; mondod, erős fal védi a városát, s kő kövön nem marad abból a városból.

Súlyos szavak voltak, merész szavak voltak, amit Keve mondott, húnok kapitánya, de nem akadt egy is húnok seregében, száznyolcz nemzetség közt, ki ne hitte volna, hogy szavát beváltja.

Bendegúz, Torda hős fia, nagy nemzetség feje, maga köré gyűjté három dali fiát: Rofot, Budát és Etelét, hogy tanítsa, őket hadi mesterségre. Mert ki nagyralátó, s kire Hadúr nehéz munkát biz majd, illő dolog, hogy jó eleve tudják, minő a zivataros élet. Gyermekük még mind a hárman, de hamar váltja képét az emberöltő, unokák ősökké hamar cseperednek.

Rof birja már a kelevézt, Buda játszik a karddal, s Etele, a legifjabb odabékél atyja térdéhez s hallgatja... hallgatja hadrontó Bendegúz meséjét...

Ezalatt pediglen Makrin szedi rendbe hadi készségét. Gyűlnek a gótok, gepidák, állatbőrös pajzsaihoz verik kardjukat a herulok, szürek; Százhalom tájkát, Potencia táját ellepi hadi nép. Mind együtt vannak már, kiket parancsoló szóval igazgat Makrin, most várják szász Detrét, a nagy urat, amelungok fejét, ki a nagy hű-hóra, segítségkérő rimázkodásra elindult nagy hada élén Potencia felé.

- Nosza, húnvadászat lesz belőle - mondá - nem egyéb e tréfa.

Bizakodott szörnyen gótok híres népe:

- Imhol bástyafalat von közénk az isten, vízből van ez a gát, Duna habja megvéd a húncsorda ellen.

Haj rá, haj! Vígan is voltak mind a hányan sátrakat ütének Potencia táján. Trombiták harsogtak, diadalmas ének levegőt reszkettetett, s járt a boros kupa, kézről-kézre adták.

- Ígyál, szolgálám, ígyál! - biztatgatá Makrint hűbéres királya, Veronai Detre. Tréfa lesz a hajsza, vagy csak merő játék, mely reánk vár itten. Hajlóban már a nap, alhatunk nyugodtan. Őrszem se vigyázzon.

Vígan voltak mind ők, hogy is ne lettek volna vígan, nyári éjszakának nincs oly fagyasztó hidege, mely hidat verne egy rövid éjen át a Duna hátára. No meg mese-beszéd, mit kósza hír terjeszt a hún vitézségről. Szopós gyermek ijed meg tőle, nem harcz-edzett hősök.

Pedig a mi történt, nem is kicsiség az. Reám hallgassatok, elbeszélem sorba, sem hozzá nem teszek, abból el sem veszek.

Mikor leszállt az éj, s hold, csillag elbujtak felhőtakaróba túl a másik mezőn, hol a hűnt sejtették, de szemmel nem látták, neszt alig is keltve, óvatos léptekkel közeledett Keve, közeledett bizony a széles Dunához.

- Itt megálljunk - mondá, hogy a parthoz értek. - Soha míg a világ, ez az öreg folyó nem ivott bort, nohát igyék húnbarátságból, adjunk neki annyit, a mennyi tömlőnk van, s amennyi bor szorult nagy hasú tömlőkbe.

Ihatott a Duna hún-tömlőkből bort eleget. Kerekedett aztán jó kedve is attól, csakúgy dőlingözött kétágas partja között.

Osztég ló hasára kötötték a tömlőt, az lészen lovaknak vizben emelője, alá nem sodorja Dunavize árja. Minden hún vitézből lett egy-egy gyors csónak. Bezzeg nem kellett híd átkeltek a nélkül is mind a hányan voltak Keve emberei.

A többi rábízta elpattanó nyilra, suhogó kardélre, repülő dárdára. Nem is támadt a nap, reggeli szürkület köde ült a tájon, mikoron felriadt Detre, Makrin népe harczi nagy lármára.

Tétova szaladtak, fegyvert előkaptak, lovak nyerítése, haldoklók hörgése töltötte meg a levegőt.

Összegomolyodtak, Tárnokvölgye ilyet még soha nem látott. Mintha minden fűszál emberre nőtt volna, oly sűrűn ellepték a nagy messze sikot. Halom halomra nőtt emberholttestekből, gazdátlan paripák nyihogva száguldtak, ki féket vessen a szájokra, messze volt a gazda: Odinhoz kívánczozott, vagy Hadúrhoz szállt lelke, hogy földi életét folytassa, hűvös berkekben vadat üzzön, s szolgáljanak neki, a kiknek életét itt lenn kioltotta.

Patakokban eredt a kiömlő vér, tapodták a lovak, a föld sem tudta már mind beinni.

Holtra fáradottan mindkét fél elállott, tömerek halottja volt Detrének meg Makrinnak, több volt, mint a húnnak; és Hadúr végzése mégis úgy kívánta, hogy nagyobb legyen a húnok vesztesége tárnokvölgyi harcban, mert ki lelke volt a húnok seregének, hol van Keve, hol van?

Addig osztogatta halálos csapásait, míg egy gonosz nyíl a szívébe furódott, s attól elállott a hősi szív verése örökön-örökre.

Hős Keve elesett a tárnokvölgyi csatában.

Úgy kívánta a hún becsület, hogy temetetlen ne maradjon Keve, a nagy hős, mert ki dicsően élt és dicsően halt meg, megilleti azt a vitézi temetés.

Saskeselyű, holló temetetlen testére, mint dögre ne szálljon, késő unokáknál megmaradjon híre időtlen nagy időig multnak tanuságul, jelennek okulásul.

Sirt ástak a húnok, de nagyot, de mélyet, oda bétették a vezért s a többi, kik a harcban elestek. Fel is felemelték a televény földből a húnok sirhalmát, s követ tettek rája, faragottat, nagyot s azt mondták reá, hogy: ez a *Keve háza*.

Alatta elporlad, ami benne földi, de ki nem fogyott még belőle az élet, folytatja tovább is ott a másvilágon, úr lesz Keve ott is, mert ki őt szolgálja, sok vitézt elejtett a tárnokvölgyi harcban.

Detre száz, Makrin hej, ne örüljete még ennek a keserves diadalnak. Új fergeteg készül, de nagyobb fergeteg, mint volt az előbbi. Potencia fala erősen áll, ép is, de meddig marad ép, Hadúr a tudója.

Jó Béla, Kadosa, rettentő Bendegúz, hamar hírét vitték a tárnokvölgyi esetnek. Alighogy hírét vették, már állott a szer köztük, hogy boszút kell venni Detrén és Makrinon.

Fel is felkészültek, Duna vize gátul nem állott előttük, ott termettek mindjárt másnap virradóra Cezumór határán.

Detre, Makrin hada oda vonult szépen, csak hogy a minapi nagy bizakodásból alig maradt benne csak siralmas árnya.

Nem is vigadoztak, hűnt szidni sem szottyant kedve nagy Detrének. Most már bizony tudta, hogy mi reájok vár, az ingyen sem tréfa.

Baromnak alíták a hűnt, csordának tekinték a húnok seregét, jaj-keserves vala, amit tapasztaltak a tárnokvölgyi iszonyú csatában.

Keve egymaga volt, most meg hárman jönnek, mind a három hősnek keleten van hire, nyugaton lesz hire, ha úgy akarja nagy-tehetős Hadúr.

Ha te tudtad volna szerencsétlen Makrin, hogy mi vár itt reád a czezumóri síkon, bizony odahagytad volna Potenciánát, oda kincseidet, s inkább bujdosója lesz a nagy világnak.

Mint a sziklahegyről, ha ropogva-harsogva letörik egy-egy nagy darab és gurul alá a menedékes lejtőn, s magával sodorja mindazt, a mi útjába áll: úgy rontott Detre és Makrin seregére a hármashún sereg: Béla, Kadosa és hős Bendegúz serge.

Elsötétült a nap húnok nyilaitól, s akiknek szánva voltak ezek a mérgeshegyű, gonosz nyilvesszők, azokra nem sokáig mosolygott Hadúrnak életadó napja, halálos hályog borult szemökre és inaikból kifogyott az erő.

Elől rombol két karddal kezében rettenetes Béla, ritkul előtte a sor, jobbra is, balra is nő az ember-barázda. Iszonyú szántás ez, iszonyú vetés ez, örvend a sápadt arcú Halál. Amott Kadosa villogtatja jó pallosát, erős Makrin meghátrál előtte, de elébe szöktet Detre a szász, kinek aczélből van minden izma, két kézre fogja élesre fent, széles kardját, s utat nyit Kadosa szívéhez, melyből megered pirosan a vér...

Hadúr akarta így, hogy múltó pillanatra feléledjen gótok, rómaiak szívében a remény pisladozó tüze.

Összezavarodik nyugat-kelet népe, nyíl süvölt, kelevéz bűg a levegőben, érczpajzsot dönget örvös buzogány: huj, huj!... riad a hún, de mintha a földből gepida, herul, gót varázsszóra nőne, csak a térség fogy, de az ember nő.

Bélát körülvessi tengernyi ellenség, elborítja dárda, feléje vág száz kard, de megáll ő mégis, mint egy kőbálvány, melyet csak Hadúr nyíla dönt meg...

Hadúr akarhatja, hogy ő is elvessen; Hadúr irányozza dárdáját a gótnak, aki célba veszi, s vakszemen találja. Diadalordítás kél rögtön nyomába.

Egyedül maradt most Torda fia, rettentő Bendegúz. Oroszlán, mintha szoptatta volna, olyan királyi hős, jaj, kit nyíla talál, jaj, kit pallosa sujt. Odin várja őket a hetedik égből, de hiába várja hites felesége, búsuló családja nyugaton, a kőből rakott háznak alacsony küszöbén.

- Hol vagy Detre szász, te? Téged keres nyílam! Ha sebesebb lábad, mint a turul szárnya, utól ér a nyílam, homlokodon talál meg!

Bendegúz kiáltja s éjfélete lovon halált osztó karddal, érczhegyű nyilakkal száguld, hogy nyomába kerüljön a száznak, a rettenetesnek.

Makrinnal találkozik, vele akad össze:

- Kard, ki kard, gót-ember! Utolsó csatádat megvívjad most vélem!

Csak ennyi a szóból, a többi elvégzi Bendegúz pallosa, melyről iszonyatosképen csurog a vér, mint az eszterhéjről tavaszi nap csorog a megolvadt hó.

Egy csapással Makrint, mintha nyers tök volna, kétfelé hasítja, egyik fele jobbra dült, a másik balra, gót bűbajos írja össze nem ragasztja, egygyé nem forrasztja soha, míg a világ.

Megriad a gótok fogyaték serege, királyt megboszulni nem akad ott ember, csak az, kire vadász rettentő Bendegúz, csak a berni Detre.

Rátámad Bendegúz, messziről, hogy látja:

- Ihol van a szolgál, immár az én szolgám a másik világon, téged is annak szántalak.

Aczéltollú nyilát ércz-idegre kapja, villámgyorsan célloz, pendült a feszült húr, s a levegőget kétfelé hasítva röpül... röpül és a Detre homlokába kopolyáig behat...

De minő varázslat? Urdung, manó dolga, a mit Bendegúz lát...?

Vasból van-e Detre homloka, vagy érczből? Mert hogyha csontból vón', mint gyarló emberé, menten lefordulna nagy sárga lováról, s kihullna kezéből dárdája.

De halljatok csodát! Detre oda kap a homlokához, letöri ércztollát a kiálló nyilnak s a földre hajtja; s a mi benne maradt, hadd maradjon benne, kárt úgy hiszi nem tesz életében.

Bendegúzza csap rá, mint a saskeselyű, ha fenn a magasban prédát keres és lát.

Mását e tusának hej, ugyan ki látta? Két fene tigrisnek alítja, ki nézi, a sivó homoknak iszonyatos vadja szelid bárány hozzájuk képest. Dárda ketté törik, pallos pallost csókol és szikrákat szór a kardnak nemes éle, százszor összeroppan százszor visszapattan Bendegúz és Detre. Szikrázó aczélnál szikrázóbb a szemök, véres verejtéknek cseppje szakad róluk.

Felkiált Bendegúz:

- Ember vagy római, adsza kezéd inkább, barátul fogom meg, barátul szorítom. Tanuld meg Bendegúztól, hogy vagyon embersége a húnoknak.

Veronai Detre, a rettenetes szász, leereszti kardját. Tetszik neki a szó a halál mezején; tetszik neki a kéz, Bendegúz vasmarka, odabékél hozzá, még meg is szorítja.

Czeumórnál így lett szász Detre barátja vitéz Bendegúznak. Czeumórnál így nyert országot a hún nép, nagy országot, szépet, Tisza-Duna mellett.

Gótok eltemették Makrint, a húnok pediglen Bélát és Kadosát oda vitték, ahol álmait aluszsza Keve, a dicső hős kőbálványos magas házában. Még két bálványkövet tettek az egy mellé, elsiratták mind a három derék kapitányt, kikre Hadúr küldte honszerző csatában dicsőséges halált.

Ez a Keveháza régi krónikája.

BUDA ÉS ETELE.

Három fia vala Bendegúznak. Torda nemzetségnek három szép virága, kikre húnok népe nagy reménnyel nézett, mert mióta Kevét, Bélát és Kadosát elvesztették vala, Bendegúznak volt a legnagyobb hatalma, húnok kapitányi az ő szaván indultak, tanácsát követték, mintha kádár volna, a legfelsőbb bíró igazság osztója, büntetés szabója e földön Hadúrnak.

Régesrégi ének, a mely szájról-szájra szállott, a köznépnél is csak legvénebbje tudta; beszélt Hadúrnak egy nagy ajándékáról, melyet ha leküld majd a levegő-égből, annak, a ki kapja, örök nagy időkre száll a neve-hire.

Hátha Bendegúz lesz Hadúr választottja?

Bendegúz nem lesz, mert öregség leverte, szakála hófehér, görnyed már a háta, a muló időből, az elrohanóból, ő neki immáron nem sok maradt hátra.

Egyszer csak behúnyta szemét, s többé ki sem nyitá, elköltözött oda, hol már vártak reá kapitánytársai: Keve, Béla és Kadosa. Holott vártak reá szolgál-alázatossággal azok mind, kiket megölt kegyetlen harczon. Fölnyergelve várta fekete paripája, érczhegyű nyilai, pendülő ive...

Megtért ő is Keveházába.

A három fiu közül Rofon volt a sor, hogy izgassa húnok népét, járjon apjának nyomdokaiban; legyen erős, s ha hatalmasabb nem is tud lenni, legyen legalább olyan hatalmas, mint apja volt, Bendegúz.

Rof nevét nem örzi régi vitéz ének, életét leélte, sirba hamar szállott, hogy helyét átadja öregebb öcsésének, a jámbor Budának.

Országolt vala Buda húnok erős népén, meghallgatta a vének tanácsát, táltos szaván indult és nem hozott soha gyalázatot a Torda nemzetségre.

Etelét említsük, a legifjabbikat, ki gyermek volt, midőn hős apja, Bendegúz vitézkedett javában.

Itthon vagyon ő is, már embernyi ember, nem is úgy nőtt fel, mint bátyjai növének, kiket Húnbércz völgyén ért jó s balszerencse, tovább napnyugatra csak olykor, ha mentek kőbor csapatokkal harczy-kaland-járni.

Etelét elküldték béke-kezesül idegen országba, egy hires, nagy ország ékes városába. Úgy hívták a várost: *Róma*. Gyermekeknek gyermek volt, ha a korát nézzük, de több volt gyermeknél, ha az esztét mérjük.

A rómaiak is küldtek kezesül egy római gyermeket, nemes származásút, *Aetiosz* volt a gyermek neve. Ifjonta játszottak mind a ketten együtt, játszottak, barátkoztak, egymáshoz is szoktak. Fakard, fakelevéz jól illett kezökbe, szembe is szállottak, mint vitézek szoktak, s ha ki erősebb volt, parancsolt a másnak, nevezte szolgájának, az viszontag hívta urának az erősebbet.

Idegen országban, hol kőházak állnak sorban egymás mellett, palotáknak fénye, urak urassága hej idegen maradt Bendegúz fiától. Észbe vette mindazt, a mit ottan látott, csodaművű ékszer, mesterkéz csinálta fegyver, selyemmel, bársonnyal ékeskedő római butor; római katonák köntöse, dárdája, egész hadi készsége, harczolásuk módja: megragadt fejében ifjú Etelének.

Olybá tekintették őt a császári udvarban, mint egy vad portékát, nyershúst evő húnok fura ivadékát, ki álmodt álmodik, mikor e fényt látja a császár udvarába, s ha majd visszakerül a szellős sátorba nyers, vad húnok közé, marad csak a régi, sem jobb, sem rosszabb a többinél.

Csak hogy e gyermeknek Hadúr többet adott ingyen való jószágból, mint a hún-fiaknak. Világosságot öntött a fejébe, mit úgy neveznek, hogy *ész*.

Csodaélességű szemei nem kápráztak a császári palota hiú csecsebecséinek láttára. Többet meglátott, mint a mennyit kellett volna.

Bizony meglátta, hogy a sok kápráztató czifraság csak olyan, mint istenadta virágon a színes por, melyet ha letörlünk, nem marad nyomában egyéb, mint fonnyadt levélke; bizony meglátta, hogy a nagy római nép nem egyéb, mint öreg gyermek, játékra való, de harczra nem; felczifrázza magát, kacagni és mulatni szeret, hanem a szél zugásától is fél... erősen fél... hát még ha villámokkal sújt le Hadúr, a szívremegtető!...

A hún fiú villogó szemei néha fel-felcsapták a lángot, s haj, ingyen sem tudták a kényes rómaiak, hogy minő gondolatai támadnak olykor Bendegúz fiának.

Mikor aztán haza került, maradt a régi, igaz; köntösét nem cserélte fel biborral, bársonnyal, nem is szokott hozzá inyes ételekhez, sem hizelgő szóhoz, hanem az akart lenni, a mi a többi húnfiú volt: erős és vitéz.

Ha nem félt volna tőle Buda, húnok királya, telhetett volna benne nagy öröme. Hiszen neki nem volt fia, úgy nézhette Etelet, mint édes ő testvérét, Bendegúz atyjuknak legifjabbik sarját, kire reménységgel tekint húnok népe.

Hát még idő telve, mikor harczba méne ifjú Etele a húnserég élén; nagy viadalokban győzelemre vitte erős daliáit, szigorú szavával örködött a renden és befészkelődött csodálatos gyorsan a húnok szívébe.

Hogy csüngöttek rajta, eszét hogy bámulták; eszét is, karját is, tehetős mivoltát Etele királyfiúnak. Hadúr különös kegyelme megáldotta - mondák - testben, ha nem is nagy, de lelke fellángol, szikrázó szeméből, melynek pillantása szíveket felforgat, ellenébe szegül akár a napnak is, mintha turul-madár éles szeme volna.

Buda király hallja, Buda király látja, mivé nőtt a gyermek, s akkor egyet gondol, nagyot gondol s bölcseset, odahívja húnok hírvivőjét gyorsan, s parancsolja néki:

- Paripádra ülj fel Előd fia, s járd be húnurak sátrait fel a Zagyváig. Mátra tövéig, Húnbércz tövén lakó kapitányoknak vidd meg Buda király parancsát. Harmadnapra mind eljőjenek én hozzám Budaszállásra, hogy tanácsot üljünk. Etelet is hivd el, bátyja parancsából. Így akarom, így tégy!

Száguld sebes lován Előd fia, s mondja a merre elhalad, sátorlakó hún-uraknak:

- Fel Budaszállásra, királyi tanácsba, ott legyen harmadnap minden hún-főúr, így akarja Buda, a húnok királya.

Harmadnapra aztán mind együtt valának, eljöttek azok is, kiket idegen nép uralt húnok kegyelméből, gótok főurai, Buda király jobbágy hivei. Köztük volt szász Detre, a gyakor tanácsú, ki immár éveknél sulyától meggörnyedt, de birta a szónak, a rábeszélésnek ritka adományát.

Ősz Torda, a táltos, a gyulák meg garabonczok mind odagyülének, mert Hadúr nélkül ily fejedelmi tanács nem esik egy is meg, ha jó végét várják szóvá tett szándéknak.

Eljött Etele is, Buda király öcscse, hadd tudja meg, minő akaratja légyen királyi bátyjának. Nem jött udvarával, csak néhány vitézzel és fogadta Buda illő szeretettel, meg is megölelte, királyi trónjához szomszédul ültette. Egy fának hajtási, egymás mellé valók.

Csendesség lőn aztán, mert Buda király szólt:

- Húnok erőssége, urak, hallgassátok királyi szavamat. Mondom, a mint érzem, senki baltanácsát nem követi elmém; magam gondoltam ki, Hadúr sugalmazta, ki előtt meghajlik gyöngé ember-szándék. Nagy az én országom, Húnbércz koronája, merre büszke fejét felnyújtja az égbe és néz napnyugatra, délre vén Dunáig, azon is jóval túl: Bendegúz apámtól reámszállt örököül. Gyöngének ítélem magam, hogy ellássam javát, orvosoljam, ha miben kell baját, tovább is terjeszszem, meg is oltalmazzam; igazságot szabjak, törvényt lássak, s vigyem nehéz hadak útján húnok erős népét. Agg bölcsesség szaván indúlt vala elmém, mikor elgondoltam, megfontoltam bölcsen, amit kijelentek hún nép színe előtt: koronám megosztom én derék öcsémmel, *Etele királylyal*.

Felzúgott örömmel mind a tanács:

- Éljen, Buda király, éljen!

Csak berni szász Detre nézett sandán jobbra, sandán nézett balra, hanem azért ő is éltette jó Budát.

Szólott újfent Buda, húnok bölcs királya:

- Megosztom hatalmam Etele öcsémmel; igazságos osztály tetsző lesz Hadúrnak, én sem több, ő sem több, nem is kisebb egy sem. Harczból kivénültem én, ő harczra most termett, övé legyen a kard, intézze hadaknak dicsőséges sorját, messzebbre terjessze húnok birodalmát. Én maradok itthon, míg nyilhúzó húnok seregével bejár távol országokat: törvényt látok itthon, békességet szerzek. Megférünk így ketten, egy a más dolgába ha nem ártja magát. Így akarom, így lesz. Hogy Hadúr áldása e szert helybe hagyja, öreg táltos Torda, válassz ki ménesemből a legszebbik lovat, fehér legyen, mint a te ezüst szakállad, mint Hadúr szűz hava, mely a földre hull le télmegújuláskor. Áldomást utána, de vidámat igyunk.

Parancsszámba ment a király akaratja. Sietősen hordtak fát a garabonczok, gyulák készülődtek, előhúzta kardját hüvelyéből Torda, s kés módra fonákul markába szorítva, rengő szügyébe a hófehér lónak beledöfte mélyen; kibuggyana vére, melyet tálba felfogtak a gyulák. Oszt a garabonczok darabokra vágták, jonhát műértő kezekkel kiszelik testéből s oltárnézni vitték ősz táltos elébe.

Buda serleget kért, szép arany serleget, melynek párját nem leled hetedhét országon. Színültig megtölték tüzes honi borral; kezébe vevé azt a húnok királya, s felemelve mondá messze csengő hangon:

- Hadak ura hallgasd, a mit Buda mond itt igaz szívvel szájjal. Úgy légy igaz hozzám, úgy segélj meg engem, amint én a mai szert igazán megtartom, s Etele öcsémmel testvérhűségesen élek.

Ivott a serlegből, azután átnyújtá az öreg táltosnak, ki Etelének is másodsorban nyújtá.

Kezébe vevé azt húnok más királya és esküt esküvék messze dörgő hangon, illetéknép esküdt:

- Hadak ura, hallgasd, mit Etele mond itt igaz szívvel-szájjal. Igaz úgy légy hozzám, úgy segélj meg, amint én a mai szert igazán megtartom, s Buda jó bátyámmal testvérhűségesen élek.

Ivott aztán ő is az arany serlegből, s mi még benne maradt, oltár zsarátjára mind reázuhintá.

Hát ebben a perczben, csoda-e vagy mi volt, de a húnyó parázs tűzszele föléledt az üszkös kolonczon, s vérvörös, haragos lángok csaptak fel belőle, magasán fölcaptak a levegő-égbe.

Senki erre ügyet nem vetett, csak Torda, az agg táltos elméje borult el és szíve megdöbbszent, mintha látta volna igazságos Hadur indulatos arcát.

Haj de, tülök szólott, lakomára hívó, állott nagy áldomás; gonosz előjelnek nem volt megsejtője, sem megfigyelője Budaszállásán vigadó húnoknak.

Csillag is kibukkant, hold jött fel az égre, ők még vigadoztak, itták nagy örömét a testvér-osztálynak.

SZÁSZ DETRE, A BÉKESSÉGBONTÓ.

Ment a mig ment rendben Húnországnak dolga. Csoda gyorsasággal megszerette Etelet a vitézek színe-java. Emberüket látták benne, ki serleget ürít vidám áldomásnál, megüzi a vadat szilaj vadászaton, s üstökét markában tartja az egész seregnek.

- Ez aztán a vezér, ennek a kezében villog nagyot a kard, ennek a szavára, mint karikacsapás, úgy verődik össze villámnál gyorsabban hadak hosszú rendje.

Sátorról-sátorra mind ez a hír járta, Etele királynál derekabbat nem szült a kerek föld háta.

S hogy ez a hír járta, eljutott fülébe Detrének, a szásznak. Szeme volt, hát látta a dolgok mi-voltát, s bozontos mellében megmozdula a szív, vágy támadott benne, rég eltemetett vágy, mit ingyen sem mondott volna meg senkinek, még a gótoknak sem, leigázott népek többi nagy urának. Hanem ő érezte, titkon kigondolta szándékát bölcs észszel, detrei fűfanggal.

- Oroszlán Etele, sörényes, hatalmas oroszlán, ki mellett olybá nézi Budát, mint egy jámbor barmot. Ha azt erre hajtja, ezt meg felbőszíti, a gonosz visszának elhintheti magvát. Gyümölcs megéri, szüretét ő látja, gyümölcsét ő szedi, csak ezt a két testvért hamis okkal-móddal egymás ellen keltse, s magának ne ártson.

Ez volt öreg Detre nagy titkos szándéka. Bujtogatta vala őt szabadság vágya. Ó mert a szabadság rabsorban élőnek mindennapi étje.

Fel is készülődék, fel is czihelődék, mert hogy öreg volt már, nem mene ez gyorsan. Egyszer csak beállít jó Buda királyhoz, osztálytevő napra következő reggel. Mert hogy hűnek tarták, tanácsával éltek a húnok főbbjei, s kiváltképpen Buda, azért vala neki minden órán hozzá szabad bejárása.

Ült aranyos székén, hamvahodott képpel osztálytevő Buda, s hogy Detre belépett, alig emelinté fejét egy kissé fel:

- No, öreg, mi jót hozol?

- Hoztam volna holmit - e szóval felele, sandán nézve rája berni öreg Detre. A mit neked hoztam, a szivembe zártam, régi jó barátság adott reá jussot. Nem jó, amit hoztam.

- Nem jó? - riadt rája Buda gyanus arczczal.

- Nem jó, nem, királyom. Át ne szúrd szemeddel hűséges jobbágyod. Nekem jó-e, rossz-e, azzal nem törődném; öreg vagyok, látod, a Nornák maholnap azt mondják: jer agg eb, eleget is éltél, aludjál most rája. Nekem jó, mi neked; rossz az, a mi neked, mert bátor megosztád húnok nagy országát Etele öcséddel, szivemet kétfelé karddal nem hasítád azt mondván, ihol ni Etele a fele, másik felét tartom magamnak ezentúl. Tiéd maradt az, ha kell, vagy ha nem kell.

- Hivem vagy, szász Detre, az is voltál mindig. Tanácsodra adtam mindenha, jól tudod.

- Tanácsomra adtál, de előbb kikéred. Kutya sem húzik meg az olyan tanácstól, melyet ki nem kérnek, Buda király, tudd meg, a minapi tetted botor észszel tetted, meg sem is gondoltad, hebehurgya voltál, csak ketté hasítád magad alatt a fát, s nagylelkű beszéddel odaajánlottad Etele öcsédnek. Bár ne tetted volna!

- No... no... öreg szolgám, mi rosszat cselekvém? Hallád, mi örömmel fogadták a húnok.

- Meghiszem, mert érte - az öcsédet értem - több kard hüvelyéből pattan ki az aczél egyetlen szavára - az öcsédet értem, - mintha... no de vége, megtetted, te lássad. Mégis csak azt mondom, bár ne tetted volna.

Jó Buda királynak szász Detre szavai mint szűrő tövisek verődtek szívébe. El is elhallgatott, valami aggódás köde szállt agyára és árnyék szívére.

- Beszélj érthetőbben, öreg gót, nem értelek!

- Hm, pedig ha akarnál könnyen megérthetnél. Mert csak egy vége van a szónak, mit mondek. Miattad botornak tartom, hogy megosztád országod hatalmát gőgös Etelevel. Nekem mindegy volna; én a szolgasággal, melynek láncza nem csörg, bizony bizonyomra mondom, nem törődöm, hanem, zokon ne vedd, tégedet féltlek nagyon az öcsédől, jó Buda királyom.

- Nincsen okod arra, senkinek sincs oka. Erős az eskünek mindenha a szava. Esküt esküvék ő, azt esküdtem én is.

- Igaz,... igaz Buda. Dib-dáb szóért Hadúr, a tiétek, tudom, villámmal sújtja le az eskü ellen vétőt, de ládd... vagy jobb lenne, ha elhallgatnám. Öreg legény vagyok, rossz álmot álmodtam, fel se vedd.

- Beszélj csak, meghallgatlak Detre.

- Ládd, Buda - és a szót bérni Detre most már suttogóra fogta - ládd, Etele felé hajlik a húnok szeretete. Eddig, hogy király te voltál, s ő vezérszámba ment, melletted kicsiny volt, te egy egész trónnal, a húnok trónjával voltál nagyobb nála. Most egyformák vagytok így színre, látszatra; azt kérdelem én tőled, királyi barátom, hogy meddig maradtok csak így látszatra is egyformák? Mert nézd csak Etele robogó had élén, hallgasd meg beszédét; szemöldöke ha mozog, már ez is parancs nála; dicsérő szavától elkábulnak és ha homlokára harag felhője borul: nézd, reszket egész néped... Azt mondd meg, királyom, meddig maradhatsz te Etelevel egy-nagy?... Ha szívembe látnál, de be jó, hogy nem látsz, kiolvasnád onnan jobbágy Detre nehéz aggodalmát érte.

Hallgatta jó Buda, s hamarjába nem jött szó az ajakára. Mutatni mutatta, de szóval el nem árulta, hogy az öreg Detre mindenik szavával belemarkolt nagy kegyetlenül a szívébe.

Újra csak folytatta és be is végezte megkezdett beszédét öreg Detre, a szász:

- Szándékom nem gonosz, jó királyom, Buda; te azt észbe vegyed, hogy öreg szolgádnak gyermek-aggodalma, ha nem teljesül be, hálát ad Odinnak. Ellensége eddig sem valék Etelenek, ezután sem leszek, hogy tégedet nála jobban szeretlek, arról nem tehetek, Buda...

- Ismerlek, vén Detre, és a miket mondtál, ládd, végighallgattam. Valóság is lehet öreg szavaidban, de... - és itt elakadt jó Buda király, mert mentséget keresett és nagy hamarjában mentséget nem talált.

Elkullogott a szász jó Buda királytól. Vigyorgott a képe, még több ráncz gyűlt rája. Gondolta magában:

- A tövist beszúrtam, a vér hadd csepegjen. Lesz ebből valami, csak a végét várjuk.

Aztán kapta magát s elment titkos órán Etele királyhoz egy szóra, két szóra. Öreg ember beszélgetni szeret, ugyan bizony ki is vehetné tőle zokon?

- Udvarolni jöttem ifjabbik uramhoz - így kezdé meg a szót fondorlelkű Detre. - Már apádnak voltam, erős Bendegúznak hűséges jobbágya a cezumóri eset óta. Nagy időt megértem, de úgy látszik, rólam megfeledkeztek oda fenn és itt hagytak nyugul másoknak, magamnak. Élek, amíg élek, húnok barátsága két emberöltője már, hogy a kenyerem. Azért egynek magam a hún-néppel tartom; örömet megosztom, bánatát elsirom.

Hallgatta Etele, de még fel nem fogta, hogy mi légyen célja e csacska beszédnek. Öreg ember szája kelepelő malom, legkivált e góté - gondolta magában.

Újfent csak megkezdé Detre a beszédet, szólott ilyenképp:

- Mióta megtette, bátyád Buda, minap azt a derék osztályt... hm, mert derék tett volt, jobbat nem tehetett a húnok királya, gondok tépik lelkem... nehéz gondok tépik. Gyöngé az öreg szem, ezt tartja agg-mondás, de mégis sokat lát néha az öreg szem. Buda eltávoztát hamar észrevettem, mert ugyan való, hogy más a Buda képe, mióta kénytelen-kelletlen megosztá öcsésével hún király hatalmát. Miért tette, értem; hogy megtette, bánja. Ne nézz reám mordul, Etele király, ládd, hűség szól belőlem, jobbágyi aggodás nem hagy nyugtot... Ugyan vak, aki nem látja, hogy Etele mellett gyöngé árnyék Buda. Mind az egész hún nép szive feléd hajlik, énekmondók rólad költenek meséket. Te vagy a hatalmasb... Ezért évelődöm, mert félek miattad... Öreg ember Buda, már a bort sem győzi, láthattad minap is, hogy hamar leverte lábáról; a szó is megrontja hamar az elméjét. Elég neki egyszer, sok is, hogy ha kétszer hallja: «ni Etele, ez ám a hún király, hanem bezzeg Buda...» Bizony veszedelmes a fülbesugóknak felbujtogatása... Öcsém, édes öcsém, ettől őrizzen meg Hadúrnak kegyelme... Te erősebb vagy, mint bátyád, Buda király. Meg ne tántorodjál, ne is igen mérjed magad véle össze... Ő hadd pusmogjon és nézzen rád sandán, atyafiságos vér így marad békében, ha egymásra röffen, hej, gonosz lesz vége... Jóakarát szól belőlem, semmi egyéb szándék... Őrizkedjél Etele a fülbesugóktól.

- Elég volt már öreg! - riadt fel Etele, elég volt, sok is volt, el a színe elől. Fülbesugók szavát tudod-e, hogy mivel szoktam jutalmazni?

Hebegett vén Detre, meg volt rökönyödve.

- Sudár fa ágára felhúzatom! Indulj, többé ne lássalak sátramban ezentúl!

Pogány harag sötétlett Etele homlokán, vén Detre megijedt, térdre roskadt Etele király előtt, reszkető kezét feléje nyujtva rimánkodott, hogy komolyan szavait ne vegye, tekintse hogy öreg, gyámoltalan, s csacska nyelve eljár, de ingyen sem kívánja derék húnok kárát.

Etele nagy lelke megesett az aggon, intett neki, hogy keljen fel:

- Ne térdelj, öreg gót, Hadúrt illet meg csak ez a nagy tisztesség, nem halandó embert. Zagyva beszédedet megbocsátom neked, haragot sem tartok. Hiszen no, van abban valami, amit elmondottál. Nyűgös az efféle hatalom megosztás... Eredj, öreg Detre, Etele megvert szavával... de reá szolgáltál... Utálom szíveimből én a fülbesugást, azért te ne aggodjál Buda király miatt.

Vén Detre hazavonszolta nehézkesen testét. Orczáját megülte ezer meg ezer ráncz, el nem simult egy sem, pedig öreg szíve megnyílt az örömnél s dörmögött vidáman:

- Itt is elevenre talált szó-fulánkja, testvéregyességnek fájában ott az ék... üjtük majd az éket, hasad attól a fa... Vén gót, ravasz Detre elveted immáron a vizsálynak magvát. Várd most, csak várd be, hogy mi lesz a gyümölcse... Jámbor Buda király, gögös Etele, rátok nehéz napok várnak...

GYÖNGYVÉR ÉS ILDIKÓ.

Megemlékezem most a két királynéról: Gyöngyvér volt az egyik, Buda felesége; Ildikó a másik, Etele hitvese. Hún nemzetből való Gyöngyvér, ki Buda királlyal immár nagy ideje élt volt szeretetben; idegen országból szép Burgundiából került ide Ildikó Etel-lakra. Szépsége hírével megtelt napnyugat, énekszerzők lantján sok magasztaló dal hirdette Ildikó csodaszép termetét, szőke haja selyme vala szívet-fogó háló, sötétkek szeméből olvadó szerelem forrása eredt meg; arcza hamvas, bársony tündöklő a válla. Nem hiába vette volt őt feleségül Szigfrid, niebelungok sárkányölő hőse.

Szigfridet gonosz kéz - úgy dallják, úgy vallják - bős tronjei Hagen orozva megölte iszonyú dárdával.

Így maradt a wormszi királyi udvarnak hajnalragyogású leánya özvegyen. Hire-neve elszállt messze napkeletre, kívánságot oltott Etele szívébe, lángra lobbantotta, gerjedelmes tűzben égett nagy Etele. Megkérte, elvette hitese feleségül, el is hozta Etel-lakra aztán, éltek nagy örömben, édes szeretetben.

Nyugat szép galambja kelet turuljához szerelmes szívével szépen odabékélt.

Hímzett aranyköntös, vakító tűzfénye gyémántnak, rubintnak, selyem-sátor s szolgáló leányok serege várt rája; most mi még hiányzott, omló szőke haját korona is cifrázta: nagy büszkén hordozta nyugati királyné, s úgy hitte e földön nincsen előbb való nála, de sehol sem.

Hogy Buda s Etele között állott a szer, hatalommegosztó áldomás után im Etele király rőtt rózsafára gyöngéd szerelmes levelet legszebb asszonyához s hivatta fel őt is, meg Aladár fiát Budaszállására.

Fel is jött Ildikó, de milyen pompával, húnok szeme mását ennek a pompának mióta e világ, még sohasem látta. Aranyművű sátor, csodaalkotásu, mit félkézben elbir egy ember, s kitarva, felrakva alatta tanyázhat Etele és egész családja; bársonnyal belülről kárpitozva szépen, arany cifrásága félországot érő, s mi aláhullámszik karcsú termetéről, nem is emberkéznek munkája, a ruha. Tündérek szőhették holdvilágos éjjel az élet tavának partján körbe ülve, édes dalt dalolva.

Ehhez képest Gyöngyvér csak szegény szolgáló, vagy annál is kisebb.

Nézte Gyöngyvér nézte palota-ablakból, s megmozdult szívében asszonyi irigység.

- Lám, no lám, Budának öcscse, a kegyelemkirály, mily úri módon tartja bece-feleségét... Lám, no lám, be büszke, jaj de milyen kényes. Hadúr szeme rajta megakad, ha látja...

Mikor aztán szembe állott a két asszony, szemök villanása, futó pillanatnál, mely tovább nem tartott, mindjárt elárulta, hogy e két sógorné soha össze nem fér.

De azért a csóknak se vége, se hossza; csókkal, öleléssel köszöntötték egymást, atyafiságosan, amint, hogy az illő. Nézték is ők egymást, ángyom hugomasszony a hogy ottan álltak, gyönyörködve nézte Buda és Etele. Kedvök tellett nekik a két szép asszonyban. Közelebb a szívet egymáshoz gyakorta vászon cseléd hozza; meg is békélteti, ha netalántán a szívek néha napján el is fordulnának.

- Asszonyok, - szólt Etele, - jó ujságot mondok, bizony attól menten kigyullad arcotok. Vadászatra megyünk, mind a király udvar, mind az egész hún nép.

- Mi is megyünk, úgy-e?... Mindjárt a két asszony bibor arczczal kérdi, s hizelegve simul Etele királyhoz.

- Ti is jöttök, ti is, kora hajnalórán, hogyha készen lesztek. Mire a koronás nap támad az égen mi már vadat üzünk.

Örült a két asszony, hogyne örült volna.

Jó sólyommadárnak kedvelői voltak. Gyöngyvér is szerette gyorsröptű ráróját, akkép becézgette, a mint becézgeti anya a gyermekét; Ildikó sem máskép.

Nagy vadra vadásztak az urak: iramló szarvasra, rettentő bölényre, mihez erő kellett, erő és bátorság; dárdahajtáshoz, ökölremenéshez. Madárra vadásztak Gyöngyvér és Ildikó. Skó-fiumvarrottas lábzsínóron tarták szerette sólymukat, s aztán elereszték egyszerre mindketten, hogy együtt hasítsák fenn a híg levegőt, s visszatérjenek majd zsákmánynyal asszonyukhoz.

Hadúr a tudója, hogy miképen történt, de megtörtént, a mit itt alább elmondok.

Nyilsebesen röpi Ildikónak sólyma, nem is zsákmányra, hanem a felette keringő Gyöngyvér sólymára csapott le, minekutána fölébe került. Oly magasan voltak, hogy lenn alig látták, csak mikor az egyik sebesen lehullott, megtépve, és megfojtva éppen Gyöngyvérnek előtte lezuhant a harmatos fűbe.

- Ráróm, édes ráróm! - felsikolta Gyöngyvér, lováról leugrott felvette a földről dédelgetett sólymát, kebléhez szorítja, siratva meg-megapolá szép piros ajkával, nem egyszer, de százszor.

Ildikó, Etelének büszke felesége gyermekségnek tartá, el is mosolyodott.

- Ildikó, kegyetlen büszke Ildikó, ládd, mérgezen nevelt sólymod összetépte sólymom, én édes «Turulom», akit úgy szerettem, kiben én egyetlen örömem volt.

- Hallgass, ángyomasszony, botorság madárért ennyi lármát csapni. Nem vagy mai csirke, gyermekköntösödből nagy ideje immár, hogy kinőttél, néném.

Szó a szóra támadt, asszony nyelve pergő, hamar visszacsattan, feleletre gyors az. Gyöngyvér és Ildikó a sólyom madárért hamar összekaptak, keserű szavakkal megsértették egymást.

Etele és Buda éppen jókor jöttek, a két indulatos asszonyt kérlelő szóra fogták, s nagy nehezen bajjal összebékítették.

Így végződött búval, haraggal a nagy nap, mely kezdetét vette asszonyi örömmel. Asszony között békét látszatra szerez csak férfi erős szava, súlyos akaratja. Gyöngyvér és Ildikó szíve között is volt kétfelé feszítő éke gyűlölségnek.

Jóra válik-e majd, Hadúr a tudója.

HADÚR VÉGZÉSE.

Így történt, nem máskép, a mint elmesélem.

Sátrában ült Hadúr, időtlen időknek nagy ura az égben. Sátorát övezte milljom ezer csillag, halavány arcú hold Hadúr szép leánya. Mennyköveit mostan kegygel pihentette, melytől, ha leontja, reszket a föld sarka, megrendül az ember.

Ül vala sátrában hadak ura Isten, hósakálla omlott, mint egy ezüst folyam, boltozatos melle széles mezejére. Homlokát fölszántá nagy gondok ekéje. Tünődve tekint le a mennyboltozatnak kettévált kárpitján a pihenő földre, mérhetlen magasból aczélszeme belát szivek, agyak titkos redőibe.

Elrejtve előtte nem marad egy porszem, gonosz szándék bűvő férge el nem bűvik; vágyakat ő felmér magas értelemmel; tetszik emberagynak tisztos ő szándéka, s gyönyörködik minden nemes, bátor tettben.

Húnok népe felett örökös szemébe titkos öröm lángja csap fel, amint nézi pihenő Etelet aranyos sátrában. Rajta megnyugtatja mély tűzű szemeit, s ígyen váltja szóra erős akaratját:

- Kedvem telik benne, mert nagyra kelendő. Hétszer újult meg az eliető század, hétszer váltott már lombot az agg erdő s még hétszer szakadt meg tél bilincse, hogy én Nimród egy fiának, a szőke Hunornak népét ide hoztam. Hőst kerestem köztük, de nagyot, nagyobb minden halandónál, kire a kerek föld vár, hogy őt uralja. Ekkép van berőva örök idők óta a Világ fájára. Támadott hős, nem egy, de sok már azóta, kedvem tellett bennök meg is jutalmaztam emberölő harczban véres diadallal, de kit kiválaszszak, magamnak jegyezsek, kinek derekára Isten kardját fűzzem s az Isten kardjával, «Isten ostorá»-val félelmessé tegyem, nem akadt még egy is... Etelet alítom méltónak e kardra, neki adom, birja. Legszebb hüvelyébe leszen e kard illő, csípeje megbirja, keze megsuhintja, s merre vág e karddal: övé az egész föld. Álmodj, hadd álmodjon, Hadúr küldte álmodj s a míg ezt álmodja, derekára fűzöm... Hadúr akaratja teljesedjék.

Így szólt, s fénylő hadszekérbe, melynek arany küllői mint lángkéve sugári csillogtak az éjben, szél paripát fog be, még pediglen kettőt, ostorát suhintja, mely zugattyúképen fölveri az éjnek sirbolti nyugalmát. Mennyboltozat dörög amint lefelé száll Hadak nagy Istene a hetedik égből, hol reszket csillagok milljom ezere és elsápad a hold ezüstös karéja.

Haladó hallhatja, de őt meg nem látja.

Etele álmodja Hadúr-küldte álmodj és a míg álmodja, sátrába lép Hadúr, derekára köti titkos betűs kardját.

És a mint jött vala szélragadta hadi szekéren, úgy távozott el Hadúr.

Végzését megtette, akaratja volt ez, s Hadúr akaratja szab határt időnek, méri ki a levegőég végtelen országát; vizek omló habját fel is támasztja, le is leapasztja; jónak jót, rossznak is ő adja a rosszat.

Igy akará, így lett.

ISTEN KARDJA.

Másnap reggel, a mint Etele fölébredt, hirtelen hívatott s erős nagy paranccsal küldé húnországszerte. Etele királynak parancsa így szólt:

- Valamennyi táltos, bűbajos, jövőnek tudója, kik álomfejtéshez tudnak Hadúr jóvoltából, gyűljenek mind össze, mert húnok ifjabbik királya az éjjel csoda-álmot látott. Azt kívánja tudni: mit jelent az álom?

Veszteg egy sem maradt e parancsot véve. Etelét szolgálni öröm volt a húnoknak, azért mind felgyűltek, felgyülekezének Etel-lakba. Eljött ősz szakálú, bölcs beszédű Torda, ki sok emberöltőt megért már Hadúrnak ingyen kegyelméből, szász Detre sem látott több tavaszújulást, mint ez öreg táltos.

Hogy mind együtt voltak, kik tudtak az álomfejtéshez, imígy szólt Etele hozzájuk:

- Ide hivattalak húnok esze, tiktek, kik előtt Hadúr a jövőt feltárta, füvek csodatitkát kikre reábizta, s redőiből az áldozatra szánt fehér ló jonhának, akik olvassátok jövő idő képét, futó felhőkből megsejtitek néha az örökkévaló isten akaratját. Hallgassátok csak meg, milyen álmot láttam, s ha meghallgattátok, értelmét előttem el ne titkoljátok.

- Álom szállt szememre, mélységes mély álom. Gyermekek valék újra, mint Bendegúz apám életében egykor, s játszottam kedvemre, mint egykor naponta római gyermekkel, kire emlékeztek, hiszen egytől-egyig öregebbek vagytok, mint magam. Úgy hitták azt a római gyermeket: Aétiosz. Fakardot forgattunk, fadárdát dobáltunk, húnok gyermekeiből alkotván sereget, nem egyet, de kettőt; egyiknek vezére Aétiosz vala, másiknak vezére pedig én voltam. Össze is roppantunk, egyszer mint a húnok, másszor olyan módon, mint a rómaik. A mint így birkóztunk harczbíró férfiak módját utánözva, kezünkben kiesik a fából faragott kard, kihull a fadárda, helyükbe igazi aczélkard, ércdárda, de iszonyú fénylik; tompán fogott a fa, élesen az aczél, vér ömlött ki a helytől, hova hegye sújtott, dárda bordát tört át, életet kioltott, halomba az ellen, nagy rakásra hullott. Harcz volt igazándi és harci üvöltés, nem gyermek-játék már, véres harcz, kegyetlen. Hát egyszer, hát egyszer, emberfűl ezt hallja, egy öreg ember száll a levegő-égből, s épen, hogy elém száll, kardot tart kezébe, minőt én nem láttam, halandónak szeme sem látott még olyat. Írás vala rajta, a ragyogó pengén, csodatitkú írás. Ezt a csoda-kardot derekamra fűzi, azután eltűnik, miként a híg pára száll a levegőben. Álom volt, igaz volt, tanakodom rajta, hát megtapogatom csipőmet, s ott a kard, érzem, amint húzza. Aztán lábam alól a szilárd föld eltűnt, szárnyaim nem nőttek s én mégis repültem. Képet változtatott alattam a nagy föld, városok tűntek fel, nyugati országok. Alább ereszkedtem, kihúztam a kardot, egyszer megsuhintám, kanyaríték véle, hát egy-egy csapásra, egyetlen csapásra leterült egy város... Ez volt az én álomom, nosza fejtétek meg!

Hallgattak a húnok bölcsei mind sorba, kiki maga lelke tanácsát kérdezte, hogy Etele álmát mely mód magyarázza. Legelőbb is felkelt húnok főtáltosa, öreg Torda állt fel, s komoly ábrázattal ilyen szót mondá:

- Hallgass reám, király, hebehurgya szónak nem barátja Torda, Hadur papja vagyok öreg idő óta, nincs a húnok között egyívású velem, nem is tudhatja azt emberszülte más, csak ki főtáltosa volt Húnor népének, mint magam vagyok mostan. Mióta Hadurnak szolgál a hún nemzet, századról századra mélységes titokként őriz minden táltos ezt az öreg regét, melyet elárulni Hadúr nekem adta. Beszélnek egy kardról, melyet Hadúr küld le egyszer valamikor, az Isten kardjáról szól az agg rege, már idestova épen hétszázhetvenhét lesz az esztendő száma; hármas hét szám, ennek bűvös az ereje, hét a százból, hét a tizből és hét az egyből... Azon gondolkodtam, hogy előbb tünődém, ezt az időt mérjük Húnor apánk óta?... Csal az

emlékezet, de nem a *hetes* szám, most volt betelendő. Ezt vallom, ezt hiszem, csodalátomásod erre magyarázom, nagyramenő fia hősi Bendegúznak. Homlokodról üzd el felhőit a gondnak, te vagy, bizony te vagy Hadúr választottja, tiéd lesz az a kard; hogy kapod, mint küldi teneked azt Hadúr bátor, hogy nem sejtem, de hiszem és vallom.

Alighogy elvégzé hős Torda beszédét, meglegbben a sátor bársonyos ponyvája s Bulcsu vezér lép be, egy meztelen kardot mutat a kezében, s arcza elárulja, hogy amiket majd mond, nem mindennapi lesz.

Rávillan a kardra Etelének szeme, trónjáról felugrik, s azt kiáltja:

- Ez volt!

Támad erre zugás, jaj, de milyen zúgás, miglen int Etele, közelebb lép Bulcsu, s int egy sihedernek, ki mögötte állott, hogy közelebb álljon. Azután megszólal és a miket elmond, bámulva hallgatják.

- Király, neked én most olyan dolgot mondok, a mit igaznak végy, ne tekints mesének. Csak az imént történt, közel a határban hazafelé tarték, lépésbe haladtam. Egyszer csak elémbé lép ez a siheder, baromörző gyermek, képéről olvashatd. Jobbágyalázattal kér, zokon ne vegyem, nagy csodás dologról adna nékem számot. Biztattam, ne féljen, mondja el, ha mit tud. Ezeket mondá el, miket tőlem hallasz. Vigyázta a nyáját, s mikor tovább akará terelni, hát látja, hogy sántít egy kedves ünője. A vérnyomon indul, hogy okát keresse, vérnyom elvezeti, s hol a vérnyom eredt, egy vasdarabot lát, de csak egy hüvelyknyit, kinyúlni a földből. Kár is lehajolni érette, gondolja, s tovább veszi útját. Menet egyet gondol, mégsem hagyja ott, mert a jószág lábában attól újfent kára eshetnék. Ezt gondolta magában együgyű elmével s újra visszaméne, hogy a vasat fölvegye. A mint a helyre ér, hol előbb meglátta: két annyira nőtt ki azalatt a földből. Azt hívé először, hogy szeme káprázik. Lehajol utána, hogy felvegye. Mi lön akkor király, ezt halld álmélkodva. Hozzá nyúl a fiú, s láng csap fel a vashól. A gyermek elszalad, merthogy megijedett, gonosz kéz munkáját, manók mesterségét sejtette belőle. De a kíváncsiság nem hagy neki nyugtot. Kerülgeti ismét, óva közeledik, meg-megáll, visszamegy, fogy a bátorsága, venné is, hagyná is, aztán megembereli magát és odakuszik mégis. Messziről meglátja, hogy kiáll a sásból, ragyog mint az arany, a mely rozsdát nem fog. Másodszor megfogni világért sem merte, hanem hogy meglátott, hozzám futa mindjárt, s hívott, hogy meglássam. Hittem, nem is hittem, korholtam előbb őt, de az ábrázata igazmondást vallott, azért hát követtem. Én szememmel láttam ezt a csoda-kardot, nem volt már a földben, csak a markolatja. Nyúltam is feléje, de láng nem csapott meg, kihúztam, elhoztam, neked adom király, téged illet az meg, mind a húnok közül csak egyedül téged.

Szólott Bulcsu vezér s átadta a kardot Etele királynak. Bemarkolt a király kincses ládjába, sáranynyal ő a sihedernek kérges markát kibélelte, ki ő mindakettőt.

Azután szétoszlott a tanács, Etele pedétig befordúlt fegyveres házába, próbálgatta, melyik hüvelybe talál a csoda-kard, Hadak istenének ritka ajándéka. Mintha belemérték volna, úgy talált legdrágább hüvelyébe a kard. Azzal felcsatolta izmos derekára, kihúzta a kardot, csillogott kezében, hogy Hadúr maga is örömmel nézhette. Suhintott keletre, suhintott nyugatra, kanyarítá délnek, viszontag éjszának, s kipattant belőle nagyralátó lelke hatalmas szavakban:

- E kerek világnak Ura leszek véled, népeket tapodok, országok reszketnek, «Világ pörölyé»-nek, «Isten ostorá»-nak, merre embert hord a föld háta, neveznek.

S úgy állott Etele fegyveres házában, mint Hadúr az égen villámszóró kézzel, szikrázó szemekkel.

Jaj merre e karddal útját veszi majdan, fű a nyomán nem nő, vérkönyek fakadnak, szolgálattal koronás fejek a földig meggörnyednek...

BUDA VÁROST ÉPÍT.

Nem volt egy lélek sem Húnországbán, sem a Dunán innen, nem is azon túl, ki hírét nem hallotta az Isten kardjának. Örült, aki Etele nagynak tartotta, nem örült, ki Eteleől tartott.

Ezek között vala jámbor Buda király, meg a berni Detre, csak hogy nem mutatta sem azt, hogy örvend, sem azt, hogy bús miatta. Öreg róka volt ő, sem Budát, sem öcscsét előbbre nem tartá, mint a maga dolgát.

Buda ült sátrában, komoran ült, s búsan. Lelkének nyugalma elvették ijesztő nagy gondok. Mindent, amit látott, balra magyarázott. Minél nagyobbra nőtt Etele, annál inkább összezsugorodott Buda. Azok is, kik eddig napról-napra udvarolták, elmaradozóknak egy a másik után. Előbb csak az egyik, azután a másik; mind odapártoltak Etele királyhoz.

Gyöngyvér, Buda asszonya, végre nem állhatta, szóval felpanaszlá e siralmas dolgot:

- Árnyék vagy te, uram, akár hogy tekintem; napfény lett Etele, fogyó hold Budának régi dicsősége, királyi hatalma. Piperés asszonyát öcséd nagyra tartja, húnok főurait mind magához vonja, miféle bűbája van a te öcsédnek, mely tégedet megfoszt mindenik hivedtől, őt meggyarapítja napról-napra inkább. Minap is, jól tudod - eddig elhallgattam, de kimondom mostan - minap is, hogy eljött görög császár küldte fényes nagy követség, lám Etelehez ment, hirt sem tud Budáról, húnok királyáról e kerek világon de senki... de senki... Árnyék vagy, nagy uram, én edesebb felem; ha árnyék nem volnál, meg nem esett volna veled a gyalázat az Isten kardjával?... Mivel jobb Etele, a kegyelem-király, mint Buda, azt kérdelem? Azzal jobb-e, hogy az ország felét tőled, koronád szebb felét, mit könnyen od'adtál, nyájas-kegyelmesen tőled elfogadta? Ha árnyék nem volnál, hanem király, mint ő, Bulcsu vezér bizony hozzád hozta volna a bűbajos kardot, mert téged illet ez, senki más jó Buda. Te volnál, ha volnál húnok igaz úra... Haragszik rád most Etele, tudhatod, mert gögös asszonya ellenünk felbújtja, minap is felbújtá, mikor Isten kardját könnyű asszonyvérrel s bizony híg elmével Aladárnak adta, hogy vele játszódjék. Megkorholtam ezért, ő felpattant erre, hiszen tudod te is... Jót immár tőle te nem várhatsz, én uram, jámbor Buda, mondom.

Rándított a vállán Buda király egyet, de nagy kedvetlenül, s dűnnyögött ekképen:

- Féket a nyelvére, asszonyi állatnak! Sokat csacsogsz, Gyöngyvér, felforralod vérem.

- Bárcsak felforralnám, édes uram, bárcsak; ha úgy felforralnám, hogy ne ülj csak veszteg, ölberakott kézzel ne várd a pusztulást, amely szégyenszemre a fejedre szakad majd. Etele megemészt...

- Véreskü köt hozzá, Hadúr is tud róla. Elfelejtetted már? Az osztálytevésnél esküszót esküdött, s Etele nem aljas, hogy esküt megszegjen.

- Nem aljas, de ég a hatalom vágától, sok vagy neki Buda, nyűgnek néz, útjából ki akar ő vetni. Kiben van bizalmad, ha térül-fordul az idő, s egyszer csak Etele azt mondja Budának: elég neked, bátya, ülj otthon a suton; tedd le a koronát, a fejedet nyomja, állj hátrébb, nem kellesz immár sem a húnoknak, sem nekem.

E szavakat hallván, még alább lekókkadt feje jó Budának. Rejtegetni akarta, de hiába, hogy Gyöngyvér szava elevenre talált, fájó sebet ütött.

- Ülj ide, jó uram, szegény Buda király; hived voltam eddig, eztán is maradok, ha mindenki elhagy, Gyöngyvér a miképpen megosztotta a jót, a rosszat is oszszá. Csak téged a remény sehogy el ne hagyjon. Lásd, Buda, még okkal-móddal visszatérítjük a szerencsét hozzánk,

csak te reám hallgass. Megfogyatkozott a hiveid serege, gyűjtsd össze újfent. Hajló az ember-szív nyájás szóra, hajlóbb ritka ajándékra, mézes ígéretre.

- Mondasz valamit te, édes feleségem - felelé reményre gerjedetten Buda. - Mondanál valamit, csak a módját tudnám. Lusta az én elmém.

- Szerit-módját, hallgasd, apróra elmondom. Vagyon nekünk kincsünk vermekben elásva több, mint Etelének. Húnok között egy sincs, ki Buda királlyal fölvegye. Töresd fel a vermet, kinek tartogassuk, se apró, se nagy nincs, kire reá hagyjuk, vagy öcsédnek szántad? Ennek is, annak is, a húnurak közül barátság jeléül, ingyen akaratból adj is, meg ígérj is még többet. Hitét, becsületét pénzen van ki adja, csak úgy ne kérd tőle, te csak ingyen adjál. Sereget gyűjts, Buda! Mire gögös Etele megtér emberölő harczból, idegen országból, sereg lesz melletted, nem egyedül állasz, kegyelmétől függve akárki fiának. Megértettél engem, édes uram, szólj hát?

- Jó lesz bizony, jó lesz, de valami kell még, erősebb oltalom öcsém ellen, hogy kövekből rakatok olyan várost, miről Detre beszélt, hogy van rómainál, gótnál. Királyi város lesz, Etelének sátorpalotája mellett csodaszámba menő. Úgy lesz, úgy; Budának városa felépül, Budavárosa lesz, ezt a nevet adom. Fallal veszem körül vastaggal, magassal, büszke hegynek ormán Duna vize mellett.

Megörüle Gyöngyvér Buda felbuzdultán. Biztatta szép szóval, aranyos jókedvet mutatott hozzája.

Régi kincses vermek ontják az aranyat, a csillogót, fényest, melytől elvakul a hivságos emberszem. Drága szép köszöntyük, kardok kövel rakva, kelevéz is cifra és aranyos nyergek, mind de mind a földből most elékerülnek.

Görbe útját vette vén Detre Budához. Csak úgy véletlenül toppant be hozzája, legalább ő maga ezt mondta. Himezett-hámozott, azzal, amit akart, csak nagy óvatosan hozakodott elő. Mondotta, hogy már vén, hogy neki már mindegy; testvérek dolgába avatkozni nem mer: mondta, hogy Etele nagyhirtelen megnőtt, mi tette, hogy tette, azt ingyen sem tudja. Hanem veszedelmes Etelével kikötni, mert a hún imádja, mintha Hadúr volna; úgy követi harczba, mintha csupa merő lakodalom lenne minden háborúság... Mondta azt is, hogy lám Buda így, Buda úgy, hogy ő mindent előre látott a veszedelmes osztály óta... Azért, hogy pártosnak ne tessék, elmegyen, kitér az útjából Budának is, Etelének is, hazamegy, leéli hátralevő egy-néhány napját békességben.

Jó Buda nem várta az ilyen beszédet, ráfordult haraggal az öreg Detrére:

- Te is elhagysz, gonosz, te is, mint a többi. Be megcsalatkozáam sokszor hánytorgatott igaz hűségemben, nagy barátságodban.

- Megállj, Buda - szólott csalafinta arcczal a gót róka - megállj; hűtelen nem vagyok, csak félek miattad, hogy bár van rá módod, elrontod a dolgot. Csinján kell az ilyen embervásárral bánni. Senki meg ne tudja te igaz szándékod. Lakomád, ha lakod palotádban, s jönnek hún urak, ne sejsék, miért a jóságod, miért kínálgatod aranynyal, ezüsttel, egyéb drágasággal. Mert előbb nem tetted, hát könnyen gyanut fog, ki gyanakvó lelkű. Buda, légy nagylelkű, adj, a mennyit adhatsz, de magad dolgával ne hozakodj elő. Neked jó, a mint van, te többre nem vágyol, gyakran mondogassad, végtére elhiszik és az aranybérért te melléd szegődnek ingyenakaratból. Mert van a húnok közt sok, ki Etelének nagyságát irigyli, s bátor nyíltan színli jobbagyi hűségét, mihelyt módját leli, ellene fordul az. Hozzád édesednek, meglásd, Buda, mind ők.

Ezt tanácslá Detre, s hazamene osztán. Öreglegény volt már, de a dolgok mélyét fenéig belátta. Testvérczivakodás lesz ebből, de milyen. Az is, ki megmarad, bizony rossz végre jut. Hagyta a dolognak illetén folyását. Sem Budát nem szánta, sem Etelehez nem édesedett szíve.

Ezalatt pediglen épült Buda király városa.

Ezernyi ezer kéz rakta a köveket, irtotta a fákat, az ácsok faragták tetőgerendának, kő köre simult ott, vaspántszorítókkal, emelkedett a fal, épültek a házak, épült palotája Buda jó királynak. Gót és római kéz munkája volt mindez, munkára szorítja a király parancsa, Etele király a harczból még meg sem tért: készen állt a város a Duna jobb partján, ép azon a helyen, hol régi időktől város állott, melynek házait feldúlták húnok kapitányi: Keve és Kadosa.

- Jöhetsz már Etele - mondá Buda fenyjen - Budaszállásának se hire, se hamva; Buda városának bástyái fogadnak.

BUDA HALÁLA.

Hogy a város állott, Buda új városa, s aranymarha árán gyűlt a Buda népe, azokból teltek ki, a kik Etelének haragosi voltak híréért, nevéért, ő nagy hatalmáért: bezzeg visszatére jó Buda királyba a hiú reménység. Már nagynak, erősnek tartá vala magát, el is dicsekedett asszonyának vele, már a mint ő szokta, jámbor Buda módra. Csak egy miatt aggott, aggосkodott mégis: az Isten kardjának bűvös erejével nem veheti ő fel a mérkőzést. Pedig az a kard nincs oldalán Budának, hanem hát ott vagyon Etelénél, ő sem hordja azt magával, fegyveres házában függ a legszebb helyen aranyos hüvelyben. Hej, mert megbecsüli királyi gazdája Hadúr ajándékát.

No, a mint tünődik ezen, s tépelődik, Ármány-e vagy Manó, csak hogy valami Rossz megszállja, sugallja néki rossz tanácsát:

- Buda, öreg Buda, nem véd meg tégedet Etelével szemben ez az éktelen nagy kőből rakott város: nem védhet meg tőle aranyon vásárolt húsége húnoknak, mert az Isten kardja fejed felett függ, és az Isten kardjának gazdája nem te vagy... De hátha az lennél?... Miért ne lehetnél?... Ki mondja azt, vaj' ki, hogy nem *neked* szánta fellegettorlasztó, rettenetes Hadúr, húnok nagy istene?... Bendegúz fia vagy te is, mint Etele, rosszabb sem vagy nála, idősebb király vagy. Ha az a kard volna a te oldaladon, kapnád, a mint kapod, el is lopatnád, csak kezedbe légyen: vége Etelének, szembe veled szállni vajjon lesz-e lelke?... Szerezd meg a kardot, orozd el a kardot, vagyon a húnok közt ólálkodó tolvaj; arannyal-ezüsttel megfizeted érte... Lopasd el a kardot és nem fogsz remegni senkitől e földön.

Gonosz volt a tanács, akárki sugallta, s lám Buda, a jámbor, elvakultan mégis hallgatott reája. Mert a félelemnek, mely a halandóra reászáll, határa, mértéke nincs, szemét hályog elborítja, kés élével játszik, botorul cselekszik.

Buda is rabja volt szörnyű félelemnek, meg sem is fontolta, mi lehet a vége Isten-kardja bűnös ellopásának.

Kósza, tolvaj csorda vezetőjét hívta fel Buda-városba késő, éji órán. Bitangul kószáló, ölü, rabló népnek feje volt Kanyaró, baromi vadember, kinek e világon éktelen gazságban soha nem volt párja.

Ezt hívta magához titkos éji órán a húnok királya. Igért neki kincset töméntelen, hogyha Etellakra loppal el bélopózkodik, Etele fegyveres házába besurran, Isten kardját szegről ottan leakasztja s elhozza Budára, húnok öregebbik királya számára.

Kanyaró ráállott, hogyne állott volna, hiszen saját apját, szülő édes anyját egy marék aranyért bizony-bizonyomra ketté vágta volna. Olyan istentelen lator egy nemzet volt.

Mint tette, hogy tette, elég az hozzája, hogy másodnap éjjel Buda kezében volt Hadak Istenének csodairással telt rettenetes kardja. Hogy kezébe vette Buda városának ura ezt a kardot, reszketett a keze köves markolatán, szive is reszketett, de örült jó Buda, el is bizakodott oktalan elmével:

- Enyim a kard mostan, jövel Etel, jövel. Gyávának ítélted jó Buda bátyádat, hősnek látod eztán, csak jövel, ha bizol magad erejéhez.

Így elbizakodott botor elméjében húnok öregebbik királya, mikoron kezébe került a Hadúr küldötte kard.

Hát Etele hol járt, merre kalandozott húnok seregével, mialatt e dolgok folytak Húnországban?

Azt is hadd halljátok, szerte-sorba vészem, apróra elmondom, reám hallgassatok.

Nagy országot bejárt, nem egyet, de hányat, városokat feldúlt, leigázott büszke népeket, s halomba rakták le harcz keserű sarczát, drága aranymarhát, ritka ajándékot császárnak, királynak.

Büszke volt a hún nép egy ilyen királyra, veté szemét bizakodóan a négy világtájnak mindenik sarkára, mert mi betelendő, betelik maholnap: Etele nevétől ijed meg a világ, Etele sarkának alatta nyög a föld.

Egyszer csak jön a hír Húnországból, mondják:

- Buda király készül, egyet gondolt lám és követ halmoz köre, várost épített, hol város állott hajdan, a Duna jobb partján.

Újra jön a hír, más, lovas ember hozta:

- Jere haza, király, készül Buda szörnyen. Sereget gyűjt buzgón, kincses kamaráit üríti serényen. Ellened a kardját feni-fenegeti, mire haza érnél, ellenségül látod.

Húnok ifjabbik királya, Etele, mosolygott e híren, nem vette komolyba. Csacska szó az ilyen, Buda effélére mérthogy vetemednék?

Harmadszor is hír jön, Ildikó küld embert, tajtékozó paripán száguld a nemes hún, kit a királyné küld Etelehez. Halld csak:

- Uram, hős Etele, tolvaj megrabolta fegyveres házatát. Betört éji órán. Isten kardját szegről ottan leakasztá s elvitte Budának!

A mikor ezt hallja Etele, elkékül, fakósárgára vált aztán ábrázata. Szemöldöke rándul, homlokán a harag fergetege dúl át, s reszket indulattól iszonyú nagy teste.

- Adóját a császár, mit szabtam, megadja, kezeseket küldjön, békességet hagyok. Fel lóra vitézek, haza indulunk ma, ebben az órában, igazságot látni, bűnöst megbüntetni.

Parancsolá Etele, a húnok királya.

Hamar foganata lett az ő szavának, hosszú sorban hazavágtattak a húnok, hadizsákmányt, fölöst czipelve magukkal. Nem jár üres kézzel, nagy király, Etele.

Hogy hazaérkeztek, azok az urak is, kik távollétében Buda mellé álltak, szivben megremegtek, s jaj dehogy mutatták, miképpen változott meg az akaratjuk.

És szólott Etele az egyik hivéhez:

- Eredj szolgám nyomban Buda városába, mondd Etele küldött, Húnország királya nagykemény parancscsal. E parancs így hangzik: Városod falait holnapra lerontsád, Isten kardját, Buda, te magad elhozzád, jobbágy-alázattal bánd meg, a mit tettél, úgy nem tart haragot szívében Etele eztán sem irántad. Ezt mondd neki szolgám.

Büszke üzenetét megvitte a szolga Buda városába, el is mondta ottan kevélyen és bátran, a hogy az már illet Etele hivéhez.

Mit felelt rá Buda, szeretnének tudni?

Buda ezt felelte:

- Kapum ki nem nyitom, falam le nem rontom, Isten kardja enyém, vegye el, ha tudja. Ám bűne-bánva, ha eljön udvarlani, pártos ő mivoltát fogadom kegyembe.

Hülledezve hallá a követ e szókat, föl nem érte észszel, hogy mi szállt Budába, mi lelte, hogy ilyen fenyjen szól Etelehez, a nagyhoz, erőshöz.

Pedig ezt izente szóról-szóra, ezt ő.

Elmondta urának Buda üzenetjét, ki a szomszéd bércre szállott seregével s úgy nézett bátyjának kövekből rakott nagy új városára, mint a kőszáli sas néz a völgy ölében legelő báránysra.

Végezett a követ rövid üzenettel.

Etele kardot fog, egyéb fegyver nem kell, s mint a rohanó szél iramlík a völgynek, előbb le a völgynek, aztán a városnak. Esze megbomlott-e, hogy így támad rája? Hiszen ha a világ első hőse is, de kőfal ellenében, egy egész sereggel nem állja meg harcát.

Iszonyatos harag torzítja el arcát. E haragos arcznak mindenik vonása Buda halálának ítéletmondása; nincs azon kegyelem. Ármány tüze villog szénsötét szemében. Ármány szavát hallja, a gonoszra bujtót:

- Ő akarta, veszszen! Atyafi vér drága, no hát legyen olcsó, ő akarta, úgy lesz.

Hadúr is látta ezt a fenn a magas égből, arcára ült árnyék, könny gyűlt a szemébe, szánakozva szólt:

- A mi betelendő, annak nincsen gátja: testvért öl a testvér és a kiomló vér megtermi gyümölcsét; s a gyümölcse átok, népet sujtó átok.

Im, de már Etele Buda kapujánál. Mennydörgés nem zúg úgy, a mint ő kiáltja:

- Kaput nyiss előttem, Etele parancsol!

Vaspántú gerenda, mintha csak magától reteszből kifordul, s nyitva az út... nyitva.

Kezet vetni reá ki tudna, ki merne? Csak állnak a húnok, kőbálványként ottan, csak nézik ijedten. Eleven haragja az élő Istennek nem iszonytatóbb az Etele arcánál.

Megretten ez arcztól Buda király, reszket Isten kardját tartó keze hún-királynak, nagyot döbben szíve, s valami azt súgja: ezt a harcot Buda utolsóinak véljed; ezután örök éj borúl szemeidre.

Szó eztán nem hallik, húnok szemébe gyűl, mi bennök megmaradt, a rebegő élet.

A mint szembe áll ott Bendegúz két fia, a mint összezsaptak: haj, minő pillanat, milyen rémes volt az.

Buda Isten kardját tartá reménységnek; ha az nem védi meg, nincs földi hatalom más, ami megvédje. Csakhogy az Isten-kard a Buda kezében *acél* vala csupán, mint ezernyi másé húnok vitézi közt.

Nem volt neki szánva, bűvös erejének rá nem volt hatása.

Harczolt Buda hősen, hiszen hajdanában nem is megvetendő volt a vitézsége. Kétszer összezsaptak haragos erővel, tartotta még magát Buda király ekkor, hanem harmadikszor a mint összemérték az életfonalát elmetsző szabályakat, Etele kiverte Buda kezéből a hatalma vesztett, Hadúradta kardot.

Ettől, a mi volt is, oda lett Budának minden bátorsága, halálos ijedtség elfogta a szívét, futni akart, futni bizonyos haláltól, megfordult s e perczen Etele kardjának acélhegye bészúrt válla közepébe és a mellén jött ki.

Arczczal elé bukott, egy árva igécske sem jött ki a száján, örökre elnémult.

Állott Etele is, mintegy megdermedten, szívében a vér is megfagyott e perczen, mert hogy mit cselekvék, felfogta a súlyát testvérgyilkosságnak.

Mikor nagysokára visszatért nyugalma, csak akkor nyitá meg ajkait e szókra:

- Húnok, nem gyilkosság volt, amit én tettem, bűne büntetését kiszabtam Budának; nagy volt az ő bűne, nagy a büntetése, Hadúr ítéletjét nyugodtan bevárom.

Ez alatt pediglen a kőpalotából, mely Budának épült, omló szöghajával, halálos bánattal rohant elő Gyöngyvér, özvegye Budának. Arczczal reáborult hülttestű urára, s átkok-átkát zúgta, de nem Etelere, hanem asszonyára; előbb Ildikóra, azután fiára és legeslegvégül Etelere zúgta.

Ez volt a nagy átok:

- Verjen meg az Isten, te kevély királyné, gyermekedben verjen Hadúr keze téged. Felneveld nagy kinnal, lásd nyomorúlt vesztét, s testvérgyilkos urad irmagja kiveszszen.

Gyöngyvér sötét átkát nagy Etele hallá. Úgy érezte, mintha Gyöngyvér minden szava egy-egy kigyó lenne, epesárrá a vér ily kigyómarástól változik, úgy rémlék.

Véges emberi ész titkát a jövőnek be hiába kémli... A mit Hadúr elfed idők fátyolával, turulszemű jós is csak sejti, nem tudja.

Urrá lett Etele, egyedüli úrrá, Isten kardját ismét derekára fűzte, *isten ostorának, világ pörölyének* úrmagát érezvén. De az a vér, a mely Buda vállán száradt, ijeszteni följár, azt Etele látja... Hadúr igazságos, Hadúr sem felejtí.

Ez a vér beszél még, s a mit kér: az boszú.

AZ ISTEN KARDJÁNAK RETTENETES ÚTJA.

Egyedül volt az úr Tisza-Duna között húnok rettenetes királya, Etele. Nem korlátozta már Buda király nyüggént, hún főurak tőle, ha ki nem szerette is, de iszonyúan féltek, s nem emelkedett kar, nem támadt ellene elégedetlen szó Buda veszte miatt.

Hadai bejárták az egész világot, nyugatra Volgától, nagy Etel-folyótól, merre ellát a nap tündöklő szemével, el a nagy tengerig, a mely vízkarjával átöleli messze a kerek föld szirtes határait. Római és görög császárok ijedve hallották a hírét Isten ostorának.

Más istent imádó népek fohászkodtak oltár elé hullva:

- Ments meg Uram minket húnok nyilaitól, a te ostorodtól, büntető kezednek rettentő súlyától, szörnyű Etelétől.

Garadába raktak arany-ezüst marhát, adót felajánltak, kezeseket küldtek, békét könyörögtek, szolga alázattal, azok is lehulltak esennen előtte, kiknek fejét ülte sárarany-korona, akik lakozának márvány palotában, ültek arany széken, s ezernyi ezer nép urai valának nyugaton meg délen.

Babonás hit tartá, hogy az igaz isten megtorolja bűnét a bűnös világnak, mert bűn fészkelé be magát palotákban, rothadott a szív ott, megromlék az erkölcs, hire-neve maradt római nagyságnak. És világraszóló Rómában, Bizanczban, keleti római császárok fészkeben, hitet becsületet olcsó áron adtak, olcsó áron vettek, piaczon kínáltak, alkudtak is rája szemérmetlen módon.

Nagy Etele tudta Nyugat minden bűnét, s hova lábát tette, nyomában fű nem nőtt, városok falait serege szédülta; a merre tapodott aczélkörmű lova, pusztulás maradt ott.

Nem volt olyan zuga, olyan rejtett helye vén Európának, hová el nem jutott iramodó lován a húnok serege. Támadt, mint a villám, mikor nem is várták, szél vemhétől szülte szilaj pusztaszele a hún paripákat.

Udvarában, büszke Etellakra gyűltek, avagy Sikambria ékes városába, Etelét udvarló követek csoportban. Mind, a hányan voltak, hozzá kérni jöttek, követelni tőle vagy hadat izenni nem akadt követség.

Ő pediglen üle aranyos karszékén, királyi pompában, napkeleti fénynyel. Ámulva elámult világ szeme rajta, vakító volt a fény, mely őt körülvette, fejedelmek sarja szolgálta urául, s töméntelen rab nép nyüzsgött körülötte.

Nem volt ilyen király, mióta a vén föld urat s szolgát ismer. Im, hogy együtt voltak minap is körölte mind a húnok főbbji, intett egy hívének, görögből lett húnnak, bölcs Onegeziosznak:

- Eredj, édes hivem, - mert hát megbecsülte, - eredj te nyargalton nyargalvást Rómába, római császárhoz, ha ott nem találod, keresd Ravennában, Honorius néven uralkodik ottan. Mondják, nagy föld ura, mondják, hogy hatalmas. Azt izenem néki: a kit felajánlott asszonyfeleségül Etele királynak, hűgát, Honoríát veled küldje nyomban, kegyesen fogadom, többi asszonyim közt léssen becsületje. Mondd, várom az asszonyt, a császári sarjat, de még inkább várom, kívánom, akarom jegyajándokul a fél birodalmat Honorius úrtól, római császártól. Úgy mondd el parancsom, amint tőlem vetted, se hozzá ne toldjál hiú büszkeségből, el se végy belőle gyáva alázatból. Elvárom a választ mához egy hónapra.

Hún követ megvitte Nyugat császárának Etele parancsát. Elmondotta hiven, nem vett el belőle és hozzá sem toldott.

Honorius császár s a római urak hallgatták-hallgatták, végig meghallgatták. Húnok nagy királyát Nyugaton ismerték, Nyugaton meg Délen, fel észak honáig mindenütt ismerték, mindenütt rettegték.

Első, ki szót szólott császár-akaratból, Aëtiosz vala, római főember, bölcs volt a beszédben, hadakozásban nagy. Húnok nyelvén értett, mert gyermekkorában Húnországot látta, Eteleét ismerte s római büszkeség, régi nagyság magva megmaradt még benne.

Szólott ezenképpen császára nevében:

- Etele követje, mondd meg az uradnak császár feleletjét. Mondjad úgy mint hallod. Nagy a kevélysége húnok királyának, hogy szemét ráveté a császár hugára, szép Honoriára. Róma ritka gyöngye nem termett hún király kényére-kedvére. Való, igaz, hogy nagy Etele hatalma, hírét-nevét tudjuk, vitézi mivoltát félik számos népek, ámde ezek közt nincs Honorius népe; a római nem fél világ ostorától. Honoria kezét Etele nem kapja, fele birodalmát Honorius császár húnok királyától megvédi erővel. Ezt vidd feleletül Onegeziosz úr: húnok nagy királya jöhet, készen várjuk.

Nosza, a mint vette császár izenetjét, a büszke szavakat Etele, így szólott:

- Újjat velem húzni mer a gyáva császár?... Ki volt, mondd, ha tudod, ki volt a császárnak a sugalmazója, mert hogy ő magától erre vetemednék, azt el nem hihetem?

Felelt rá viszontag Etele követje:

- Császára nevében Aëtiosz mondá, a miket hallottál, nagy Etele, tőlem. Ismered őt, úgy-e? Álmodtál mikor láttál az Isten kardjáról, vele viaskodtál; ifjanta pediglen együtt játszottak Bendegúz atyádnak sátra körül hajdan.

Aëtiosz mondta - tünődék Etele - büszke Aëtiosz, a római gyermek.

- Gyermek csak volt, immár embernyi ember ő, él nagy tisztességben, úgy hallám, nagy úr most. Császár seregének vezére, szavától megmozdul a tábor, százezrek uralják, s nagy a vitézsége, hadban jártassága. Hún fortélyt ismeri, el nem bizakodott, nagyra tart téged is, kivettem szavából.

- Szavának keserűn megadja az árát Honorius császár...

Ennyi volt a szava, egy igével sem több, Etele királynak.

Fel harczra, fel húnok, leigázott népek fegyvert ragadjatok! Aczélkard villogjon, szeges buzogányok pajzsot repesszenek, trombiták, tülköknek harsogjon a hangja, igavonó barom hordjon hadi szerszámmal megrakott szekeret, nem egyet, százszor, no meg tizszer többet is a száznál. Hadba mén Etele, császárt megalázní, Nyugat erősségét, daczos várát: Rómát felforgatni tőstől. Harczra termett húnok sietősen jertek!...

Megmozdult a húnok óriás birodalma. Mintha tágas mezőn a mennyi a fűszál, mind fegyverré válna, egymás mellé állna, sűrűn egymás mellé, s indulna a harczba Etele királlyal: olyan sokan voltak.

Alig akadt olyan vakmerő vagy gyáva, ki többre becsülte sátra nyugodalmát, vagy féltette bőrét, mikor Etelenek hírnöke hirdette, hogy indul újabb diadalra az «Isten ostora.» Még azok is, kiknek Etele nagysága szálka volt szemökben, akaratja ellen cselekedni jaj dehogy is mertek.

Gyültek, gyülekeztek húnok, gótok, longobárdok; jöttek a herulok ökörbőr pajzsukkal; nyakukra tette volt Etele a lábát, szolgák tiszte pedig alázatos módon parancsot fogadni.

Paripák nyihogtak, váltig dicsekedve tánczoltatták csontos nagy paripáikat Etele vitézi, kik minden időben körülötte voltak és tőle tanulták hadnak mesterségét, tőle tanulták meg véres diadalmak örömét izlelni, s a halállal szembe vakmerően nézni.

Hún király tábora megindula aztán. Nyugat felé tartott népiertó haraggal. Dobogott a föld is, csattogtak a lovak körmei; szél támadt, vihar szele támadt, merre újtók vették.

Beláthatatlan a sereg hosszú sora, mely miként ha volna isten haragjának élő lángostora; ha ez egyet pattog Etele kezében, jaj annak a népnek és jaj az országnak, hova s kire rácsap.

A KATALÁNI CSATA.

Hadd beszéljek most az iszonyú csatáról, arról a csatáról, melynek hire támadt, s a mióta támadt, él azóta mindig.

Kataláni síkon, frankok földjén történt rettentő vérontás. Nem volt a halálnak nagyobb aratása azelőtt, s azóta. Nézzétek, amott van Nyugat minden népe, a római császár félmillió népe együtt egy táborban.

Ember kellett oda, ki az ijedőkbe bátor szívet öntött, ki együtt tartotta, mikor jött a hire:

- Etele megindult! Áradnak a húnok, népek hömpölygése Kelet felől jön már.

Ember kellett oda, de volt olyan ember: *Aëtiosz* ott volt. Feltámadott benne római dicsőség utolsó szikrája; feltámadt a szikra, vetett oszt' nagy lángot, hogy ennél a lángnál félmillió vitéz szíve melegedett.

Babonás hit ellen küzdött a római. Az a babonás hit verte meg Nyugatot, hogy Etele volna Isten népbomlasztó haragjának karja.

Aki nem is látta színét sem a húnoknak s húnok királyának, így beszéle róla:

- Sötét, nagy lovon ül, szénfekete arcú, fel van hasogatva karddal ábrázatja; tűz árad ki szemén, olyan tűz, a milyen a pokol fenekében emészti az örök kárhozatba jutottat végtelen időig, örökon-örökké. Kardja városokat forgat fel tövestől, s a mikor haragszik: megreszket lábának alatta a nagy föld, s mindenki meginog, csak egyedül ő nem... A végső ítélet szörnyű trombitája nem harsog úgy, mint az Etele haragja.

Ezt beszélték róla a nyugati népek, ezért féltek tőle azok is, kik soha, de soha sem látták.

Aëtiosz látta, egy kenyeret ettek, fakarddal gyakorta szemben együtt álltak. Ő másképp ítelt hát.

A félelmet okos beszéddel szétozlatá; szólott, a mint illet egy olyan vezérhez, minő csak egy termett abban az időben. Aëtiosz így szólt:

- Nyugat ellen támad a fiatal Kelet; vén sasra reá ront haragos hún turul vakmerően, bátran. Gyöngé és hívságos az ember, ki nem lát, bátor vagyon szeme. Rómaiak és ti déli erős népek, germán-ivadékok, gyávaság töletek távol legyen, mondom. Etelét ismerni, őt jól megismerni már ifjonnan nékem adatott tehetség. Vét az Isten ellen, ki őt többnek tartja halandó embernél; vét igazság ellen, ki kevesbre tartja, mint a milyen nagy hős. Uralkodásra és hódításra termett, esze, szíve helyén: ezt én megéreztem és emberinek vélem, nem ment gyarlóságtól, de vagnak erényi szokatlanul nagyok. Hún módra csatázni nem tud úgy halandó; római módon is megtanulta nálunk, a minthogy előttem sem titok e kettő. Bizzatok hát bennem, mert ha Isten segít, rosszra nem vezetek. Lám, hogy megértsetek húnoknak szokását, apróra elmondom. Mint a mennykőjárás, úgy támad a hún ránk, törve, zúzva, rontva a hadsornak, hogy azt ketté vágja, minket megriasszon, még időt sem hagyva pihegésre nekünk. Mikor megriadtunk lélekzetfogyottan, ránt lova kantárán egy nagyot vas kézzel, s szanaszét futamik, vissza veszi útját, mutatja, mikéntha bátorsága veszvén, életét mentené... pedig más a szándék, mely megfutamítja.

- Mi volna a szándék? - kérde egy barbár hős, egy természetes, szálas, Észak derék fia.

- Mi volna a szándék? - visszafelel neki a római vezér - az a hún szándéka, hogy gonosz cselt vessen, kelepcebe csaljon, maga után vonjon, olcsó győzelemnek varrva hazug himet... «nosza üldözz - s vessz el!» Mert kik szanaszét így hátrálnak, a húnok gyűrűbe vonódva

alkalmas helyen perdülve hirtelen arczczal állnak ismét szemben az üldöző botor ellenséggel. Süvöltő nyilzápor fogadja az űzöt, kardok, dárdák, éle mered ellenökbe, s fél karéjba fogva kelepczébe jutnak, mészárszék a húnok csalafinta csele. Abból elevenen nincs ki meneküljön. Elmondtam, tudjátok, s ha csalna futó hún, magatok utána együgyű reménnyel épen ne vessétek.

Így oktatta szépen, így bátorította a római vezér népeit a véres, nagy harcnak előtte.

Etelét se gondold harczban oktalannak, ekkora sereggel szemben a seregét ne itéld csordának, késő ivadék te, ki erről a harczról hallgatod mesémet.

Szekértáborát nézd, ész tanácsa után magát abba vont. Ásó, kapa ottan felhányta a földet mérföldekre messze, vár alakult nyomán, szekér-szekér mellett, s mögötte fegyveres húnoknak sok ezre őrszemként vigyázza; mit csinál az ellen nappal is, éjjel is.

Rend van Etelénél, szigorú a húnok vezéri parancsa. A ki vét az ellen, halállal bünhődik, meg nem menti attól semmi hadi érdem, család ősisége.

Történt pedig ekkor, hogy a hún katonák táborjárva erdő nagy rengetegében, egy jámbor remetét találtak, ki térdelt barlangja előtt és mint a nyugatiak, Istenét imádták.

Felverték a jámbort, vitték Eteléhez, mert azzal dicsekvék, hogy látja a jövőt Isten jóvoltából.

- Mondj szerencsét akkor, húnok királyának. Arany üti markod, mennyit soh'sem láttál, ha tetszik a szavad Etele királynak.

- Aranya pogánynak - mondá a remete - idegen lesz tőlem, hozzá nem is nyúlok. Elmondom, mit láttam Isten kegyelméből, az igaz jövőndöt.

Vitték a királyhoz.

- Ez a jámbor szerzet a jövőndöt tudja, hallgasd meg, Etele!

Intett a nagy király, hogy a pap beszéljen: arra feleljen meg, hogy a holnapi nap mit hoz Etelének.

- A holnapi napot ne óhajtsd, hún király, szégyen napja lesz az. Isten ostorának remegve neveznek, de holnap az Isten ostorának súlyát keresztény vitézek érezni nem fogják. Megaláz tégedet, kinek ostora vagy, megaláz az Isten, Kelet gögös ura!

Villámok cikáztak a húnok szemében, kardjok markolatját szorongatták, hogy a nem igaz bűbájost hazug beszédeért száz darabra szabják. Csak Etele nézett hideg, szúró szemmel, nyugodtan a papra.

- Nyugodtan, vitézek, papbölcsesség tiktek meg ne tántorítson, azt mondta, mit érez. Ember ez magáért, mert lám, a halállal szembeszállott bátran merész ő szavával. Kár benne ne essék. Én kívánom, menjen, honnan elhozátok. Szóljanak a jósök, hún jövőndö-mondók! Áldozunk Hadúrnak, ő az igazlátó, neki hisz Etele.

Áldozni siettek tábori táltosok, jöttek oltárnézők, lobogott a máglya; vér sugárban omlott fehér ló szügyéből, garabonczok sürgve nyúlták le a bőrét, kirakták a jonhát, ló nemesebb részét. Arról hadd olvasson jövőndöt a táltos. Bél kanyarulatja, szívere mind betű, titkos jegyű írás, melyből avatott szem olvas igaz szemmel.

Nézi a vén táltos, Torda ivadéka, nézi... nézi... s ime elkomorul arcza, megszállja félelem, de hazudni nem tud. Hadúrnak szolgálja hizelegni nem fog.

Odajárul lassan nagy Etele térdéhez, s megered ajakán igaz ő beszéde:

- Húnok nagy királya, Bendegúz egy sarja, zokon az én szavam ne essék, ha balra irányozta élet Hadak ura Isten, ki bölcs végzésből nagyra hitt meg téged.

- Kevesebb szót Torda, a jövőndő mi lesz?

- Ellenség vezére leesik lováról, gót nyíl leteríti, hún kard átaljárja az élet forrását: Theodorik király szivét a csatában.

- Tovább, mi lesz, mondjad! - parancsolá Etele.

- Hadúr akarátja, nem enyém, Etele, hogy az ellenséget összetörd, de magad...

- Ne remegj, beszélj csak!

- Magad kárát látod, erőd nem lesz elég, Ki eddig letiprád az ellened szállót, nem örülsz e harcban, csak fél diadalnak... Zokon ne vedd szavam, Hadúr így kívánja.

- Végeztünk, elmehetsz...

Torda ivadéka, a vén táltos elment, Etele pedig ült csodamivü ékes arany-sátorában, s hányta lelkét hányta a jövőnek habja. Meg nem ijedt attól, a mi eljövendő... S ime, mintha látná bátyja véres árnyát, épen úgy, a mint őt arczra bukva látta Buda városának véritta piaczn.

Gonosz jel volt, s még sem ijedett meg tőle a húnok királya.

Rengeteg hún tábor nem volt siri csendben. Bördobokat vertek, réztüloknek hangja recsegett; a tábortüzek körül vidám katonák kötődtek, áldomását itták a római tornak, áldomását itták hún diadalának. Mindenütt élet volt, sűrögtek-forogtak, csak az őrállóknak ajka maradt néma, szeme kémlett messze római táborra.

Így rendelte el a húnok fejedelme.

Mikor aztán másnap harcriadót fújtak, seregét rendezte okos értelemmel, jobbra-balra gótot, gepidát elosztott, hűbéres szolgálait élökre állítá, középre pediglen győzhetetlen hadát, húnok erős népét. Ő álla eléjük s iszonyú szablyáját kivonva Hadúrnak honja felé intett, s tornyosodó lelke e szók köntösében öltözve megszólalt:

- Henye beszéd nem kell tette sówár szívnék. Maradnia otthon volt módja azoknak, kik a halált félik népígázó harcban. Római, gót, alán, germán gyülevész nép csordába verődve áll szemben a síkon. Urdung szállta-e meg, vagy Manó - nem értem, vagy nekik hívságos lett a földi élet?... Ácsorogva néznek farkas-szemet vélünk, kik előtt remegve futott a fél világ; nyíl, dárda, buzogány, szeges örvű szóljon; eddig a fél világ, most a másik fele: ismerje meg húnok, Hadúr népe karját. Keskeny patak vize vértől megdagadjon, római csontokból kifogyjon a velő, koponyákat ketté aczélkard hasítson, római szivekbe hún nyíl belehasson. Kopjáját Etele röpíti ki először rájuk, s ki marad vesztég, ha Etele száll harcra?...

Fenn volt Hadúr napja, az örökké fénylő, kataláni sikra nézett le kíváncsin, mikor a két tenger: a római és hún egymásra zúdula iszonyatos tűzzel.

Gót a gótra támadt, mert Aëtiosznak seregében is volt sok ebből a népből: a nyugati gótok. Gonosz végezetnek miatta ketté vált, s egymást fölemészte gomolyogtak össze római-hún harcban, kataláni síkon. Rómaira csapa rá turulos Etele, de olyan erősen, hogy attól megzendül a szörnyü paizs-fal; halál madarának szárnya csattog aztán húnok, rómaiak feje felett egyként. Aëtioszt törbe hún csele nem csalja, s hol rést üt a hún kard, új erő, új vitéz támad elő, mintha víznek kizúduló szilaj árja volna.

Hátrálni kezd, inog a római érczfal, Etelének ellent nem állhat az ellen, haj, de keleti gót megbontva iramlík, testvérkard kikezdte; nyugati gót üzi a keleti gótot.

Meglátja Etele, nyargalton de nyargal gyáva futók után hogy visszatérítse:

- Megállj szolganépem, gyáva gót megállj, ha Etele parancsol! Nincs, a ki meghallja. Összekeveredtek iszonyatos módon, barátot ellenség nem ismer meg köztük.

Süvöltöz a hún nyíl, a napnak világa árnyékba borult már, felhők eltakarták, el a nyilak árja. Nyilak ércztollának hegye halált hordoz... hullára a hullát teríti le a kard, s holott útja nyitva a vér melegének, vérpatak ered meg: ömlő piros vér foly, kis patak e vértől nagy folyóvá árad, nyakig úszik benne, a ki átalgázol.

Kipirul a napnak ábrázatja ettől, emberöldöklésnek gyilkos mezejétől, avagy a haragtól, merő irtózatától. Sötét takaróját ráborítja az éj; reszketve néznek le csillag-gyermekei a magas mennyboltnak, s iszonyat, mit látnak.

Tovább folyik a harcz: rómainál, húnnál, csak a gótok népe nyugtatja fegyverét, nincs harczra több kedve, mert fejöket veszték: elesett a király, nemes Theodorik.

Jajjá válik aztán diadalmas ének, keresik s meglelik ősz király holttestét. Fel is felemelik, vállaikra teszik, harcz zűrzavarából kísérik táborba, s nincs vége, nincs hossza siralmas nótának, köntös-szaggatásnak; egyébre ügyet ők ezután nem vetnek, csakhogy eltemessék királyi pompával...

És a harcz csak folyik... vagy mit is beszélek, hiszen Aëtiosz serege romjait visszavezérelte; Etele sincsen már kataláni síkon. Szekértáborában máglyát hordat össze, aranynyal-ezüsttel czifrázott nyeregből torony magasságra emelik a máglyát.

De miért? De kinek?

És a harcz csak folyik... Szellem-ajak suttog, árnyak nőnek, vérpatakban fürdő hullák feltámadnak, egymásra lecsapnak ölyű sivítással. Paizsra tompán lecsap nehéz buzogány, kardok megvillannak, hold világa rémes; megölt gót a góttal, hún a rómaival, gót a rómaival, góttal az erős húnnal szellemharczban fárad...

Denevér szárnyának rebbenése, baglyok rémríkoltozása kíséri a harczot kataláni síkon éjjelen túl addig, míg a hajnal pirja feltetszik az égen; s újra visszadülnek, honnan feltámadtak, a csaták halotti...

Újra csend van aztán.

Etele szemét úgy kerüli az álom; körül lebegi a halál gondolatja, szégyen ég szívében, felváltja a harag, emésztő gyűlölet markol bele vadúl:

- Megállj Aëtiosz!... Megállj Róma! - kiált, s szívéhez szorítja, erős ő szívére győzhetetlen kardját a Hadúrküldöttnek, mely szakasztott mása. - Hadúr, te akartad e fél győzedelmet, Hadúr, te akarjad egész győzedelmét Etelének eztán... Etelét a máglya tüze megeméssze, ha nagyobb csapásra szántad ezt az éjet... Győzelmét, ha az volt, Aëtiosz mérje, két annyi halottja fekszik temetetlen... Erejét kiadta a botor római, győzze majd, ha győzi...

Kataláni síkon így esett a csata.

ETELE BOSZÚT ÁLL.

Kataláni síkról hazatért Etele. Megtámadni őt a római nem merte, gótok elszéledtek: oroszlánt üldözni nem akart a farkas. Veszedelmes játék lett volna, s ki tudja, mire is végződik, ha szembekerülnek megújuló harczon?

Hazatért Etele Húnországba, mondom, de nem üres kézzel, nem is elbúsultan; zsákmányt vitt magával, Nyugat kincsét vitte, hogy nőjjön rakása ő kincses házának, melynél ritkább nincsen e kerek világon.

Dicsekedni nem volt rómainak kedve, százszor több oka volt, hogy ezentúl féljen, mert ime a húnok királyát megverte büszke Aëtiosz népölő csatában, kataláni síkon. Ha galambepéje volna is a húnak, de e félgyalázat büntetlenül rozsdát nem ejt Isten kardján.

Boszú gondolatja imetten, álomban bolygatja Etelét unos-untalanul, olyan boszú, a mely százszor felér majdan a félgyalázattal. Nyugtót alig enged seregének otthon; mind a ki szolgálja, az idegen nemzet, hallja ő parancsát:

- Fejszékét kifenje az ács országomban, hadi tornyot, gépet, kőhajító gépet sietve faragjon, műértő kezekkel azt össze is rójja; római módra kell ostromló-szereket, de sokat csinálni, kosfejű gerendát, ércz legyen a kosfej, a mely nekizúdul a kemény kőfalnak, s rést üt rajta, szörnyűt; torony megingató kövek röpítése gépek által legyen; elő mind az embert hűnbírodalomban, kik föld alatt utat tudnak ásni gyorsan, titkos hozzájáró utat a várakba.

Nosza, sürgés-forgás támad mindenfelé. Római mestertől kitanult gótoknak vagyon im munkája. Szolgai készséggel látnak is ők hozzá. Nem is tudakozzák, mi legyen a célja világ ostorának.

Szálfákat hasítanak, balta vasa villan, erdők visszazengik nagy kopácsolásuk. Teméntelen száma ostrom-masináknak napról-napra készül Etele parancsából.

Hadait naponta fárasztja, cseleknek gyors fogásaira betanítja újfent; semmit el nem mulaszt, mi javára válik, s diadalmat ígér újabb nagy csatában.

Követét keleti császárnak idézi magas színe elé. Békét vásárolni küldötte a császár Bizáncz városából, mert háborútól fél, Etelét uralja adófizetőként. Hatszáz font aranyról kilencszázra szökken a császár adója eztán, ilyen áron fenyegető szavát a hún visszavonja, s császár földjét addig, a mig pontos szolga, meg nem háborgatja, sőt kérő szavára más ellenségétől kegyesen megója.

Hajlongva előtte térdelnek a szolgák; görög büszkeségük a porban vonaglik: megalázva ajkuk tud csak rimánkodni: *kérés*, a mit hoznak; *parancs*, a mit visznek, s bár szégyentől fornak, szavuk mély alázat.

Azután pedétig újfent riadó szól, messze Húnországot a mely végigzúgja.

- Boszút áll Etele római császáron, tündérkertre tör most, világ városát kell, Rómát megalázni. Róma Napnyugatnak - mondják - szent városa, ott lakik az Isten földi helytartója, a római pápa.

Csoda által épült, annyi szentje van már, a mennyi kőháza, kevély palotája. Tündérkert az ország, tavasz újultával Isten ege kéken borul el felette, s nincs egy tenyérszál hely, hova füvet nem hint és tarka virágot nem fakaszt a napnak éltető sugára.

Ezt a földet sújtja majd Isten haragja, ide csap le húnok ostora siváron, s merre teszi lábát: városok eltűnnek, emberek elfutnak s nem marad meg épen ember alkotása.

Iszonyú boszútól lángolt nagy Etele.

S nem mulék el aztán egy rövidke hónap, egyszer újult meg a változékony hold csak, s ime ottan állott a rettenetes hún a római földön.

Merre végighaladt Stíriaországon, erdők sűrűjébe riadtak a lakók, útját igazgatták, kegyelmét keresték, s buzgón foháskodtak istenükhöz, mikor elvonult felettek viharontó felleg:

- Áldassék a neved!... Etele nem bántott!

Áll vala egy nagy vár római határon, annál erősebbet emberkéz nem rakott, sem annál nagyobb. Akviléja vala neve a városnak. A Natissza-folyó vizkarjával szépen ölelte egy felét, vár koczkakövéhez loccsantak a habok, s széles medve volt a várnak oltalmazó árka. Köröskörül falak meredeztek égbe, toronymagasságu iszonyatos falak, melyre századoknak moha nőtt; hatalmas bástyák domborodtak ki a hat szögleten, s a falak simáján, hol az őrszem állott, két-három szekérnek, hogy egymást nem sértve haladjon el, helye vala rajta bőven.

Embertől vakmerő gondolat volt az, hogy e várat megvívja, tornyait ledöntse, falait áttörje, s azt, ki benne lakik, kard élére hánja.

Értett a római falak rakásához, kő kövön nem állt csak Isten kegyelméből, mész ragasztá össze, vasereszték tartá, nincsen a világnak érczfejű kosa, mely e falat megbontsa vagy rést üssön rajta; követ sem hajít oly szikla nagy darabot emberkézcsinálta röpitő masina, hogy ledöntsön egyet is a sok bástyából.

Akviléja vára ilyen erősen állt.

És mégis... és mégis húnok bős királya mit gondolt magában? Gondolta magában: e várnál megálljunk, bántja a szememet, földig lerontatom: ez legyen a kulcsa római szép földnek, azután sietve megyek Róma ellen.

Megszállotta aztán Akviléja várát, sűrű emberlánczczal vette körül, úgy, hogy tudta nélkül madár sem repül ki, madár sem repül be a nagy erős várba. Húzták a gépeket, a kőszalajtókat, közelebb vontatták a folyó partjához, köveket gyűjtöttek, emberfej nagyságnál nagyobb kövek voltak, csakhogy közelébe a széles falaknak sehogysem juthattak a mély folyó miatt. Az útjokat állta.

Várfalokról nézték büszke tétlenséggel a várnak lakói, még csak nyilaikat sem vesztegeték rá az ostromló hadra. Elképzelni sem lett volna könnyű dolog, hogy a hún Etele várfokra jusson.

Egyszer volt az, egyszer valamikor régen esett meg a csoda, hogy Akviléjába ellenség behatolt nagy furfangossággal.

Így esett, nem máskép, a mint én elmondom hűséges szavakkal.

Nagy-hosszú időig folyt vala az ostrom. Se vége, se hossza; kárba veszett bizony minden erőlködés; a falakat mosta megáradott vize szőke Natisszának; az ostromlók immár holtra fáradottak. Ekkor támadott egy okos gondolatja ostromló vezérnek. Ő gondolta-e ki, vagy más, tudj' az isten, de hogy kigondolták s végre is hajtották, abba' kétség nincsen. Hajót építettek, de olyan magasat, mintha három hajót egymásra tennének, vaskapcsokkal egygyé fűznék vakmerően; tornyot e hajóra emelének olyat, hogy tetővel fölért várfal magassága. Folyóvizére azt reá eresztették, s vitézek színével-javával megtölték. Úszott a Natisszán emeletes hajó... úszott... addig úszott, míg a vár falához közel érve ottan hirtelen megállott. Gyors kézzel ekkor a torony tetejéről csapó-híd lecsattan, vaskampós végével várfalába markol, s megnyítja az utat toronymagasságból a megvihatatlan büszke várba menten.

Akviléja vesztét így okozta hajdan furfangos cselvetés.

Etele ilyenre még csak nem is gondolt. Bizakodott abban, hogy az őrség lelkét elveszti láttára az ostromló sereg iszonyú dühének; bizott hún nyilaknak csálhatatlan voltában, csakhogy a nyíl falon nem hatol át, ha még olyan hegyes érczből való vége.

Nem volt fogatkozás vakmerőség és vitézség hún dolgában; kötélhágcsókat a várfalra fölvetni próbálták százat is ritka ügyességgel, a föld alatt, a folyó medrének alatta akartak éjjel-nappal ásni; víz tódul onnan, hova alá ástak; kövek, tizmázsások döngették a falat, s arról visszahullva a vízbe csobbantak, gyűrűk kerekedtek szőke folyó hátán, azok elsimúltak, de a várfal állott ijesztően, épen; gerendák kosfeje egy-egy kiálló kő darabját morzsolta, de beljebb nem hatolt, mert azok, kik tolták, várbeli nyilaktól mérges sebet kapva, holtan elterültek.

Napra nap eltelék; kevesebb reménnyel biztatta a hajnal, mint mennyit meghagyott napnak alkonyatja a húnok szívében.

Hétre másik hét jött, s állottak a falak ijesztően, épen; Tűzpetárda, szurok-szalmaköteg lobbant, s égve beleesett a hideg folyóba, mely mohón kioltá; falat nem repesztett, az ostromlottak szívéet le nem győzhette még semmi aggodalom.

Kezdetek a húnok nyugtalanok lenni, s harmadik hónapnak vége felé meg is szólalt a bátrabbja:

- Vas fejünk ha volna, s azzal mennénk neki, bizony át nem törnök. Azért nagy Etele, hagyjuk itt e várat, álljon a míg tetszik, úgy sem árt a húnoknak; vezess tovább, király!

Reá villantotta két szeme paraszát rettentő Etele:

- Tanácsodat, ember, akkor add, ha kérem. Itt marad a sereg, ha egy szálíg elvész; itt marad, akarom, mert annak a várnak el kell pusztulnia a földnek színéről. Mondd meg a többinek, ki veled ért egyet; ha kinek még kedve vón tanácsadásra, karóba húzatom.

Gondülte arczczal járt húnok nagy királya kémlelve egy napon Akviléja várát, azt a büszke várát, mely daczolni így mert Isten ostorával.

Egyszer csak, halljátok, mit látott Etele.

Hosszú lábú fehér madár seregestül ott fenn kavargott a tiszta levegőben. Bástya fokát egyik meg-megkerülgette, ott volt bizonyára puhán rakott fészke a gólya madárnak... A mint kerülgette bástya fokát, egyszer kelepelő száját e nagyra kítátja s viszi a fészkeből pelyhes fiókáját, az erőtlen szárnyut, a kis gyámoltalant. Útra kerekedik s elviszi, kiviszi az ostromlott várból, meg visszatér újra. Költözteti másik gyöngé csemetéjét, azt is viszi messze az ostromlott várból.

Arczát Etelenek öröm pirja lepi, mitől elszakadni úgy sem tudott volna, százszoros nagy hévvel szívéet eltölti a győzelem reménye, s parancsolja tüstént:

- Ide mind, kik vagytok hún seregek főbbi, nézzétek e csodát, Hadúr küldte látni, hogy ki gyáva volna, vagy reményét vesztett, ettől visszatérjen régi bizodalma. Nézzétek, amott a fehér madár érzi várnak pusztulását, sietősen lopja életét magának, menti fiókáit, viszi biztos helyre.

Vesztét sejtem én is ennek a városnak; falát megrepeszttem, utat török rajta keresztül, s le-döntöm csak úgy veszem tovább Rómának az útam.

Etele szavától lánggra lobbant újra az egész hún tábor. Embernél nagyobbak tekintették, kire Hadúr kegye szállott; a mit ember tenni gyarló volta miatt nem tud, ő megteszi, mert véle van Hadúr. Akarta, hát úgy lett.

Nyergekből, szíjjakból iszonyú máglyát rak követlen közelben a vár fala mellett; nyilak záporával riasztja az ellent, s három helyt rohanja hún sereg egyszerre. Ember ember hátán,

nincs gyáva, ki hátrál, nincsen, a ki csügged. Lobogó láng nyelve felcsap a vár mellett, irtózatoss tűznek, izzó lángnyelveknek erejét a fal sem állhatja ki ekkor: meghasad, tetőtől kettéreped talpig, párkányzat leomlik, egyik bástya ledül: rés támad, a melyen behatol az ellen, s hol egy ember átfér, útja van seregnek.

Akviléja várát húnok rettenetes királya feldúlta. A büszke nagy bástyák feje földre hullott, rengeteg falaknak nem maradt, csak romja; Etele útjának szomorú emléke a római császár nagy birodalmában.

Zsákmány de tömérdek esett a kezökbe, s mikor osztályt tettek, rendelé Etele:

- Róma ellen húnok, császárt megalázní, földi istent látni, a porba' könyörgőt!...

ETELE ÉS LEÓ PÁPA.

Isten ostorának dicsősége telje most volt betelendő. Hogy történt, mint történt Róma ellen útja, szóva teszem azt is.

Mentek, mendegéltek diadalmas húnok szép Itáliában, melyet Isten is tán aranyos kedvében ember örömeire teremtett volt régen, igen-igen régen. Várost hol találtak, könnyörögve jött ki a városnak ura, földig meghajtotta fejét, rimánkodott: aranyát, ezüstjét lábához lerakta a legyőzhetetlen húnok királyának és esennen esedett kegyelmet, irgalmat.

Mantua, Padua, Verona s a többi, nevöket az ének alig tartja számon, mert nincs szeri-száma megalázottaknak.

Ölyü sikoltása, megijesztő, rémes bagoly huhogása volt a rohanó hír, mely Etele mindenütt gyorsan megelőzte, s hinté el a magvát, gyorsan kicsirázó gonosz magodat, te halálos félelem.

Ül vala a császár, a római császár aranyos trónusán, haj, de nem Rómában, hanem Ravennában, oda menekültek a császári háznak apraja és nagyja s kényes udvarnépek és rábították Rómát nagy Leo pápára, kinek bölcsesége - úgy hitték, megvédi a szent, örök várost Isten ostorától.

Aëtiosz vezért Rómába küldötte a megrettent császár, de nem sereg élén, hogy védje a várost Etele hadától, kincset adtak neki, ritka ajándékok tömérdek garmadát, azt hogy felajánlja Etele királynak, hogy ígérjen adót a császár nevében és vásároljon Etele-től békét.

A császár akarta, s ennek ellenében hallgatnia kellett a büszke vezérnek, bátor szégyen égett arcán és szívében. Kimondhatatlanul fájt e megalázás nagy Aëtiosznak.

Szép öreg ember volt a római pápa, festeni sem lehet szebbet ő arcánál. Homlokának egész az értelem napja, szelid kék szemében a hit melegsége, nemességről beszélt, szív nemességéről mindenik vonása; hófehér haja és hófehér szakála; szava lágyan csengő, édes a beszéde. Feltette fejére gyémánt koronáját, biboros palástját öltötte magára, mintha Istent kérni oltár elé járna ünnepi pompában. Szolgái elhozták fehér paripáját, aranyos-ezüstös sallangos szerelmét feltették a lóra, aztán felült Leo lassú méltósággal, papok nagy serege ezernél is több volt, zászlók alatt, mintha búcsújárás volna, követte Krisztusnak földi helytartóját.

Leo mellett lépdelt római köntösben komor arczczal, búsan Aëtiosz vezér. Végén a menetnek görnyedező szolgák cipelték a pápa s császár ajándékát. Ezzel, ha nem szóval, irgalomra bírják a húnok királyát.

Merre elhaladtak, ájtatos hívők mind tódultak eléjük, s térdöket meghajtván a földre borultak, buzgó imádsággal esdettek az éghez: óvja meg a pápát, törje le az élet húnok bőséges kardjának, s fordítsa el tőlük a nagy veszedelmet.

Völgyön le, hegynek fel mentek-mendegéltek. Szent zsoltos hangja az egekbe szállott, ez a szent zsoltos hitet erősített, bizalmat támasztott csüggeteg szívekben.

Etele hallotta hírét messziről már, hogy őt megkérlelni jön az öreg pápa, kinek bölcsességét mind a világ vallá, kiről álnok szóval nem beszélt még senki. Volt a hún királynak már találkozása büszke, nagy urakkal, kiknek gögje, döllye egyetlen haragos szavára megtörött, hallott hizelgő szót hűntől, rómainál, leigázott népek énekmondóitól, s megcsömörlött tőlük nagy és igaz szíve. Kivánta tehát látni azt az embert, kit igaznak, szentnek, nagynak tartott a hír az egész világon.

Csodálatos álmot küldött a szemére Hadúr, a nagy Isten. Ezt az álmot látta, mikor sátrában meglepte az éjjel:

Zengő muzsikának, édes sípnak hangja csengett a fülébe a hetedik égből, csak a hangot hallá, de a zengő népet nem látta sehol sem. E hangok bűbajos hatalma megejté zord szivét Etelenek, elszibbadt e hangtól haragja, ereje, szive lágyult, ébredt benne az irgalom. Majd a levegő-ég kárpitja szétfeszlett, s emberarcú szárnyas halandók röptek feje fölé s mondák:

- Ostora valál te az egész világnak, meg is büntetted a gonosz világot. Neved dicsőségét, kardod ijesztését ismeri Napkelet, Napnyugat, Észak, Dél. Légy nagyobb, Etele, mint eddig mutattad, győzd le önmagadat s irgalmaz Rómának.

Idegen volt a hang hűnfülnek, de tetsző.

Szárnyas, emberarcú halandók eltűntek, s a levegő-égnek bársony kárpitján túl Hadúr arcát látta a világhódító, Hadúr messzedörgő ércszavát hallotta:

- Etele... Etele... Etele, rám hallgass! Kardom neked adtam, bírod a világot, lábad a könyörgő fejére ne tedd úgy, hogy összetiporjad. Mulandó a földnek minden dicsősége, de el nem mulandó Hadúrnak hatalma. Eddig tart az utad innen térj hazádba. Hadúr akaratját teljesítsd, Etele!

Ezt a csodálatos álmot látta Etele és látta oly hiven, mintha nem álmodná, de imetten látná.

Másodnapra aztán a római pápa, s büszke Aëtiosz Etelehez járult s bölcs Leo, a szent pap, így szólt nagy ékes, szelid szóval hozzá:

- Húnok hős királya, kit az oktan hírének fest le, ime a római császár parancsából eljövök én hozzád, Krisztus helytartója, a római pápa. Azért jöttem hozzád, mert a balga hírneked, mely rólad elterjedt, én hitelt nem adtam. Megostorozád a népeket, megértem; Isten haragjának voltál az eszköze, a ki büntetőül küldött ez világra. Állj most ez útban, Róma előtt állj meg, rettentő Etele. Szent az örök város, gonosz pusztulás vár arra, a ki bántja. Hallottad-e híred a gót Alariknak? Ő rátette kezét, pusztította egykor, s rövid idő múlva csodálatos módon kora halál sújtá. Intő példa légyen, hűn Etele, néked gót király példája. Rettenetes kardod hüvelyébe rejtse, római császárnak békejobbát fogadd, károdra az sem lesz, sőt hasznodra inkább. Békességednek tart eztán a világ, s olyannak ki határt tud szabni magának diadalmas harczban. Nevedet, kik eddig borzadva említették, tisztelettel veszik majdan ajkaikra, s nagy idők múltán a meseszóba szöve regélnek Eteletről, a kegyelemosztó, hatalmas királyról. Győzd meg indulatát tenszivednek, király, elhidd, ennél nagyobb győzelmet nem vettél világeletemben.

Nagy fenséggel mondta, csoda nyájassággal Krisztus helytartója e békés szavakat. Volt is Etelere nyomósan hatása.

Lába elé rakták a római császár ritka ajándékait, barátságkötésnek hadd legyen a sok kincs megerősítője. Annak tekintette nyilván a római, Etele pediglen hadi sarcnak nézte, köteles adónak. És úgy tekintette a római császárt, mint jobbágy szolgáját.

Gót-római tolmács értelmezte szavát, imígyen felelt a pápa beszédére:

- Etele megérté császár könyörgését, végig meghallgatta szavadat, te szent pap. Halld hát akaratját: kardját hüvelyébe rejti ismét vissza, Róma ne rettegjen, Rómát ő nem bántja. A mi kincset hoztak, császár adójául szívesen fogadja, elvárja ezután is minden esztendőben. Ujjat vele huzni ne merjen a császár, mert akkor beszélhet aranyos szavakat keresztények papja, kiről mondják, hogy bölcs, Etele fülébe nem jut könyörgő szó. Úgy vegye eszébe szavait a császár.

Tetszett-e a húnoknak vagy nem tetszett: azzal rettentő Etele nem törődött sokat. Visszaparancsolta őket Húnországba, s Szent Péter városát egy ujjal se bántá.

Így vette boszúját azért a csatáért a világhódító Itália földjén.

ETELE ÉS A HIZELGŐ ÉNEKES.

A mit most elmondok, idegen nemzetnél szájhagyomány őrzi s beszél Eteléről, mint az igaz szónak igaz barátjáról.

Halljátok e regét.

A római földön, Ravenna városában győztes nagy Etelét hódolattal várták. Mind mi szemnek tetsző, ami szájnak tetsző, mutatták, kínálták alázatos arczczal.

Csodalátványosság vala ott tömérdek, bohócok forgása, viadal állattal, mely ketreczbe zárva, holtra éheztetve rohant a küzdőre s törbe csalva elhullt.

Vala pedig akkor ravasz énekszerző, ki járt messze földön, hún-gót nyelven értett; kegyébe hogy jutna húnok királynak, irt szapora kézzel éneket Eteléről, de milyent!

S hogy nagy sokaságban mind együtt valának, babérkoszorút tett kopasz ő fejére, s kiáltott középre nagy éneklő hangon énekét elmondva.

Ilyenformát mondott hazug énekszerző:

- Megromlott a világ Kelettől-Nyugatig, testvér ellen testvér fenekedett orvul, olyan lett az ember, miként a vadállat. Láta ezt az Isten, nagy haragra lobbant, s leküldötte fiát király alakjában, nem úgy amint egykor világ Megváltóját szegény ember képben, kit gonosz kézzel az ember megfeszített. Király, de hatalmas, ki a világ sarkát kiforgatja, kinek emberi csak arcza, de Isteni lénye; ki előtt meggörnyed a teremtetett állat széles ez világon. Etele a neve ennek a királynak, ki *Isten*, nem ember.

Tovább nem mondhatta, mert Etele intett és szeméből harag villámai hulltak silány éneklőre, ki mézes szavával a kegyet horgászva, Hadúrral egyenlő nagyságúnak tarta egy halandó embert.

- Máglyát ide, rögtön emeljete máglyát! Annak tetejére kötözzétek ezt a hazug szavú czégért!

Iszonyú ijedség szállotta meg az embersokaságot. A halál vak árnya borult arczaikra, s megdöbbsent s szivők lélegzetök pedig fennakadt... úgy ültek mint a bálványkövek.

A húnok serényen fákat fákra hordtak, s egy szempillantásra készen volt a máglya, tetején remegve gyarló írásával a hízlgő énekszerző állott megkötözve.

Tüzet is csiholtak... még egy percz... s lobogott volna - de Etele újra intett:

Elég!

Ezernyi ezersziv megkönnyebbült ettől az egy szótól. Ámulva bámultak: mi jó tündér szállta meg a rettenetést.

- Halálrettegéssel érd be most római, - így szólott a húnok nagy királya, - hanem tanulságul vedd, és más is vegye annak, hogy a hízlgőnek Etele így fizet. Mázos beszédektől csak a gyáva hízik, s Hadúrral egyenlő földi ember nincsen. Utálatos féreg a czudar hízlgő, a férget pediglen lábbal eltapossuk.

Ezt monda Etele s végighömpölygette a nagy sokaságon sötét tekintetét.

VILÁGURA ETELE.

A csodalátásnak lett teljesevé, Hadúr kardja tette Etelét urává az egész világnak. A keleti császár, a nyugati császár jobbágysai lettek az erős húnoknak. Délen a tengerig. Nyugaton tengerig. Északon elhatolt jégkoronás hegyek rideg országáig. Világ minden táján ismerték Etelét, nemzedékről szállott a hír nemzedékre.

Tisza-Duna között a tengersíkságon tartotta királyi székhelyét, hol a szem Hún bérce koronáját kékelni látja.

Ott volt palotája, csodaművű, ékes, magának is külön, fiának külön és száz asszonyának, kiket feleségül vett mind hún szokásra, a mint kénye-kedve úgy hozta magával.

Keletnek, nyugatnak bibora, bársonya, mind ott volt Etele száz palotájában, kárpitozta dúsan, dagadóra tömött kerevetek sorban a cifrán faragott falaknak hosszában. Kincses háza terhét száz öszvér nem bírta: gyémántkő vakítja a szemet; aranynak kamrája helyet alig adott, s fegyverei számát csak a rabszolgáknak száma múlta felül, a rabszolgák számát csak felbecsülni is botor-munka volna. Ménesekbe csapva nemes paripái nyihogtak, száguldtak végig a tág rónán, s ha hazahajtották, bársonnyal kívülről bevont márvány-válú fogadta király ezer paripáját. Egyet is ha adott ingyen kegyelméből ennek vagy annak, királyi ajándék volt a nemes állat.

Arany-ezüst tálon rabszolgák hordották fel az ételt nála és ha meggörnyedtek, nem ételtől volt, hanem a tálaiktól; bort aranykupába töltött rabszolgakéz az arany vödörből. Bizony szeme-szája elállott annak, kit vendégül hívott jobbágys királyokból, gót, alán vezérből.

Körülötte minden úszott gazdagságban, melynek mását csak a tündér-mese tudja, hanem ő maga, a világ ura, nem volt kincsnek, fénynek rabja.

Halljátok, milyen volt Etele, elmondom:

Hadi köntösét ha nézed, hún vitéznek tartod, nem is a főbbjéből való hún vitéznek, csak a koronája, no meg arcza, szeme mutat a királyra. Ezt az arcot aki csak egyszer is látta, soha mig a világ, el nem felejtette.

Sasorra merészen hajlott szája fölé, ajkának vonása, ha meg sem rándítja: parancs volt; szemében ült a hatalmas lelke, mindent észrevevő csodafigyelemnek örök tüze volt az. Ez a két apró szem a turul szemének volt igazi mása, föléjük bozontos erős szemöldöke kanyarodott ivben. Ez a két szemöldök, a mikor megrándult, hasonlatos vala két viharral terhes felhőgomolygáshoz, ha kitört a vihar: mennydörgés volt hangja, villám tekintete.

Arczának mosolyát nem látták gyakorta, pedig ingyenvaló kegyelmét érezték hivei, szolgálai. Tudott jutalmazni királyi bőséggel, tudott büntetni is királyi szigorral.

Kedvét lelte olykor énekes szavában, multak szép regéit, a kik emlegették húnok hőstetteit, húrokat pengetve meg-megénekeltek. Róla beszéltek ők, és dicsérgették Hadúradta tűzzel, szavak édessége azt tetszővé tette.

Ámde vad mulatság távol vala tőle, okos észszel tartott mértéket evésben-ivásban Etele. Arany tál, aranyos kupák helyett néki fából készült tálon, fakupában hordották az ételt, nyújtották az italt. Világ ura volt és úgy élt, mint egy pásztor.

Ilyen volt Etele, az a rettenetes, kinek álma felett virrasztott a világ; kinek palotája küszöbéhez járult Északnak, Keletnek, Délnek minden népe. Ha ő egyet szólott, akaratját aznap megtudta a világ, mintha szolgálatba állott volna hozzá mind a négy anyaszél. Keletre, Nyugatra, Déltre és Északra emberkiáltásnyi távolságban állott egy-egy őrszem mindig, s a mely gyorsan

szárnyal, az elröppenő szó úgy kelt szájról-szájra Etele parancsa. Éjnek évadján az őrtüzek kigyúltak, s az őrtüzek mellé telepedő örök vizsga szemmel-füllel kémleltek az éjbe.

Bámulva nézett le Hadúr nagy egéből a milliomm csillag, mintha lesték volna:

- Mit csinál Etele, a világ királya?

ETELE HALÁLA.

Sziklák büszke ormát letördeli villám, életerő kifogy ezeréves tölgyből, egy napig virul a völgynek kis virága, s rövid életét a hernyónak ki méri? Élete megszakad annak, aki élő, halhatatlan maga Hadúr a nagy Isten; ő szabta határát folyamok árjának, ő adta Etelnek rettentő hatalmát, az ő akaratja, hogy világ urának napjai elmúlnak, ő küldi szemére a halálos fátýolt, ő apasztja meg a szívet hajtó patak csörgedező véré.

Hogy történt, mint történt Etele halála?

Hiszen ime vigadt a rettenetes éjt megelőző estén egész udvarával. Úgy akarta kedve, hogy asszonyházába feleséget hozzon, szaporítsa számát hún szokás szerint a királyasszonyoknak. Századik volt-e már, vagy eggyel több annál: ki tudná a számát?

Baktriai király csodaszép leánya: *Mikolt* tünt szemébe. Zsákmánynak tekinté, apját leigázta, két testvérét vad harcban megölte s a leány fejére koronát tétetett, feleségül vette.

Szivébe ki láthat asszonyi állatnak? Fölmérte-e ésszel a húnok királya, hogy Mikolt szemében, a mi úgy rávillan, mint az emésztő tűz: gyűlölet lángja-e, vagy asszonyszerelem?

Etele akarta, hogy hitvese légyen, s ő akaratjának ellene szegülni rabszolga-királylány lett vón' igen gyöngé.

No hát lakodalmát lakta nagy vigszággal világ ura Etel, a húnok királya.

Serleg kézről-kézre járt a palotában, töltötte serényen rabszolgák készsége; pazar lakomákban úszott a palota, ének szila-árja tölté be a léget, vad hahota zúgott, éltek az örömmek, mert bohó, ki számol elmulandósággal, mikor reá mosolyg száz meg száz gyönyörrel életkivánsága...

Haj rá, haj! Zenének édes szava bujtott; mázolt képű bohóc üzte figuráját, tánczra perdült közben a fiatalabbja, s ropta a hún-tánczot fáklya világánál.

Mind a világ tudta, hiradók riongó szava járt szanaszét, a négy anyaszélnek irányába vitte:

- Nagy Etele vigad! Lakodalmát lakja; örüljön a világ Etelével együtt!

Ki gondolta volna, hogy a mámor vége iszonyatosképpen siralomra válik, olyan siralomra, melynek hallatára megrendül a világ két sarka!? Halandó hogy sejtette volna?

Pedig arra váltott.

Látták még Etelét, szokatlanul vígan kehelyt üríteni; kegyes indulattal nézte, mint vigadnak, ő is együtt vigadt palotanépével; talán soha olyan jó kedve még nem volt, soha életében. Látták azt is, mikor bele-bele nézett Mikolt szép szemébe mámoros gyönyörrel. Szép királyleánynak szivébe ki láthat? Mosolygásba rejtve mérget ki keresne, olyan mérget, melynek lehellete halál?

Palota ajtaja utánok bezárult, a ki látta akkor búcsúzó Etelét, utoljára látta a nagy királyt *élve*.

Mi történt?

Marcianus császár - mondják - Napnyugaton gonosz álmot látott éjjelén e násznak. Ezüsttollú nyila, a mint ráfeszíté aranyos ívére, egyszerre derékon ketté tört.

Hún-bércznek ormára reá szállt egy sereg vijjogó turul, ölyv. Szárnyukkal csapkodták a kemény sziklákat, s aztán gubbasztottak sötéten az ormon.

Hadúr egét felhők szállottak meg, sötét, vadharagos felhők. Szél zúgott, mely fákat döntött ki, s ordítva szaladt a rónának, mintha Urdung maga dühös örömében tombolna, vigadna...

Hajnal pirossága föltetszett az égen, támadt koronás nap, életet hirdetett mind az egész földön. Elriadt a szemről, a mámoros álom, talpon volt az udvar, mulatásra készen, mert a hún királynak lakodalmát lakni három hétig kellett, vagy annál is továbbig.

Az az ajtó, melyen nagy Etele eltűnt szép királyleánnyal, zárva maradt még mind. Nem nyílt ki délig sem, húnok türelmének fonala megszakadt, de zavarni Etelt nem merték álmában.

Félelem szállotta meg a húnok szívét, sejtelem gyötörte, babonával teljes félelem hatalma felháborította, s hova ember lábát engedelem nélkül soha bé nem tette: hálótermébe betörték a főbbek.

Iszonyú, amit ők a teremben láttak.

Ágy előtt a földön haját tépve ült a nagy király asszonya és zokogva bűgött:

- Vége én uramnak... vére ölte meg őt... fuldokló hörgése riasztott fel éjjel, orozva lepte meg a halál... Jaj, vége!... Vége!... Vége!

Szivébe ki láthat síró királynénak, s mely szívét eltölti mérhetlen fájdalom, ki tudja, igaz-e? Csókjával altatta, karján elringatta, s szivébe tört mártott, mikor édes álom, mély álom meglepte.

Két testvérét harczban megölte Etele, s őt úri nagy kegygyel hitvesévé tette, hanem azt a bosszút testvér-gyilkosságért szivében megölni nem tudta Etelnek rengeteg hatalma.

Hadúr így akarta, s Hadúr igazságos.

Etelnek kardjával a világot adta, s Etelét Budáért, Buda haláláért, mikor a világnak legnagyobb ura volt, erőszakos, gyilkos halállal büntette.

Ősz táltos szavára hallgattak Etele fiai, s a húnok. Ősz táltos azt mondta:

- Úgy tudja a világ, miként Mikolt mondá. Hadúr nagy Etelét vérével ölte meg, mely orrán kitódult; nem gonosz kéz műve... Hadúr kívánsága, - ezt mondá a táltos - mert ha gonosz végét hallják Etelének, mind a rabszolga nép megrázza bilincset, s vége a húnoknak.

Bölcs volt Hadúr papja, szavát megfogadták, s vitte a hír szárnya a hazug szót ilyen:

- Nagy Etele meghalt, nem gonosz kéz műve volt az ő halála, envére ölte meg, mely orrán kitódult!

És igaz volt mégis a hír hazug szava, mert hogy vére ölte meg, az a vér, a melyet Buda városának piacán a bátyja szivéből kiontott testvérgyilkos kézzel.

Hadúr igazságos és az ember gyarló, még az is, kitől a világ szíve reszket; gyarló voltál te is, rettentő Etele.

A HÚN NÉP SIRALMA.

Akarjátok tudni, hogy mikép siratta Etelét a hún nép? Szomorú időnek gyászos történetét mesemondó ajkkal elmesélem néktek.

Mint a tűz, ha terjed száraz galyba kapva, s lobogó láng csap fel rengeteg erdőből, láng, mely futó tűzzé nagy sebesen válik: így terjedt el a hír, iszonyatot keltve s mondhatlan félelmet húnok országában:

- Hadúr kebelében bosszú gyúlt, Etelere küldött öröksötét álmot, kezéből kivette győzhetetlen kardját... nagy Etele meghalt...

Feljajdult az ország, sírt apraja-nagyja. Köntösük megtépték, nyírt fejüket verték, s karjukat, arcukat késsel hasogatták, mert ekkora vesztés, ilyen nagy fájdalom el nem fér a szívében, vadul onnan kitör; átkot elegyít az imádságba, s lesz a hang üvöltő szóvá, mintha nem is ember, de vadállat volna irdatlan erdőnek nagy sűrűségében.

Sátrak elé gyűlve, hangos panasz-szóval egymást keseríték a kesergő húnok:

- Jaj, nekünk, húnoknak! Etele elvitte húnok dicsőségét, húnok szerencsáját, soha nem támad más, ki azt visszahozza. Kiesett kezéből a kormány gyeplője, parancsoló szavát többé meg nem hallja a húnok serege. Vitéz ő két fia: Aladár és Csaba ha egy testbe szállna mindkettőnek lelke, ketten sem érnek fel az egy Etelevel!... Milyen egy ember volt! Soha... soha mását!... Csodáját Hadúrnak de hiába várnók, egyszer adta, egyszer, többször már nem adja... Etele... Etele...

Így siránkozott a húnoknak köznépe, mely harczolt Etelével csak közvitéz számban s egyebet sem tett, mint nagyságát csodálta.

Hát hún-kapitányok, a főbbek mit tettek?

Érezték azok is Etele halálát; szava hatalmától megigázva bátor fel-fellázadt néha heves indulatjuk, s tartották Etelét zsarnoknak, nyügösnek; Buda iránt való nyájas érezésből Etelét gyűlölték, s gyilkos kezéhez ők nehezen békéltek: most hogy ott feküdt tehetetlen, némán, se feddő, se pedig dicsérő szavakra nem nyitva meg ajkát, hej, most szíveikbe szánsalom felébredt, teljes nagyságában most tudták, érezték, hogy ki volt Etele.

Nagy kiengesztelő a Halál; bemarkol hideg csontkezelével az emberi szívbe, megszorítja azt és kisajtol belőle égető könnyeket.

Sírtak a fő-húnok. Eszökbe jutának világot alázó véres diadalmak; eszökbe jutott az osztályt tevő Etele királyi bősége a zsákmányosztásban; keleti, északi, nyugati és déli nagy táborozások; hadi kürtrivalgás, trombita harsogás, megriadt ellenség oktan futása, erőösszemérés, győzelmi áldomás... Volt... volt... sohasem lesz...

Etele fiai: Aladár és Csaba, hát ők hogy siratták?

Ők ketten valának a legkedvesebbek mind a többiek közt Etele királynak. Aladárt Krimhilda szülte Etelenek, az a szép királyné, kit Burgundiából hozott nagy követség; Csabát déli császár, görög császár lánya, Honória szülte. Húnok előtt kedvesb az ifjabbik vala, Csaba királyfiú.

Aladár virrasztott apja teteménél, Csaba elzárkózott az emberek elől, s magába temette mérhetetlen fájdalmát. Erős volt a lelke, a csapást kibirta, s nagy gondok bántották: mi lesz majd... mi lesz majd?...

Húnok országában komoran kelt fel a nap, komoran búcsúzott; vörös palástját sem öltötte magára, mikor feltámadott, mikor lenyugodott: felhőtakaróval, mint sötét fátyollal bevonta az arcát.

Temetésre készült mind az egész ország. Etelét temetve temette magát is...

ETELE TEMETÉSE.

Más vezér, ha elhullt a csata mezején, siratták a húnok, aztán mély sírt ástak, oda befektették, melléje temették harcos paripáját, kutyáját, hogy legyen mivel vadat űzzön a másik világon: nyíllal telt puzdráját, s görbén hajlott ívét, ő hadi szerszámát. Oszteg a mély gödröt szépen felhantolták, bálványkövet raktak a sírdombra, hogy sok időre szóljon, s késő unokáknak emlékeztetője legyen a vezérre.

Etelét temetni más, szokatlan módon táltos szava inté a hún népet.

Fehér ló jonhából olvasta ki vén pap:

- Hadúr akaratját hallgasd meg, én népem! Etelét királyi pompában temesd el, három koporsóba holt tetemét rejtse, vasból kovácsoltasd az egyik koporsót, mert a világot ő vassal igazta meg; ezüstműből készüdjön a másik koporsó, harmadik pediglen tiszta színaranyból, mert ezüstje is volt, mert aranya is volt; hadi zsákmányképpen, jobbagyi adóul ontotta lábához világ minden népe. Sírját Etelének halandó ne tudja, mert hogyha megtudja: gonosz lesz a vége; a Világfájának mély titkú rovása se beszéljen róla.

Igazszavú táltos így hirdette ki Hadúr akaratját.

Etel városába, mint méhek rajzása, úgy tolongott a hún tágas Húnországból. Égető szomjúság volt a kívánsága ezer meg ezernek, hogy még egyszer lássa halotti pompában, selyem sátor alatt kiterítve szépen a húnok királyát.

Fölvonák a sátrat természetes póznákra, fekete bársonnyal belül kiponyvázták, aranylábú, széles nyújtóztató padon el is elhelyezték királyi ruhában, skófumvarrottas, aranynyal kihimzett királyi palástban, fejére rátették gyémánttól szikrázó, rubintkövel ékes aranykoronáját. Melléje fektették legkedvesebb ívét, melynek a fogóját drágakő pitykézte; odatették kardját, melyet hadi sorban lépve mindig hordott; dárdáját is odahozták a fiai, s a mi úr még maradt aranykoporsóban kincsesháza legszebb ritkaságaival, sárga aranypénzzel színültig megtölték, csak aztán tették rá koporsó födelét, aranyfejű szöggel leszögezték végül.

Az aranykoporsót belehelyezték az ezüstkoporsóba. A mi hely még maradt, azt megtölték vérrel. Hadi paripáját leszúrta a táltos, kedves kutyájának vérét kiontották és a vért az ezüstkoporsóba mind beléfolyatták, hogy színültig megtelt.

Majd ha álma szakad ott a másvilágon, s koporsójának is felpattan a zára, kikre szüksége van, mind együtt találja; király lesz ő ott is, mint volt életében, rabszolga parancsát alázattal lesi, mert soknak életét kioltotta kardja, s kiket tisztos, harcos, hős keze elejtett, szolgálni fogják mind őt a másvilágon.

Az ezüst koporsót vasburokba zárták, titkos kulcsra járt az, ember keze fel nem nyitja annak zárját.

És a selyemsátrat, melyben koporsója állott Etelének: ezer meg ezer hún körülnyargalászt lobogó sörényű, gyorslábú paripán. Hadi játék volt ez az elhunyt nagy király végtiszteletére, kinek turul-szeme a hármaskoporsó falain is átlát, s gyönyörködik bennök.

Máglya tüze égett, lobogó vörös láng csapott fel az égre, s állt az öreg táltos a nagy máglya előtt két karját emelve Hadúresdő arczczal.

Ezer meg ezer hang jajgatva jajongott, asszony feleségi a hajokat tépték, s a koporsó körül szüzek kara tánczolt, lenge fátyol-ruha tagjaikat fedte. Tizenkét énekes pengetve a kobzot, messzezsengő hangon Etelét, a világ legnagyobb királyát, Hadúr megihlette jósló szent ajakkal dicsérve-dicsérte.

Távolabb a rónán nyüzsgő szolgák rajban készültek a torra, gulyákat, nyájakat vágtak le serényen, s műértő kezekkel irhájok, levonták, oszt darabra szelve parázstűz felett izes lakomára előkészítették. Tömlőkben borokat hoztak ezerszámba, mert hún szokás szerint halotti tor nélkül ember ez világból ki nem mulhat. Hát még a húnok királya?

Azonközben Csaba, ifjabbik királyfi válogat rabszolgák seregéből ezret, még ezret aztán, s ötször kétezerre növeszti a számuk. Fehérhajú, szóban fukar hún vitézek közül egyre bízza a rabszolgasereget, s titkos nagy parancsot oszt ki éji órán.

Királyfi ezt mondta:

- Reád vár, agg ember, legnagyobb tisztesség, te temesd el titkon királyi apámnak hármas koporsóba rejtett hült tetemét. Temesd úgy, mint mondom. Délnek indulsz innen, kisebb folyó mentén, mely hún földön forrás-buzogásból támadt, s hún földön szakad be nagyobbik folyóba. Napkeleten látta meg a kanyargó víz Húnbérczre sütő nap születő sugarát, s Hún földön enyész el. Ez lesz temetője Etele királynak.

- Vízbe eresztessem folyó közepében? - tudakolá a hún megihletett arczczal, remegő szavakkal.

- Nem úgy lesz, hű szolgám, elmondom, mint legyen. Utolsó ígéig betöltsed parancsom, mert táltos-kérdezte Hadúr akarátja, hogy halandó ember soha azt ne tudja, hol pihen Etele. Másodnap estére érsz arra a helyre, hol zuhogva árad kisebb folyó habja. Hadúr nyila által sujtott tölgyfa áll ott egy kőhajításra, ottan állapodj meg, s vizet az ágyából tereltesd ki ottan, új medret ásson a tízezer rabszolga, oda vezettesd a kisebb folyó vizét. A régi vízmedrét tekintsd temetőnek, közepébe ásass királyi sírvermet, mélyet, nagyon mélyet. Oda békelyeztesd földnek kebelébe a hármas koporsót, hantoltasd be földdel, földet megtapostasd, egyenlővé tedd a folyó fenekének színével... rám hallgass!

- Hallgatlak, királyfi, egyetlen szavadat én el nem szalasztom.

- Azután a vizet régi tág medrébe csak eresztess vissza, s mit ástak, az ágyat, töltsék be serényen, pázsit fedje újra, hogy senki ne sejtse, mi történék ottan. Őrszemed vigyázza a rabszolganépet, egyetlen egynek sem szabad egérutat venni időközben. Mind a hányan voltak, ide visszatérnek, magad is térj vissza. Szájad némább legyen, miként a halotté, kinek Hadúr nyelvét leköté örökké. Így tégy, a mint mondám!

Szólott ünnepélyes nagy eskü szavával a hűséges vén hún:

- Hadúr tüzes nyila szivemen találjon, s átok átka szálljon minden maradékom fejére, ha szájam egy szót is kiszalaszt fogaim sövényén. Hadúr áldjon-verjen, amint igaz esküt most esküvék szájam.

Elindult... elindult éjjeli sötétben rabszolgasereggel temetési menet. Senki nem kísérte, két fia, asszonyi mind vesztve maradtak; kit a világdöntő, iszonyatos harcban húnok százezrei büszkén körülvettek - rabszolgák vállain, végső nagy teherként szállott a sírjába.

És hol van az a sír, hol nyugszik Etelenek földi maradványa?

Szőke Tiszát kérdezd, ő ha megmondhatja, vagy tán ő sem tudja...

Kergetőzve csillan a víz fodra, villan, ha végig tánczolja pajkos napsugárka, s tova siklik aztán fáradhatatlanul örök nagy időig; éjjel holdvilágban sellők, habléányok, tündérek virágból fűzött koszorúkkal kiemelik fejük Tisza kebeléből s ringva-ringatóznak, szellem-ajkon ének lágy hulláma rezdül.

Gyönyörrel a szíve eltelik, ki hallja; tündéri mesének alítja, de abból, mit sellő-ajk mesél, egy hangot sem ért meg emberelme soha...

Temetésről jövő rabszolgákat várta ijjas húnokkal a királyfiú készen. Körben körülfogták, nyilzápor zuhogott, s hova célhoz ért a gyilkos hegyű vessző: kialudt az élet rabszolga-szivekben. Ott heverték mind... mind, némán vérbefagyva.

Köztük feküdt az is, a becsületes hún, ki őket vezette. Maga jószántából vegyüle közéjük, hogy senki ne légyen, ki hírt adna róla: hol vagy a sírja a világ urának.

Nem is tudta meg azt, nem is tudja meg azt soha... soha ember.

Ott pihen valahol a Tisza medrében.

Fölötte hömpölyög Tisza szőke vize, tükör-arczán csillog napsugár, holdsugár, parti tarka virág önképét vigyázza, mikor szellő-szóra fejét bólogatja.

Néha pedig vad tűz szállja meg a Tiszát, tengerré dagadva ágyából föltámad, s bögve neki ront a végtelen rónának s elnyeli mohóan, hogy kétségbeesett kiáltással a nép menekül előle...

Ilyenkor talán az Etele haragja hármaskoporsónak falain áttörve pusztító erejét a Tiszának adja, hogy ostora légyen késő unokáknak.

HOVA LETT AZ ISTEN KARDJA?

Mi történt azután?

Szomorúra fordul mesemondó arcza, mikor ezt elmondja. Panaszos a nóta, mely szól húnromlásról, országbomlásról, világot betöltő láng kilobbantáról.

De azért csak ezt is hallgassátok végig, késő maradéknak okulásul szolgál. Két fia maradt a nagy Etelének, kettő, kiről beszél énekmondók szája.

Ildikó fiáról, heves Aladáról, s görög császárlány húnkedvelt fiáról, az ifjú Csabáról.

Melyiknek fejére tegyék a koronát, melyik ülje meg a trónt Etele után? Aladár idősebb, Csaba a kedveltebb, apa-örökségből miként osztozzanak. Legfőképpen pedig kié legyen a kard, melyet Hadúr küldött hajdan Etelének.

Az a kard, mely ott függ a fegyveres házban, tilalmas belépni oda halandónak, száz hún vitéz őrzi, titkos zárú lakat. Tolvaj onnan ki nem lophatja másodszor, rejtekútja nincsen a fegyveres háznak.

Küld-e vajjon csodát, s csodaálmolátást a húnoknak Hadúr, vagy megelegette ő csodás kegyelmét, s mind ráarasztotta áldását Etelre, s többre nem hajlandó.

Húnok elméjében tanácstalan kétség. Ki Aladárt látja, ki Csabát méltónak; elsőszülött jogát hánytorgatja amaz, ennek császárlánytól való származása. Hadúr dönthet itt csak, ha Hadúr nem: a kard.

Ősz táltos kérde meg Hadúr akaratját, abba belenyugszik a két királyfiú, az ellen Ildikó, az anya sem szólhat, kit emészt anya-szív ő szülötte miatt.

Táltos bölcseségét sokra tartja a hún, ámbátor a kétség éket ver szívébe nehezen hívőknek. A kinek Hadúr az Isten kardját szánja, azé lesz... azé lesz a húnok országa...

Bőjtölve három nap és három éjszakán, vigyázta a táltos a futó felhőket; szálló madaraknak röptét megfigyelte, a áldozati állat nemes részét kémlé. Hadúrt dicsőítő éneket mormogva, kére tőle látást, kére igazmondást.

Harmadnapon szólott és ezeket mondta:

- Rossz jeleket láttam, húnok, mért tagadnám? Felhők szakadoztak a levegő-égben, nyugat felől varjak károgva röptültek; vala a fehér ló jonha bűzhödt, s ránczok zűr-zavara szemem látását zavarta. Hadúr meg nem szólalt, hiába könyörgék... Úgy félek e naptól, de még inkább félek jövőendő napoktól. Felhők szakadoztak, az elébb azt mondtam, jaj, kétfelé válik húnok erős népe; a levegő-égen nyugat felől varjak károgva repültek: rabszolgák ezrei lehetnek e varjak, s népek bilincsenek csörgetését hallom; a fehér ló jonha bűzhödt volt és ránczok zűr-zavara rajta: úgy félek, hogy Hadúr haragszik a húnra, s miként én hiába kerestem titkos jelt, hiába keressük Etele házában Isten csoda-kardját...

Szivet elszorító aggodalom szállott a húnok szívére. Soha ilyen látás, soha ilyen jóslat! Majd pediglen zúgás tört ki száz torokból.

- Hozzátok ide a Hadúr csoda-kardját!

Hozzátok ide, hej, könnyű volt mondani, de *ki* hozza?... Ime, Ildikó a fiát, Aladárt biztatja, húnok nagy csoportja Csabát küldé érte. Menne is Aladár, hozná is a kardot, derekára kötné, meg is megtartaná, de felszólal Csaba:

- Eredj te utána, Hadúr vén szolgája, más kéz ne illesse Etele kezéből kihullt csoda-kardot. Kinek Hadúr adja, az viselje eztán, bitang kézben úgyis nincs annak ereje, *aczel* lesz, a mint volt jó Buda kezében, tudhatjátok, húnok.

Csaba királyfiú szavát meghallgatták, s ment az öreg táltos, hogy hozza a kardot. Talán a látása, kard titkos betűje jövendölésre meghiheti őt is.

Szemökkel követték a főtáltost, merőn néztek hó-hajára, hosszú szakállára, meggörnyedt vállára. Kivánságtól égtek, hogy újfent láthassák hosszú idő multán azt a csoda-kardot, mely világ urává tette nagy Etelét, s hatalmas nagy néppé Húnor ivadékait.

Századokká nőttek a perczek, míg várták táltos visszatértét a fegyveres házból.

Ott jön... tántorogva szédül ki az ajtón, kezével Hadúrnak mennyboltja felé int, iszonyú rémület üli fakó arczát, s tompa, hörgő hangon, mintha sírból szólna, im ezeket hörgi:

- Nincsen a kard... nincs... nincs... Hadúr visszavette... se híre, se nyoma... hüvelye üresen lóg a falon... Vége... vége a húnoknak...

Ezeket mondja és arczczal földre bukik a tehetetlen agg, s több szavát nem hallják.

Jéggé fagyott a vér a húnok szívében, ott állnak, nem szólnak, szemök reá mered táltos tetemére... S mintha nagyhirtelen vaksötétség lenne, szemöknek világa omló könyben elvész...

- Vége a húnoknak!... Ezt mondta a táltos, ezt hallják szünetlen, mintha a fülökbe haragos Hadúrnak mennydörgése zúgná... Vége a húnoknak... Vége a húnoknak!...

S aztán, hogy a dermedt szívek megmozdultak végre, hogy a lekötött nyelv megmozdult a szájban, két kiáltás hallék, egymást fojtva, ölve:

- Aladár a király!

- Csaba király éljen!

Hún-bércz visszaverni vaj' melyiket fogja? Kétfelé szakadt nép, mire válik sorsod? Igazat mondott-e halálos perczében húnok agg táltosa?

- Vége a húnoknak...

A szomorú ének szomorú kezdete.

KRIMHILDA CSATÁJA.

Özvegy királyasszony, Ildikó, vagy a mint szép Burgundiában hívták, volt Krimhilda, úgy kívánta volna, ha Etele trónját Aladár öröklí. Aladár idősebb, Etele szerette, s tett vala szót is már, mikor élt - ezt hajta Krimhilda szüntelen - tett vala szót is már, hogy utóda légyen Krimhilda gyermeke.

Gögös királyasszony, az idegenvérű, igen-igen nyájas lön a főbb húnokhoz, éreztette kegyét ő is, Aladár is göttal, gepidával, akik elkezdettek hol titokban, hol meg nyiltan is mozogni.

Gepida a göttál, aleman herullal gyakortább összesúg, nagy tanácskozásban erősítik egymást, vért felkavargató beszédet folytatnak. Hej, hogy megérte ezt Szász Detre az álnok, Etele halálát. Őt Odin magához még nem szólította, pedig számaít sem tudja éveinek. Meglátta gyümölcsét, jaj, de milyen nagyon epedett is rája; meglátta gyümölcsét Buda és Etele testvéri harczának, mely átkot hordozott sötét ő méhében és ez az átok volt: húnok pusztulása.

Összesúgtak, mondom, fegyvert köszörültek a rabszolga népek, s bujtogatták egymást. Ekkép bujtogatta őket berni Detre:

- Mire oly rég vártunk, ime lesütött ránk a szabadság napja. Etele kezéből kiesett az ostor, mellyel végig sújtott a bűnös világon, mellyel ránk is sújtott. Éreztük sokáig, túrnunk kellett mégis, mert nyakunkra tette rettenetes lábát, s a kardnak aczéla kezünkben megsibbadt. Isten kardját, melytől úgy elbizakodott, s istenekkel mérte össze a hatalmát, húnok szeme elől elrejtette Hadúr. Bűbajos erejét megtörte, s nekünk is széttörte bilincsünk... Vártuk, ő milyen erős, nagy kívánsággal vártuk a szabadság napját... Itt van a nap, itt van... Vetélkedik a hún-koronáért kettő, megbomlott egyesség nekik romlást terem, nekünk szabadságot; hún napja beborul, kiderül a miénk. Most üssük a vasat, most szítsuk a lángot, hadd lobogjon, csapjon fel a magas égig... Aladár vagy Csaba? Nekünk egyik sem kell, de azért hitessük Aladárt, hogy ő kell; hún tartson Csabával. «Kard ki kard» - ez a szó száll most szájról szájra; olyan bölcsét, nagyot, észben oly erőset Hadúr a húnok közt immáron nem támaszt, a milyen volt Etele... rettenetes király.

Ekkép bujtogatták egymást.

Vezérek gyűltek Aladár sátrába és hizelgő szóval vágyát keltegették, reményét biztatták s színes beszédekkel vallák ők uroknak, merthogy természetes, ha Etele trónját Aladár öröklí, való igaz, mondák színtelt ijedtséggel, való igaz: a hún, legalább egy része s tán a nagyobb része Csaba mellett fárad, Csabát választaná, őt is koronázná húnok királyává... de nem addig van az... igazság szavára az idegen fül is hallgat, s bátor nem oly vitéz, mint a dicső húnok, de elegen vannak, ötször annyian, mint a Csaba húnjai.

Aladár mosolygott, diadalt remélve mosolygott Krimhilda gyermeke e szókra.

- Elmétek szándékát kilátom, hű szolgák, fegyveretek súlyát óhajtom magamnak. Koronát fejemre szerzek, s akkor ti kegyelmemre bizvást számot is tarhattok.

Aladár erősnek, kegyelem-osztónak tartotta volt magát; a rabszolga népet pedig olybá vette, mint fegyvert a kézben, mely szándékainkat jó végre segíti, s csak akkor félelmes, mikor hüvelyéből kihúzzuk, hüvelyébe rejtve és szögre akasztva ártalmatlan jószág.

Ravasz idegen nép Aladárt tekinté eszköznek, botorul ön házára üszköt vet hatalom miatt, s azon mesterkedik, hogy miképen mártson enszívébe kardot.

Ezenközben Csabát húnok körülfogták, s megszólala egyik, a kinek szavára hallgattak a húnok, Zandirham rabonbán így szólott Csabához:

- Jaj-keserves végzet, mely fejünkre szakadt, nemes királyfiú; nem volt ilyen nehéz napja még a húnok haótától óta. Aladárt rabszolgák, s húnok kevesebbje mérgesíti harczra, melletted mi állunk, húnok színe-java téged néz királyul. Való igazat szólt a haldokló táltos, mikor azt mondotta, hogy a felhők ott fenn a levegő-égen két felé szakadtak, s húnok szakadását nézte ki belőle. Legyen úgy, a mint lesz. Örökség a viszály, testvér-visszavonás apa-hagyatéka; Buda és Etele szemben így állottak, Buda öregebb volt, Etele az ifjabb, mégis... mégis Hadúr Etelének szánta a legfőbb hatalmat. Etele vére foly mind a kettőtökben, de beléd több szorult Eteléből, Csaba: vitézebbnek tudunk, nemesebbnek tartunk, húnabb vagy, mint bátyád, kit Hilda nevelt fel puha kényelemben, áltató nagy hitben, hogy Etelét majdan ő követi trónján. Nem kis legény ő sem, de ha veled mérjük, derekabbnak téged ítél gyarló elménk; melletted dobban meg a hún-szív igazán. Azért bízzál bennünk, nem csalatkozol meg.

Csaba is megszólalt igazmondó szóval:

- Hadúr ítélje meg, mily tiszta a szándék, mely kezembe kardot testvér ellen húzat. Irigység szivemben egy csöpp sem lakozik, Aladárt magamnál kevesbre nem tartom, de félek a húnért, ha királlyá ő lesz, kinek az értelme nyugat felé hajlik, s henye békeességben úrból rabszolgává, hűbéres szolgává nagykönyvedén válik. Nézem most is, s fáj a kebelem bal táján, hogy minémű nyájas szóval van a góthoz, meg a többiekhez, kiket rabigába Etel apánk hajtott. Ezért állok véle testvérképen szembe... szembe állok, pedig gonosz sejtelem bánt, de erről nem szólok; magam szégyenének nyila nékem nem fáj, húnok pusztulása el világgá kerget, s túl a siron is még gonosz rémként üldöz.

Így készült fel harczra Etele két fia.

Táltos szava bételt: felhők szakadoztak; ime Húnország is két táborba szállott, s Hadúr nem akart, testvérgyilkos kardját fente... fenegette.

Tisza-Duna között, Húnsikon felálltak. Tengernyi sereg gyűlt Aladárt segíteni, húnok kisebb fele, a rabszolga nép mind álnok kívánsággal, vad tűzzel a gótok, kelevézforgató gepidák, nagy pajzsú otromba herulok tarka keverékben.

Haj, tetszős munka várt az idegen népre, félszázados rabság bilincset megtörni gyülekeztek mind ők. Mikoron Etele hadba szólította, csak a zsákmány miatt, no meg félelemből sorakoztak akkor; büszke hűnt irígylék. Most mindenik nyíl, ha céljához ér, hűnt öl, apad a zsarnokok száma mindenikkel; Aladárt Csabára uszítja szilaj tűz, elesik, vagy Csabát ejti el, az mindegy; ketté szakadt húnra siralom vár egykép.

Dobogott a föld is, a mint felrobogtak, paripáknak körme csattogott, sörényük lobogott a szélben; fenn is a magasban ekként kergetőztek vihar által űzött felhők nagy sötéten.

Húnok szállásain sátrakat bontottak, hún anyák szívébe bánat költözött be. Harczba menő urok búcsúja nem ez volt:

- Zsákmánnyal jövök meg, várj, arany-kosöntyűt, nyugat ritka kincsét hozom asszonykedvnek édes örömeül.

- Hanem így búcsúzott:

- Készüljön a háznép, hogy ha visszajövök, sátrat verünk újra, hogy ha oda veszttem, meghozza majd a hír: *Csaba vagy Aladár*, a szerint maradtok, vagy fölkerekedtek vissza napkeletre, honnan idejött a Húnor ivadéka.

Mikor megkezdődött Krimhilda csatája, Hadúr fenn az égben dicső homlokára felhőtakarót vont, hogy ne lásson semmit. Hogy mire végződik, azzal nem törődött, mert kezét levette átok-sújtott húnról, örökre levette.

- Hún-ölni fel gótok! - riadt fel a gótnép, s erejét megszerzé álnok irígysége; - Hún-ölni gepidák... s hőssé vált mindenik, mert ki úr volt rajta, azt küldte halálba.

Hún is húnra támadt, elhallgatott a szív szerető intése, csata mérge ömlött a szívekbe mostan, az a mérge, melynek írja kiontott vér... sok-sok vér... hogy kié, ugyan ki kérdené.

Hadak sora bomlott, összekeveredett, egyik futni kezdett, a más nyomon üzte; oldalba szorítá Csaba a vad gótot, iszonyatos kardját két kézre szorítva aratott és kaszált, utat vágott, s hullák tarlóját hagyta ott.

Aladár is ott volt a legelső sorban. Vervörös forgóját fején lobogtatta, s kardja iszonyatos munkát végezett a húnok seregében. Vértől megittasult szilaj indulatja, s ordítá kevélyen:

- Ne bujkálj előlem, szépséges öcsém te, húnok szeme fénye, Csaba királyfiú! Mérjük össze kardunk!

Csaba nem kívánta, került is eddig, testvérharcz előtte gonosz magv hintése, melyből átok sarjad. De mikor hallotta gögös Aladárnak ő hivalkodását, elejébe rontott, előtte megállott, s ezt felelte néki:

- Ne ingerelj bátya, gonosz játék lesz az... Kerüljük mi egymást!

- Gyáva szóval engem meg nem szelidítesz. Hallgasson a szájad, beszéljen a kardod!

Csaba szíve erre egyet nagyot döbbsent, másik pillanatban röpült a dárdája, s ha fejét hirtelen el nem kapja bátyja, menten porba sujtja.

- Kard ki kard!...

Beszélt a kardok aczél nyelve. Irtózatos vala a kardok beszéde. Kétszer egybecsaptak, de olyan erővel, hogy olyat nem látott ember e világon. Kard a kardon szikrát ontott ki szikrára, s olyan volt távolról, mintha lángot kapna, lidércztüze villan az aczél pengéken.

Harmadszor Aladár vak dühében sujt rá vitéz testvére, hívén most már vége, ketté hasadt fejjel bukik le lováról, avagy lovát is tán az urával együtt ő ketté hasítja. Le sem jutott a kard, hogy Csaba oldalról derékon találta, s messze kiröpíti Aladár kezéből. Még egy kanyarítás, még egy csapás - s vége.

Ott fekszik Aladár ketté hasadt fejjel.

S iszonyodva Csaba leereszti kardját... s nézi komor arczczal... nézi, s szíve reszket, arcza pedig színt vált... Aztán tova nyargal. Új csatát keresni.

Új csatát keresne, haj, de nem találja. Mindenütt ellenség; diadalt ordító gótok közrefogják.

- Halj meg te is, Csaba!

Csabát, Etelének kedvesebb fiát, a halál torkában oroszlánként küzdőt nagy Hadúr megszánja, küld csodaerőt az ifjú hős szívébe, százszoros erőt ad aczél-karjainak.

Így vágja ki magát a halál torkából, s keresi... keresi a húnok seregét a csata mezején. Ott futnak a húnok, ki megmaradt, ott fut le a Tisza mentén. Délnek véve útjok. Szélnevelte lovát sarkantyúzza Csaba, utoléri őket, de vissza nem tartja. Miért is tartaná, oly kevesen vannak, úgy megfogyatkoztak, s a rabszolga-népek száma százszor annyi a csata mezején.

A csata mezején tömérdek a hún még, csakhogy azok némán hevernek rakásban, s úgy sem kelnének fel, ha Etele maga föltámadna, s hívna újuló csatára.

- Aladár vagy Csaba?... De vajjon ki győzött Krimhilda csatáján Tisza-Duna között?

Aladár ott hever, Csaba fut, s diadaltorra idegennép üvöltözve készül. Szertehulló kévét, ha vihar megbontja, s ezerfelé hordja, röpíti a szílat: ez történt a húnnal Krimhilda csatáján.

A mi félszáz évig nőtt hihetlen nagyra, kilobbant egy nap a húnok dicsősége.

Táltos szava betelt:

- A húnoknak vége... Vége a húnoknak...

CSABA ÚTJA.

Száguld Csaba... száguld, mintha a világból akarna kimenni. Kantárát ereszti tajtékzó lovának, s visszatekinteni nem mer, mintha félne, hogy üldözi bátyja; véres fejét látja, véres fejét, melyet karddal ő szelt ketté a rettentő harcban.

Ott, hol szöke Tisza a Dunának ömlik karjába, megálltak. Mind a hányan voltak, megálltak a húnok a kettős víz partján.

Éjjel volt, csillagos, holdvilágos éjjel mosolygott a földre békés szeretettel. Üldöző nem üzte, nyugton megállhattak, szomorú sorsukról, jövődő dolgukról összetanakodtak.

Sápadt volt a holdnak halovány orczája, hej, de még sápadtabb, százszorta szomorúbb húnok ábrázatja. Tábortüzet gyújtva, azok köré ültek, s Krimhilda csatáját forgatták eszökbe, s ijesztő képpé vált előttük a jövő.

Megszólalt az egyik a főhúnok közül:

- Merre vezetsz, Csaba?... Melletted maradunk, utolsó csepp vérig kitartunk melletted.

Csaba belenézett mélytűzű szemével a lobogó lángba, mintha szárnya nőtt vón lelkének, szavának, csodálatos hangon, álomlátó szemmel im ezeket mondá:

- Hadúr meg nem ölhet egy népet egészen, olyan népet melynek végtelen időig szóló dicsőséget ingyen kegyelméből adott... hiszem, érzem... látom jövő ködén átható sólyom szemmel. Kemény próba volt ez, mit ma kiállottunk, bűnök-büntetése, átok-megfogamzás... de a jövődönnek mást mutat képe. Jertek velem húnok az utolsó útra. Dél felé vezetlek nagy Görögországba, hol szülőanyámnak bölcsejét ringatták. Meseszóba illő, tömérdek kincse van a görög császárnak. Kincse, katonája, hatalma enyém lesz, koronát fejemre tesznek ott és leszek, mi itt nem lehettem: napkeleti császár. Császárkoronámmal életekre állok, hadam összegyűjtöm, s visszajövök újra, hogy Etele apám országát újjal felépítsem nektek, s magam öröme. Hisztek-e szavamnak? Követtek-e engem?

- Hiszünk a szavadnak és követünk téged, nagyralátó fia Isten-ostorának. - Ezt zúgták a húnok kapitányi mind, csak Zandirhám hallgatott, csak ő maradt némán.

Rászegezte szemét Csaba és kérdezte:

- Zandirhám, te elhagysz?

- Tégedet, királyfi, elhagylak, zokon te ne vedd én szavamat, hanem hallgasd végig, s azután itéld el: jót mondok vagy rosszat.

- Hallgatom beszéded.

- Tégedet elhagylak, s azokat, kik veled útra kerekednek nagy Görögországba, hanem ezt a földet, ezt a mi hazánkat el nem tudom hagyni. Tépd ki a szívemet, annak minden szála oda vagy nőve ehhez a hazához. Távol napkeleten Hargita aljában Réka patakának medrében aluszik húgom örök álmat. Hún felesége volt Réka Etelének, nyájas szeretettel úgy szerette, a mint asszonyai közül egyet sem szeretett. Nekem is kedves volt az a szelíd asszony, azért oda vágyom sírja mellé, Csaba. Ott telepszem én meg kisdéd háznépemmel, azt az erdős-bérczes hazát én megvédem karom erejével. Kicsi föld, nem gazdag, nekem mégis drága; ott várlak tégedet, mikor visszatérsz majd nagy Görögországból. Hirt adjatok, testvér testvérnek, ha jöttök, s mind egy szálalig akkor mi felkerekedünk, szívünkben elhozzuk testvérszeretetünk, kardunkban elhozzuk karunk ép erejét. Jó-e, rossz-e, a mit elmondottam, Csaba?

Királyfiú szemét a köny borította, kebelére hullott a hún kapitánynak és csak annyit mondott:

- Hadúr megseggéljen, tégy úgy, a mint monád.

Csillagtűz az égen, pisladozott messze, ezüstfehér fátyolt terített ki a hold; örtüzek a földön hamvahodni kezdtek; mikoron megszólalt jó Csaba királyfi:

- Elindulunk húnok!

Zandirhántól búcsút vettek s háznépétől, aztán útra keltek Csaba és vitézi.

Királyfiú hangját hallották még tisztán:

- Várjatok reánk, míg visszajövünk, húnok, nagy Görögországból!...

Hadúr pedig kémlé a hetedik égben, s a szomorú búcsút szánakozva nézte. Haragja megnyhült, boszuját eléglé, s csodát teve, olyat, melyről az unokák álmélkodva szólnak.

Ezt a csodát tette szánakozó Hadúr:

A mint robogának Csabával a húnok holdvilágos éjjel, lovak lába alatt a föld meg nem dobban, mintha a levegő lágy ölébe venné, mintha szárnya nőne fáradt paripáknak; víz vala ott gátul, hömpölygő széles víz, s ime lábuk alatt zuhog tova az ár, nem érzik, csak látják alattuk, de mélyen. Feljebb... feljebb szállnak, s a fejük nem szédül, mind nyájasabban süt rájuk az ezüst hold; mind több és több csillag bukkan ki felettük. Útjuk igazgatják, útjokat megszabják, s végig a nagy égen temérdek millió csillag gyűl hosszába, a hová lábaik tapos, menten egy-egy gyémánt szikra szökken csodagyorsan, nem is olyan szikra, mely szökken s kilobban, hanem ott marad az örökkön-örökké, mintha istenszóra tündérek himeztek volna egy szalagot, melyet az égbolton haránt végig húztak.

Ez a Csaba útja.

*

Zandirhám és népe nagy megihletődve nézte a kigyúló csillagok játékát, s térdre ereszkedvén karját fölemelve szólott a vezérok:

- Hadak csillagútja!... Hadak útja... Csaba, vissza fogsz te térni, mert Hadúr veled van, s csodát tett éretted...

*

Hargita aljában, Réka patak mellett hazát szerzett a hún, mint Zandirhám mondta. Nem volt a föld gazdag, ők sem voltak sokan, de egymást szerették, s békességben éltek. Apáról fiúra szállott hagyományul, hogy várja, csak várja, mikor hire támad:

- Megjött Csaba immár nagy Görögországból.

Várták... várták... várták - és máig is várják, mert bátor ott fénylik hold világos éjjel Csaba útja messze az ég sötét boltján, de Csaba királyfi vissza nem jött soha nagy Görögországból.

Világverő húnról eddig szól az ének.

II. RÉSZ. MAGYAR MONDÁK.

NAGY MAGYARORSZÁGBAN.

Húnok dicsőségét mind a világ tudta. Beszélték Napnyugat népei, beszéltek ijedve. Húnoknak romlását hallották a népek, s hallották örömmel. Gyorsan terjed a hír, a világ szűk határ a hír sasszárnyának, vitte a sas-madár, szelek-szárnya hordta, oda is elért, hol Etel folyó táján a maradék húnok várva-várták régen.

Oda is elért, hol Etel folyó elvész, óriási hegynek völgyében, s a messze elfutó nagy rónán, be a nagy, kék tóig békében tanyázott Magyar ivadéka: Nagy Magyarországbán.

Egy-kettő ha élt még, a ki gyermek-sorban látta Bendegúzt még, és a húnok többi erős kapitányit. Azok is tehetlen, gyöngye aggok voltak; arcukon a redők össze-visszasága, lelkükben száz emlék összezavarodva. Hanem hogy Hadúrnak ő bölcs rendelése vissza a nagy múltba az aggokkal láttat: im felébredt újra százados múlt képe igen-igen tisztán.

Mintha tegnap volna, pedig milyen régen történt a húnoknak el-kivándorlása. Büszke nagy reménnyel Keletről-Nyugatra vették vala útjok, s álmodtak boldogabb hazáról, rengeteg országról, kincsekről, amelyek szemet elvakítanak, s aranyak-ezüstnek hívságos sajtója kíváncsiságot tett erős daliáknak.

Régen volt.

Egy nemzedék kihalt, a szellős sátraknak új gazdája támadt; méneseik futását más ifjak vigyázták, szaporodott a nép, családok megnőttek Nagy-Magyarországbán. Apjuk sátrát nagyra-kelelő fiúk és unokák férfikort elérve, egyenként elhagyták, s ültök más völgyben sátrat, s éltek békén Hadúr kegyelméből. Megadta, mi kellett, a föld gazdag háta, halát a víz, vadját az irtatlan erdő.

Békességben éltek; felettök az idő gyors szárnyon elrepült, századok gyűltek az eltűnő századra, ámde élt mesében, csodálatos szónak ereje nem csüggedt, élt vala mesében, a mely szájról-szájra, nemzedékről szállott újabb nemzedékre, hogy Hunor utódja, a hún Nyugatra ment hazát szerezni és dicsőség-aratni idegen népek közt.

Egy árva szó, amely e mesét toldotta, egy árva hír, mely e mesét igazolta, újabb énekeknek irmagja lett aztán; behintett mag a magyarok szívében, és ott kicsirázott, abból természetes fa, ágas-bogas fája lett öreg regének.

Eteléről szólott, Etele apjáról, kiknek Hadúr adott nagy erőt, s hatalmat. Bűvös-bájos rege, hányszor megszólaltál pásztortüzek mellett Nagy Magyarországbán! Gyermeknek hallgatták, nagyra ezen nőttek, és beárnyékozta elméjüket a szó, mint a sötétségnek szövő nagy ponyváját a búcsúzó napot elriasztó éjjel.

Hej beárnyékozta, ott maradt a foltja lelkük egén, s mindig fájva gondoltak rá.

- Hadúr naggyá tette Hunor ivadékit, adott vala nekik ingyen kegyelméből országot, a melynek napkeltén, napszálltán sehol mása nincsen. Gyengébb volt-e Magyar a szőke Húnornál, hogy reá nem tekint magyarok Istene? Karjában nincsen-e erő annyi, mint van akármelyik húnban?

Mikor aztán jött a hún romlásnak híre: újabb rege támadt, de senki sem tudja, ki adott szavakat röpke gondolatnak. Beszélt az új rege Etele királyról, Etele királynak nagy birodalmáról, melyet idegen nép sáskái elleptek, s húnok maradékit megölték, kiűzték, hogy csak híre maradt. Beszélt az új rege, mire agg regévé lett idő folytával: Csaba királyfiú útjáról, a honnan vissza eddig nem tért, s ki tudja, hogy tér-e?

Szöghajú Magyaroknak unokái hallák, s nem unták el soha hallgatni a regét Etele királyról.

Hún-magyar testvérség erős kötelék volt, egy apától vette származását Húnor, Magyar hajdanában. Ha megfogyott a hún, Hadúr szemét veti erős magyar népre, s gondolja magában: Tegyük ezzel próbát, húnnál derekabbnak látszik ez a nemzet.

Elgondolta Hadúr, s mit ő elméjében forgat, meg is teszi, mert hatalma vagyon emberi elmével fel sem gondolható.

Hogy miképpen adta ő szándékát tudtul, egyszerű szavakkal, himezés nélkül, im elmesélem néktek, amint tudnom adta agg rege, halljátok!

EMESE ÁLMA.

Élt vala akkortájt, tiz emberöltővel Etele országa megbomlása után, élt egy tisztos magyar, kinek neve vala Ögyek. Tágas rónán négyszáz sátor lengett, tölgyerdő szegé be köröskörül, ez volt Ögyek nemzetének szállása. Úr volt ő, apja a nemzetnek, mely szavát gyermekül fogadta, s bölcs ítéletében megnyugvék mindenha.

Többi nemzetek is őt nagyra becsülték, s bár korra legvénebb ő közöttük nem volt, indultak tanácsán, ha pörlekedének: szándékát tisztának s igaznak ismerték.

Ögyek feleségét, Emesét, az Isten parázs-szemű lánnyal sűrűn megáldotta. Magyar daliáknak szive hamar mozdult, el is vevék őket, hitesfeleségül vették az apátul magyar szokás szerint, s így üres lőn sátra a tisztos Ögyeknek, üres volt szive is, mert mire úgy vágyott: fiat nem szült neki jövő reménységül Emese, csak leányt.

Búra hajlott szive nyájas Emesének, látta ura arczán a gondnak redőit, s el nem simíthatta, mert ha édes szóval el is üzte perczre, újfent visszatére.

Hadúr megsajnálta és Hadúr tett róla.

Álmodt lát egy éjjel Ögyek felesége, olyan álmot, melynek csodajelentése táltos tudásának nagy gondot okoz majd.

A mint szenderednék tigrisbőr vánkosán ura nagy sátrában tiszta gondolattal, a levegőégnek surrogása hallik, mintha szárnyát csapná Hadúr nagy madara a turul... s imitten hófehér szárnyával, melyet fekete toll a szélein tarkáz, alá száll fejére, befedezi arczát, s érinti gyöngéden csőrével a keblét.

Szive Emesének mintha teljesednék, édes remegéssel kebelében mozdul, s anya-érzéssel lát csodalátomást...

Ágyékából ered ezüst tükrű folyam, mely végig a rónát sebesen befutja, kanyarog szeliden, s messze... messze elfoly, olyan messze, hogy azt futtában követni emberi szem gyöngye. Útját nem akasztja meg felmeredő hegy; erdők fái annak útjából kitérnek, sziklák megrepednek, s mintha napsugárból, mintha holdsugárból szőtt fátyol takarná, olyan elvakító fény árad belőle.

Soha ilyen álmot!

Emese fölébred. Hadúr egén éppen akkor hasadott a bibor színű hajnal, ünnepi köntöse hajnalhasadásnak, naptámadat fénye, melynek a láttára szelid alázattal hajlik meg a térde minden jó magyarnak, s Hadúrt dicsőítő imádságra nyílik hálados ajka.

Emesét elfogja nagy-titkos sejtelem, s örvendező szívvel esd a koronás nap felé nyújtva kezét:

- Áldassék te napod világbiró Hadúr; te küldöttél reám éjjeli látomást, te végezzed jóra!

Azután elmondja Ögyeknek a látást, ki perczig se késik, maga siet hívni a legvénebb táltost.

Zoárd, a főtáltos hallgatja, mi történt, és a mint hallgatja, arcának egéről az agg-kor felhői hirtelen oszlnak, kezét kebelére teszi mindakettőt, a mint szokta tenni oltárnéző tisztben, ha könyörgő avagy hálátadó szóval Magyarok Istenét nemzete nevében segítségül hívja.

Evvel végzi a szót tisztos Ögyek:

- Táltos, ha van módod benne, magyarázd ez álmot!

Zoárd, az öreg jós, szóval felel szóra:

- Te szived örvendjen, nemes Ögyek; Hadúr kegyes pillantását vetette reátok, de nemcsak reátok, hanem a magyarra, valamennyien vagyunk. Hallgasd meg miképpen magyarázom álmát a te hitvesednek, nyájas Emesének. Hétszer fogy el a hold, hétszer telik újra, s azután még kétszer - így lesz, a mint mondom - Emesének Hadúr anya-örömet szánt, de nagyobb, mint volt eddigelé néki, mert *fia* születik.

- Áldott a te neved, Magyarok Istene!... így buzgott fel a szó az Ögyek szivéből.

- Tovább magyarázom, hallgasd meg ígémet. Fiadat nevezed álomlátás után *Álmos*-nak; őt látta Hadúr kegyelméből hű társad a nagy folyónak képében. Ágyékából eredt, s azután messze folyt - így mondád, úgy-e bár?

- Úgy mondá Emese, az én feleségem, s én is úgy mondtam.

- Megértem belőle Hadúr akaratját - folytatta a táltos komoly ábrázattal. - Ágyékából eredt a folyó, s azután messze folyt - nyugatnak, emberi szem útját követni nem tudta, előle kitértek erdők lombos fáai, útját nem állhatta felmeredő szikla... tudd meg, Ögyek, fiad nagy lesz és lelkében merész lángot csap fel a régi kívánság, hogy nyugatra menjen, ősei hazáját elhagyja s keresse, de ne csak keresse, hogy meg is találja - *Etele országát*.

- Ó, ha az úgy lenne!

- Úgy lesz, ha én mondom, kit Hadúr meg nem csal álom-alakjában adott csodajellel. Azért örvendjezzél igaz szived szerint, s várd el türelemmel, míg betelik mindaz, amit imént mondek.

Igy szólott Hadúrnak igazmondó papja.

Megtudta harmadnap Nagy Magyarországon mindenki, hogy milyen látást küldött Hadúr Ögyek hitvesének; megtudták, hogy Zoárd, a jövőbe látó, Emesének álmát mire magyarázta.

Várták, hogy beteljék...

S ha betelik: vajjon mi lesz abból... mi lesz?

EMESE ÁLMA BETELJESÜL.

Agg Zoárd jóslata hazug beszéd nem volt. Hétszer újíult meg a hold, s aztán még kétszer, hogy Emese fiut szüle a világra.

Adaték pediglen Emese fiának Hadúr akaratja szerint az *Álmos* név, de azért úgy hívták Nagy Magyarorszáiban, hogy a *Turul fia*. Mert nyilvánosságos volt, hogy Hadúr magának őt kiválasztotta, s táltos szava szerint a jövőendő reá nagy reménnyel virradt.

Magyar ivadéki erőteljes, izmos, napbarnított arcú legények valának. Puha kényelemnek ártalmas maszlagját anyaédes tejből nem szivta a gyermek, azután is, hogy nőtt, gyengévé nem satnyult a sik rónaságon, félelmet nem ismert, erejét megedzé vadakkal csatázva, hő melegétől a napnak el nem bágyadt, tél fagya nem fogott ki egykönnyen rajta.

És mégis köztük is kivált Ögyek fia.

Gyermekkorban is magyar gyermekek közt játéiban legyőzte valamennyi társát. Ő volt a vezérök, ha sorba kiálltak s levegő madarát íjjal célba vették, vagy birokra keltek a harmatos gyepen, s futó víz habjába úszva elmerültek. Álmossal fölérni egy sem tudá köztük, de azért irigység őket nem bántotta.

Hogyha néha napján, kődobó parittyán, vagy fakardon, puskán összemarakodtak, és ökökre mentek villogó szemekkel, égő ábrázattal, s kiki magának az igazát kívánta: Álmos szétriasztá az öltre menőket, csengő érczhangjával visszariasztotta s mikéntha embernyi ember volna, bölcsen tett ő igazságot.

Abban megnyugodtak, kezet szorítottak, s a békesség állott. Mely lelki örömmel nézte dali fiát a szerencsés Ögyek. Benne ápolgatta földi reménységét az egész nemzetnek, s ha beszélt nagy múltól, a hún dicsőségről, Etele királynak nagy birodalmáról, immár nem sóhajtott, hanem szította a gyermek szive lángját, mely hamar kilobbant, és azontúl nem volt emberi hatalom, mely onnan kioltsa.

Történt pedig egyszer, hogy Ögyek apát a mulandóság szele megcsapta, s érezte hamar kimulását.

Szerette ő fiát sátrába hivatta s beszélt neki bölcsen, szívére kötötte végső akaratját:

- Fiam, szólít Hadúr, el kell hát búcsúznom. Oda megyek, a hol Magyar apánk vár rám, s várnak a többiek a híves berekben, kikről nektek csak az emlékezet beszél. Ott föllelem őket, hűnmagyar apákat, s látom szemtől-szemben Etelét, a nagyot, a legnagyobbat, ki eddig köztünk termett. Reád marad a ház, reád a nagy család, melynek eddig voltam apja: az Érd-nemzet. Tisztességben, hirben eddig elsők voltunk, gondod legyen rá, hogy utolsók ne legyünk, hanem becsületben előbbre haladjunk. Öreg ember vagyok, tanácsomat kövesd, mert ingyen sem válik egykor ártalmadra. Hadúr szeret téged, s nagy munkára szemelt már akkor ki téged, mikor napvilágát meg sem pillantottad.

- Tudom apám, tudom.

- Kevésbe ne vegyed soha ezt az intést! Őseid hazáját, ha majd el kell hagynod, egyedül ne menj el, mert kevesen lesztek; vidd el a hét törzset, száznolcz nemzetséget, de ne legyen annak száznolcz akaratja és ne legyen annak hét vezére, fiam! Ha széthúz, szétbomlik, ha eggyé forr, megáll, s Urdung gonoszsága sem vesztheti el majd. Imhol a tanulság, amit örökségül ránk hagyott Etele. Vaskeze markolta üstökét a hűnnak, és nagygyá lett a hűn Etelenek általa; mikoron pedétig ketté szakadt a hűn: rabszolgák férgei mohón beléestek s darabokra rágták.

- Egygyé forrasztom én a hét törzset, apám!

- Hadúr adjon erre módot s tehetséget, mert nagyobb a munka, hogysem hinnéd, Álmos. Úgy áll az akarat hét ember szívében, mint a vadkan hátán az ezernyi serte. Irigység, gyávaság, visszavona, kétség feni kését mind az egyetértés ellen. Hanem valamit még ez utolsó perczben, hogy ki ne felejtsek apa-tanácsomból. Ha úgy esik minden, amint Zoárd mondá, s honszerző utadra viszed Magyar népét, s ad hadi szerencsét igazságos Hadúr; s ha kemény csatákban tiétek lesz majdan Etele országa, mint apai örök; úgy neveld a népet, hogy oldott kéveként később se hulljon szét, hogy a mit szereztek harczra termett karral, tiétek maradjon s unokáitoké lesz százados soron mindvégig a haza. Mert könnyebb szerezni dicsőséget, fiam, mint azt megtartani, mit mástól elvettünk...

Ezeket mondotta Álmos apja halkan, s mikor elmondotta, szeme lecsukódott, és elaludt benne csöndesen az élet.

Érd nemzetségének Álmos lett a feje.

A míg gyermek vala, gyermekek közt első, mikor férfiúvá sarjadt, férfiak közt. Ujjongva emelték vállaikra s mondák:

- Szavad megfogadjuk, sátradat megvédjük, s a merre te viszel, nyomodból eltérni nem lesz köztünk gyáva!

Nem sok idő telt el, s Nagy Magyarországon hire neve ismert volt Ögyek fiának. Közelebb a törzsek vezérei jöttek, meg-meglátogatták, szavában megbiztak. Kabala tejénél szókat változtatva, megerősödött a barátság közöttük.

Gyakran szóba hozták azt a csoda-látást, mely Álmot előre nagy dologra szánta, s kérdezték: mikor lesz? Mikor indul útnak?

Álmos pedig így szólt:

- Csak az időt várom, már nem soká késik. Hiába mondanám, magam sem hinném el, hogy maradásom van idehaza nékem. Álomban, imetten látom azt a földet, ahol hajdanában nagy Etele székel, tudom, hogy az a föld a mi örökségünk, de várnom kell, a míg annyi magyar szive buzdul fel az útra, a mennyi nekem kell. Mert tudjátok meg azt hat törzsnek vezéri, hogy nehéz munkához ember kell a gátra; ha innen kiteszük lábunkat, más helyen kósza, bitang néppé a magyar ne légyen, hanem fészket verjen, s miként a lombos fa gyökere szárait ezerfelé szépen eressze és azzal úgy megkapaszkodják hazája új földén, hogy eget és földet rázó fergeteg se tépje azt gyökerestül ki. Ezért vártam eddig.

Szólott a hat vezér:

- Álmos, ha ránk vártál, tudd meg, készen állunk!

Álmos boltozatos kebelében ekkor megdobogott a szív, s szárnyas szóval mondá:

- Hadúr úgy segéljen, most már nincs mért várnom, ha ti azt mondjátok, hogy követtek engem. Magyarok hét törzse volnánk: Előd, Kund, Ond, Tas, Huba, Tuhutum s jó magam; hét nagy törzsnek ura és messzeágazó száznolcz nemzetségnek. Karjaink erejét, ha mi összetesszük, ki riaszt el minket? Hadúr... Hadúr... Hadúr, Álmos csak ezt várta, most már útra fel hát, Etele országa lesz a hadi zsákmány, Etele hiréből szakítsunk virágot!

Igy kerekedett fel a Hét Magyar s velök a száznolcz nemzetség új hazát keresni Hadúr jó voltából...

A KIOVI CSATA.

Nagy Magyarországnak legjobb daliái, harczra termett ifjak, s férfikorban levők, sőt az aggok közül is voltak számosan, kik Álmost követték. Olyan nagy kívánság támadott a szivben, hogy az ének-szóba foglalt szép országot csak egyszer is lássák.

Hogy mennyien voltak, számmal azt felmérni alig lehetne. Ezerszer a százat foglaljátok egybe, ennyien lehetek, vagy ennél is többen, kik gyors paripákon, hadi készségükkel csatára felálltak. Hát még, kiknek gondja a gulyák, ménesek, sátor-ponyvák voltak; asszonynép, gyermekek: egy egész nemzet volt, melyet kóbor csorda le nem bir könnyedén. Ekkora hullámozást keleten nem láttak, mióta a húnok hire-neve elhalt.

Hét Magyar vezette, kiki maga népét, maga nemzetségét. Osztozni a jóban, osztozni a rosszban: testvérindulattal megállapodának.

Lobogó sörényű fehér paripáján, tigrisbőrből készült ékes kaczagányban, Álmos volt az élén a magyar seregnek. Illett hozzá nagyon fővezér tisztsége, mert arra teremte világbíró Hadúr, hogy a Hét Magyarnak legelseje legyen.

Ha értek folyóhoz, vissza nem riadtak, megnyitá kebelét előttük a folyó, lenn kavargó mélyét ló lába nem érte, mert hún-magyar módra tömlőszárnyon úszott. Erdők sűrű fái útjokat nem állták, és az erdők vadja táplálta bőséggel. Estennen megszálltak, s míg elvonult az éj, anya kebelén az édes anya-földnek álmot elringatta, s álmodtak Etele nagy birodalmáról.

Mentek... mendegéltek nyugat felé folyton, a míglen elértek nagy otromba várhoz, melynek sem vége, sem hossza mintha nem is volna. Magasra hányt falak, mélyre ásott árkok, s mellette egy folyó védte a nagy várost, melynek ura vala dölyfös orosz herczeg.

Megmondanám nevét, ha érdemes volna, de nem érdemes rá, magyar énekmondók emlegetik csúfra ő nagy gögösségét, elbizakodását.

Messziről meglátva Kioi várát Álmos, kezét fölemelte, s megállva így szólott:

- Álljunk meg, magyarok!

Megállottak nyomban s a nemzetségeknek főbbje mind odagyűlt Álmos köré, tudni, hogy mi a szándéka.

Szólott vala Álmos:

- Eddig élő állat velünk szembe nem szállt, az ország, mit láttunk nem is csalogatott, hogy megtelepedjünk. Sátorlakó népek az erdőkbe bújtak, s kit kézre keríténk, önkényű lett szolgává. De amott, sajdítom, erős nemzet lakik, fából faragott ház vagyon ott tömérdek. Ki megy el követnek orosz városába, hadunkat izenni az orosz herczegnek?

- Megyek én - kiált fel barna arcú Huba. - Izenetet viszek, s izenetet hozok.

- Mondd meg neki, Huba, mond meg a herczegnek: Hét Magyar parancsát fülébe ereszsze. Várának kapuját előttünk megnyissa, országa kincseit lábunk elé rakja, azon vegye tőlünk életének árát, mert hogy Etelenek szolgája volt hajdan, és szolgája lesz a Hét Magyarnak is, mert Etele országát örökségbe kaptuk. Ennyit mondj csak, Huba, egy szóval se többet.

Huba készülődik, menten útra is kel Kioi városába, hirtű szavakkal s magyar büszkeséggel. Fél napig sem marad el a követésben, száguldva tér vissza és ezt a hirt hozza az orosz herczegtől:

- Hét Magyarnak vagyon hét lova, hét felé gyorsan meneküljön, és vigye magával egész pereputtyát, mert ha holnapig még vára előtt látja, mind fel falja őket mérges orosz herczeg. Bizony, még hirmondó sem marad belőlük.

Ezt izente vala kevély orosz herczeg nagy bizakodtában Kioy városából ki a Hét Magyarnak.

Haragra lobbantak, kardjukat csörgették a magyar vezérek, s biztatták Álmost, hogy vezesse csatába.

Álmos türtőztette okos mérséklettel, s szólott vala ekkép:

- Jaj-keserves adót fizet e szavakért, ti azt meglássátok. Agyába rontjuk az orosz kevélységét, s kívánná, hogy vajha örök némasággal verte volna meg bár oroszok istene.

Kevély volt a herczeg nem is sokat bánta, hogy a Hét Magyar így magára riasztá. Sietősen izent a szomszéd vadnépnek, kik délfelé laktak, kóbor fehér kánnak, hogy jöjjön Kioyba kis csetepatéra merthogy egy csorda jött, Hét Magyar vezérli, s azt tartja magáról, hogy örökül kapta húnok birodalmát a nagy Etelétől.

A fehér kúnoknak fekete szívében fellángolt a boszú, az a régi boszú, mely akkor támadott, mikor a hún tört rá őseikre hajdan s csúful megalázta.

Kapva-kaptak a szón sátraik otthagyták s szilaj üvöltéssel Kioyba robogtak az orosz herczeghez, ki már készen várta.

Kioyi csatáról ilyen a történet:

Herczeg csúfolódott Hét Magyar hadával, pelyvának tekinté, melyre ha majd ráfúj, annyi felé széled a hány útja vagyon állhatatlan szélnek. Ázsiából jöttek, hol ménes és gulya legel a mezőkön, s legfeljebb a pásztor botja zuhan néha veszekedő társa kemény homlokára, hanem harczról szó sincsen ilyen jámbor népnél.

No bezzeg másképpen gondolkodott aztán, a kioyi mezőn vívott csata után.

Kioy asszonyai nyestprémes ruhákban, arany kőönttyűkkel, diadalmas arczczal mind oda tolongtak a kioyi várfal könyöklőire és mikéntha volna tréfa-látványosság vadak ellen tartott nagy úri vadászat, olybá tekintettek le a sík mezőre.

Kioy asszonyai furcsa dolgot láttak, olyan dolgot láttak, hogy arczukból a vér hirtelen elszállott, szemökben fagyasztó rémület vert tanyát, s látták iszonyatos arczát a halálnak.

Álmos vezért Hadúr annak teremtetten, ami Etele volt, hadrontó vezérnek; a magyar vérében harcz lángja lobogott, s mit eddig kilóttek futóvadra vagy levegőt átszelő könnyű madarakra, most orosz és kún szív volt célja a nyilnak.

Mester volt a kún is a nyil röpítésben, száguldó paripák feje fölött zúgott a pendülő ideg karjáról el a nyil, s jaj volt, kit gazdája messziről célba vett.

Ezzel kezdték meg a kioyi csatát.

Mintha felhő mögé bujt volna el a nap, úgy elborult az ég, mert magyar nyil omlott sűrű zápor módra. Rése lett, de milyen, herczeg seregének, halálos seb mérge életet kioltott, nem százat de ezret vagy annál is többet. A mikor ezt látta kevély orosz herczeg, piros ábrázatja vált fakó sárgára, s szívében megdöbbsent.

Ime már rohannak, s még mind repül a nyil, honnan repül, honnan? Futtában pattantják az orosz seregnek, s hogy eléje érnek, kardjok villog, büszkén, buzogány repeszi ketté a bőrpajzsot, s mint a záporosó a mező kalászáat megdönti: úgy dülnek az oroszok s kúnok.

De mi ez? Váratlan fordulat a harcban? Elesett a vezér, vagy tán megijedtek?... No lám, meghátrálnak, futnak is... Utána orosz, kún üldözi, s a herczeg arczára visszatér az élet.

- Utána oroszok, utána fehér kún!...

Soha ilyen népet, ő támad, s ő hátrál...

Lovak körme csattog orosz kún üvöltöz, s vaktában a futó magyart nyomon űzi, biztos reményében a diadalomnak.

Egyszer csak váratlan, mintha sarkon fordul egy elrejtett ajtó, arczczal látják szemben, iszonyatos arczczal a magyart.

Haj! Haj!... zúg fel jobbról... Haj! Haj!... zúg fel balról.

Jobbról is, balról is, elülről is magyar, mintha kebléből ijesztő csodául a föld ontaná ki.

No te gögös herczeg... szóljon most a kardod.

Futna már az orosz, futna a fehér kún, csak volna, hogy merre. Magyar itt, magyar ott, sehol menekülés, mert ha megfordulnak, nem paizs a hátuk, s irgalmat nem ismer lecsúfolt hét Magyar szemben a herczeggel.

Kúnok nyírott fejét, mikép a nyers tököt két felé hasítja szaporán a magyar, kardra tapad a vér, halál sárgasága terül el az arczon. Menekül a herczeg, az életét menti, utána az orosz, utána fehér kún, s szélnevelte lován mindenütt sarkában a hét Magyar. Vágja, szúrja, csapja irgalmatlan tüllel.

Kiov városának kapuja kitárul, szégyennel a herczeg vert serege élén berobog remegve; és utánok Álmos hat vezér társával, diadalmas arczczal ront be a városba. Úgy ront be, mint az úr, ki hódolatot vár s könyörgő szavakat.

Oroszok herczegje, nagy szakálú papja alázattal járul Álmosnak elébe, nem gyűl ki csodára a hiú asszony nép, de félve rejtőzik életeért aggva. Piaczra kihordnak, a győzők lábához raknak hadi zsákmányt: aranyból, ezüsből egész garmadákat fonttal mérik aztán, meg is szerzik rögtön, ha Álmos szemének villanását látják. Ritka állatbőrök, a legnemesebbek jutnak ajándécul magyarok kezébe, miből szűcsök keze köntöst, kaczagányt varr a magyar vitézek természetes vállára.

Hódoló követség nevében szól a pap, nagy szakálú ősz pap:

- Kegyelmed ne sajnáld tőlünk magyar vezér. Városunkat tüzzel ne emésztess, kérünk. Károdra nem leszünk, sőt talán hasznodra, mert utat mutatunk, merre kell majd menned, ha nagy Etelének országát keresed. Mert tovább van az még, tovább van nyugatra. Rengeteg nagy bérczek havas ormán is túl. Elvezetünk oda, magyarok vezére, útd igazítjuk, mert vajmi nehéz lesz magad sejtelméből reája találnod. Gazdagabb föld annál nincsen a világon, s csupa gyöngé népség bitangolja mostan.

Ravasz alázattal így beszélt a vén pap, hogy más felé térjen az erős ellenség, s vasmarkát ne tegye oroszok nyakára.

Álmos elfogadta a nagy hadi sarczot, s tett benne hét vezér között igaz osztályt, mintha erős szernek kötése lett volna a vezérek között. Azután így szólott:

- Vezér-társak mondok valamit én nektek. Testvéri egyezés kötött össze minket, így jöttünk el együtt Nagy Magyarországból. Ez is tett erőssé, diadalt ez szerzett Hadúr jóvoltából e mai nap nekünk. Maradtok-e itten vagy eljöttök velem tovább napkeletre országát keresni a nagy Etelének? Kité ez az ország tart, az maradjon itten, ki nagyobbra vágyik névben, dicsőségben az jöjjön utánam.

Hat vezér hallgatta, s hat vezér kiáltá:

- Jóban, rosszban vezess!

És Álmos vezette tovább napkeletre, hogy együtt keressék Etele országát túl a hókoronás rengeteg hegységen.

Mintha részegítő tüzes bor lett volna az első dicsőség, úgy felbuzdulának tőle a magyarok. Legkivált pediglen Álmos fia, Árpád, a ki apja mellett koromsötét ménen szállott a csatába, s büszkén villogtatta nagy kardja aczélát, de nagyobbat villant két szeme csillaga.

Álmos fia, Árpád, ekkor állotta ki vitézség próbáját. Nem hiába volt ő apja szeme-fénye, rövid idő múlva azzá lesz ő Magyar minden utódának. Csak várjuk a sorát, megjön nem-sokára.

ÁRPÁD A FŐVEZÉR.

Idő telt, idő múlt. A hazát kereső magyarok elértek egy nagy rónaságra, melytől Keletre nyúlt rengeteg nagy erdő, s a rengeteg erdőn túl a hókoronás bércz, mely a felhőkig nyújtja büszke ormát.

Tél fagya itt érte, tavasz napja rájuk meleg sugarait e helyen lövelte. Úgy hitte egyik is, azt tartá a másik, hogy ez a föld vala Etele országa, mert lám gazdag róna, folyók szeldelik át és a rabszolga nép, a mely bitorolta, átadá szó nélkül, harczra ki sem állott az erős magyarral.

Csak Álmos nem hitte, s Álmos fia Árpád, ők mind azt hajtották:

- Nem lehet ez a föld Etele országa, hol vagyon Budának királyi városa kőből rakott házak romjait sem látják. Húnbércz nem tekint itt királyi házára. Nem lehet ez a föld Etele országa.

De azért maradtak, mert a többi vezér kívánta, s megoszlott a négy folyó mentén, völgyeken, sikokon sátrakat verének, s mind azt hajtogatták, jó nekünk e haza, jobbat se kívánjunk.

Idő telt, idő múlt. Álmos barna haját fehérre festették az eltűnő évek, homlokán és arcán barázdát hasított az évek ekéje. Árpád pedig virult, mint a fiatal tölgy, melle boltozatán, mint egy érczpaizon, lengett sűrű szála fekete szakálnak, karja erőt, szeme lelke nagy jóságát első tekintetre elárulta volna.

Turul fia, Álmos, kedvvel legeltette apa-szemét rajta, s így tünődék gyakran:

- Hadúr nekem adta a nagy tisztességet, hogy népét kihozzam Nagy Magyarországból. Hadúr a magyarnak adta örökségül Etele országát, tejjel-mézzel folyó, bércczel koszorúzott tündérbirodalmát. Nem látja vén szemem, pedig látni vágyom, addig ne boruljon szememre örök éj, amíg meg nem láttam; teljesedjék szívem csak akkor örömmel, ha Hún-bércz ormáról elvégig tekintek csupán egyszer rajta, azután nem bánom ragadjon el Hadúr, vigyen engem vissza Ögyek apám mellé, Emese anyámmal takarjon be egy sir, s álmodjam szép álmot az ősi hazában boldog unokákról... Ezt a véget add meg, magyarok Istene, hallgasd meg a szómat.

Idő telt, idő múlt. Hírek kerekedtek, el is elterjedtek a Hét Magyar földjén és azt beszéltek, hogy túl irdatlan erdőn, havas hegyen is túl, Etele országa ott vár a magyarra. Ne vesztegeljen itt, életét henye pásztor módra, mikor harczra termett. Kardját cifraságul szegre ne akaszsa, ölébe a kezét veszteg ne nyugtassa, mert bizony Hadúrnak nem tetszik ez élet.

Keringtek a hírek megbolygatták agyát hat magyar vezérnek. Összetanakodtak, megkérdezték a jóst, mitévők legyenek, adjon ő tanácsot. Zoárd fehér lovat áldozott Hadúrnak Szereth vize partján, reggeli órában, s ezt olvasta ki a fehér ló jonhából:

- Gyűljön össze mind a hét törzs feje, nemzetségek főbbje Álmos sátra körül nemzeti tanácsra, mert nagy dolgok lesznek, minők még nem voltak sem ennek előtte, sem ennek utána. Hét kard a hét kézben hétfelé vagdalva, töredékeny jóság; kiesik a kézből vagy kiverik onnat, s egyenkint elhullnak a harczban erősek; hét szívben hétfelé oszlik minden szándék, s bátor kívánják ők, soha övék nem lesz Etele országa, mert gyengék széthúzva, erősek úgy lesznek, ha a száznolc nemzet, a hét törzs egy test lesz, egy úrnak szavára intézi közsorsát.

Zoárd ezt mondotta aggok bölcs szavával messzezsengő hangon.

Mind, akik hallották, felzúgának erre:

- Teljesedjék Hadúr nagy erős parancsa!

Fel nemzeti szerre magyarok! Álmosnak sátra köré gyűljünk, ott lássuk el dolgát a magyar nemzetnek! Irigység ne bántson, visszavona tőlünk idegenné legyen. Testvér-egyezségnek kötése növelje a magyar hatalmát.

Zengett a szó... zengett. Visszhangja nagy támadt, a merre csak terjedt; szívek nyiladoztak öröm befogadni, s mi itt-ott elaludt, százszoros erővel támadt a régi vágy, hogy elvegyék karddal jogos örökségük: Etele országát.

Álmos régen várta ezt a dicső napot. Maga jószántából, avagy erőszakkal nem állott ő elő, igaz volt a lelke, s tudta, merthogy érzé, tartós egyezséget nem teremtet egy ember nagyralátó vágya. Előtte a példa, Etele példája, abból okult ő is, abból hadd okuljon a magyarok népe. Hét fát hárskötéssel köthetsz te egybe, haj de meddig tart el te gyöngye kötése, ha nagy vihar támad, mely az ágat tépi, fatörzset megdönti: hét fát, hogyha önként egygyé kulcsolódik a természetes ágak ezer-ezer ága, s lesz nemcsak látszatra, hanem valójában a hét fából egy fa... Ezt vihar korbácsa hasztalan csapdossa, kiállja a csapást, s virul, lombosodik, újabb gyökeret hajt, s ezred évet elér... Vagy annál is többet.

Álmos sátra körül gyűltek, gyülekeztek, sátrat sátor ért ott virágos mezőben, csoportba verődtek a nemzet vezérei, s ki nem fogyott a szó beszédes ajkukról. Ünnepi köntösét öltötte vala fel minden magyar eznap, haj, de ünnepiebb volt szívök, mely buzgott, s a testvér-szeretet lángját lobogtatta barna ábrázaton.

Hadúr nagy gyönyörrel nézett le reájok, amint soh' se nézett marczona húnokra, Etelére sem, mert Etelét Budának vére beszennyezte Budavárosának szomorú piacán.

És mert Hadúr arcát az öröm festette, kiderült homloka a levegőégnek, szellő alig lebbent, s a kék egen úszva báránnyelűk arany-ragyogása látszott. Mikor együtt voltak, úri sátorából előhívták Álmost a magyar vezérek, felvezették őt egy csekélyke halomra, Árpádot baljára állították, s maguk jobbra-balra tőlük a halom lejtőjén elhelyezkedének.

Előttük karéjban sűrű nagy tömegben a magyar nemzetnek színe-java várta szorongó kebelével, hogy mi fog történni.

Első vala Álmos, ki a szót megkezdte:

- Hadúrnak tisztesség, a magyarnak áldás!..... Hét törzs és száznál is nyolccsal több nemzetiség, mely itt összegyűle, adjátok Álmosnak tudnia: mi végből gyűltetek sátrának körüle most össze?

Vezérek közül a legöregebb szólott, nyájas arcú Előd, a kevés beszédű:

- Magyarok, a szónak mestere nem vagyok. Nem tanítottak rá, nem is hivalkodom. Megértettük Hadúr apai tanácsát, a kit Zoárd mondott minapában nekünk. Álmost válaszszuk meg egyetlen vezérül, magyarok apjának nevezzük ezentúl, mert derekabb nála közöttünk egy sincsen. Ügyefogyott szavam zokon ne vegyétek.

- Álmos vezér éljen! Álmos!... Álmos!... Álmos!

Tizezer toroknak kiáltása dörgé, egybecsapott a hang, s mintha szárnyon kelne fel magasra, szállott Hadúr trónusáig.

Mikoron pediglen elhangzott, felszállott, lón halotti nagy csend, Álmos vezér intett, s kucsmáját levéve, illetéknép szólott:

- Hadúrnak tisztesség, a magyarnak áldás! Törzsek becsülése, nemzetségek kedve engemet eltöltött nagy földi örömmel. Hadúrnak köszönöm, és köszönöm nektek, belőle nagy áldás fejetekre szálljon. Kezembe adjátok a vezéri kardot, illendő kérdeznem becsületes szívvel: vajjon elbirom-e? Mert gyarló az ember; a hatalom maszlag, s míg édességének mézét szája

érzi, addig tehetetlen, s erejét nem mérve úgy kapkod utána, mint színes kavicsért nyul ki a gyermekkéz. Tőlem elmúltak a fiatal esztendők, s a miket megértem, tanuságul szolgál. Mérem nehézségét a vezéri tisztnek, mérem nagy mivoltát annak a munkának, mely reánk vár eztán Magyar ivadéki. Hazát kell szerezni, azt nagygyá kell tenni. Ifiúi erő kell erre a munkára, mert agg ember kidűl fele útján könnyen s akkor tanácstalan áll az egész nemzet. Hebe-hurgyasággal ne vádoljon senki, magam se vádoljam magamat, óhajtom, azért vessétek ki szemeitek másra, kit erősnek tudtok, kit igazságosnak, kinek a vállalai megbirják a terhet. Szívesen vegyétek, ne zokon beszédét az öreg Álmosnak.

Szólott, s elhallgatott.

Némán állottak ott a magyar vezérek, szemeiket Álmos arczára szögezték, majd reáfordíták párducz-kaczagányos, daliás Árpádnak izmos alakjára s pihentették hosszan szemeiket rajta.

Hóféhér szakála lágyan simult Álmos széles kebelére, arcának vonása békességről szólott, szemei tüzének megszelidült lángja; apának látszott ki bölcs tanácsot osztja; ám mellette Árpád, apja hasonmása, amilyen Álmos volt hajdan Ögyek mellett: fiatal oroszlán, karjában dagadó erek, csatornai életerős vérnek, mely mintha lobogna, szemében bátorság, mely magával ragad.

S mintha egy érzéstől lüktetne a szivők, csak kipattan a szó, mint a röpülő nyíl mindenek kebeléből:

- Álmos fia, Árpád... Árpád vezér éljen!

Se vége, se hossza lelkes riongásnak, mintha diadalmas csata végén a szív kiontja magából, amitől megáradt: öröme tengerét.

Magyar hat vezére kapja magát aztán, széles ércz-paizsát tenyerére véve, össze a pajzsokat illesztik hat végen, arra emelik fel Árpádot, s hordozzák köröskörül, s a lég megtelik nevével.

- Árpád... Árpád... Árpád... magyaroknak feje, Árpád a fővezér!

Serénykezü szolgálak, garabonczok hordják halomba a galyat, lobogó tűz éled, fehér ló felnyerít, táltosok áldoznak, Zoárd pedig hozza Álmos öreg tülkét színaranyból vésett, cifrázattal teljes vezéri, nagy tülkét.

Hét vezérnek int a magyarok táltosa, hogy az oltártűzhöz közelebb lépnének hún-magyar szokásból esküdni az esküt, pecsételni vérrel a szert.

Oda álltak menten a törzsek vezéri, meztelen karjuknak egy erét megnyiták villogó aczélkard hús-metsző hegyével, s a kiserkedő vért tülökbe csorgatták.

Zoárd Hadúr ege felé nyújtá karját, oszt vevé a tülköt s átadta Árpádnak.

Árpád komoly arczczal, ünnepélyes szóval ezenképpen szóla:

- Hadak ura isten, te hallgasd meg szómat, úgy áldj meg, úgy verj meg, amint becsülettel viselem a kardot, mit kezembe adtak a magyar vezérek. Harczban elül járok, népem javát nézem, fejedelmi tanácsba társaimul vészem, s a hadi zsákmányban igaz lélekkel én mindig osztályt teszek vezértársaimmal. Hadak ura isten, úgy áldj meg, úgy verj meg!

Igy esküvék Árpád, aztán a tülökből ivott, közös vérnek italát izlelte, hogy mint egyesültek közös akarattal, úgy vegyüljön el a vér is ereikben.

Átadta a tülköt Elődnek. Ki mondá oltár elé állva társai nevében:

- Hadak ura isten, te hallgasd meg szómat, úgy áldj meg, úgy verj meg, a mint engedelmes hivei leszünk mi Árpád fővezérnek. Harczban őt követjük, parancsát fogadjuk, s mig nem-

zetsége él, fiát s fia fiát ismerjük urunknak. Vére kiomoljon annak, a ki köztünk visszat csinál, s Árpád szavát nem fogadja. Úgy áldj meg, úgy verj meg Hadak ura minket!...

Hat vezér kezében sorra járt a tülök, eskü-szó elhangzott, közös vért megitták, s a mi benne maradt a vezér tülkében, agg Zoárd ráönté az oltár-tüzére, mely lobogó lángját vigan szállatta fel Hadúr ege felé.

Hét szivből egy sziv lett, hét akaratból egy, hét törzsből egy nemzet. Magyarok sorsának ezt a fordulását nézte boldog Álmos diadalmas jövő biztos zálogának.

Lakoma, vigasság, nagy áldomás zárta be az egyesülő nemzet örömnapját. Megnyilt vala minden szív a reménységnek; ének-mondók ajkán támadt új dal bőven; el-elmondák azt is, a mi rájuk maradt a nagy Eteléről, s arról, kit lesujtott testvér-viszály átka szegény királyfiról, Csabáról...

Jobb napok várjanak a magyarra, jobbak, kiknek Hadúr adott testvér-szeretetet, s testvérszeretben hétszeres hatalmat! Nőjjön meg a nemzet, örökét átvegye, örökét megvédje örökön-örökké!

ÁLMOSS ELTÜNIK.

Hún-bércz magas ormán hó-korona csillog, milliomm-ezer szem ragyog a napfényben, mintha mindmegannyi gyémánt-kő villogna a hegy-óriásnak királyi palástján. Út ide nem visz fel, tátongó örvények ásítognak mélyen, ember-magasságra borítja el a hó, hova belésüpped a czéltalan útas. A görnyedező fák összezsugorodnak, s lefelé a völgynek menedékes alján mind magasabbra nőnek, mind sűrűbbek lesznek, koronáig ága összekulcsolódik.

Útját ezen által sereg nem vette még, mióta a húnok erős népe átszállt le a virágos völgy nyájas berkeibe, s lába előtt látta Etele országát.

Hún-bércz messze terjed, elnyúlik keletre, s hatalmas karjával úgy öleli át, mint szerette gyermekét az édes jó anya, mintha megvédeni akarná ellenség dühös rohamától.

Erre felé vette népével az útját magyarok vezére, fejedelmi Árpád. Rabszolgák ezrei törték a rengeteg irdatlan rejtekét, fákat döntögettek, s hegyszakadékoknak örvényét hidalták, hogy átvonulhasson a magyarok népe.

Hej, micsoda út volt! Tízezer fejszének nagy munkája kellett, tízezer rabszolga izzadott benne, a fák recsegése, gulyákat terelő pásztor hőgetése egygyé zavarodott. Igavonóbarmok szekeret vontattak, meg-megálltak néha lélekzetet venni, fújtak nagy nehezen, párájuk melegen áradott vala ki orruk tág lyukain; a lovak horkantak és szakadott róluk az izzadság habja.

S a mint haladának hegynek fel, völgynek le, túláradt szive Álmosnak örömtől, merthogy nagyon várta, merthogy régen várta.

Az a szép pillanat elérkezik tehát, Hadúr megengedte, hogy lássa a hazát, miről mesemondó édes szóval sokat emlegetett a hír. Öreg ember szive oly hamar megtelik, s ha a szív megtelik, könnyebben kiárad. Álmos szeméből is kibugygyant a könnyű. És mikor fölértek a hegynek ormára, honnan korlátatlan kalandozott a szem; Hadúr napja égett a levegőégnek kellős közepében, s fényét reáöntá arra a szép földre, melynek ura hajdan Etele király volt.

- Álljunk meg, magyarok, - szólott megindultan fehér hajú Álmos. - Álljatok meg vélem, és gyűljetek körém, magyarok vezéri.

Árpád fejedelem mind összegyűjtötte azokat, akiknek vezéri hatalma vala magyarok közt.

Hét vezér volt együtt, egy halom tetején várta őket Álmos, nézve a távolba, s mintha Turul fia ifjonti erejét ő sólyom szemének visszanyerte volna, olyan áthatóan látott, nézett mindent. Lelkével állt szóba, s halkan ezt mondotta:

- Áldott legyen neved, Magyarok Istene, bölcs végzésű Hadúr! Álmos áld tégedet, mert földi életét ennyire nyújtottad. Lábam előtt terül az új haza földje. Magyar nemzetének igaz öröksége, ismerem, mikéntha mindig láttam volna, Hún-bércz ormán állok, azok a nagy folyók, a szerte kanyargók, határt látó szemem, mintha nem is tudna... mindent tisztán látok... Az ott napnyugatra a hatalmas folyó, mely Buda városát érinti zuhogva, ez itt napkeletre a húnföld forrása, melynek titkos ágya Etele királynak szem nem látta sirja... Itt, e földön adott Hadúrnak jósága egész világ felett mérhetlen hatalmat a testvér hún népnek... Csakhogy el is vette, elfújta, mint pelyhet... Fel is felemelte, le is lesújtotta, mert testvér-gyilkosság mérge hullt a szívbe...

Igy tűnődék Álmos, a mikor Árpádnak nyájas szavát hallá.

- Apám, hívásodra köréd gyülekeztünk magyarok vezéri, mint egy család sarja mind a heten, nézz ránk!

Hosszan pihentette vén szemeit rajtok Turul fia, nézte sorban mind a hetet, s bólintott, hogy jól van; köszönte, hogy szavát engedelmes gyermekként megfogadták. Nagysokára szólt csak:

- A mit én most nektek jóakaró szívvel mondok, hallgassátok olykép, mintha egy apának fiai volnátok, s én apátok volnék. Vér szerint nem vagyok, de szívem szerint az. Hallgassátok olykép, mintha utoljára hallanátok szavam, és beszélnek sirom szélén tihozzátok, s örökségül hagynék reátok egy népet. Érzem elfogyását testem erejének, kinnal vánszorog már agg testemben a vér, s búcsúzni akarok a földi élettől. Zokon ne vegyétek, hahogy azt mondanám: Hadúr reám bizta a magyar nemzetet, és én rátok bizom. Etele országát megmutatom nektek; ez a tiétek lesz, Hadúr úgy kívánja. Legyen is tiétek, de ne olyképpen, mint gyermeknek a játékkard, mely után kapkod, s rövid idő múlva újabb fadárdának miatta eldobja; ne így tegyetek ti fiaim! Birjátok, és ha már tiétek, maradjon tiétek időtlen időnkig. Drága legyen nektek minden talpalatja, drága minden fűszál, tündérvölgy virága. Véreteknak hull rá ő harmatozása, apjáivá lesztek egy dicső nemzetnek, csontjaitok itt fog anyaföldbe hullni; áldott legyen a föld... Magyarország földje. Hadúr, hozzád szálljon vén Álmos fohásza! Hadúr, te hallgasd meg vén Álmos imáját! Hadúr a te szemed örökdjék népeden!

S ekkor kiterjeszté két reszkető karját Hét Magyar fölé, mikép ha áldani akarná:

- Fiaim, ti holnap hajnalhasadtával menjete, kezdődik a honszerző munka. Mig *egy*et akartok testvér-szeretettel, meg nem fogatkoztok, de ha belétek üt visszavonás átka - jaj a magyaroknak.

Álmos elvégezé, aztán úgy kívánta, vonják fel sátrát arra a halomra, háttal napkeletre, arczzal napnyugatnak, hadd nézze sokáig, amíg a nap leszáll, Etele országát.

A sátrat felvonák úgy, a mint kívánta háttal napkeletnek, arczzal napnyugatnak, s hogy pihenjen nyugton, meg nem háborítsák...

Hajnalhasadtával, hogy fölkerekedtek, lefelé indulva Húnbércz meredekjén: Álmost a sátrában nem találta Árpád, nem találta senki. Az agg Álmos eltűnt nyomtalanul, végkép.

Csoda-hir kelt szárnyra, s ez a hir úgy tartá, hogy éjnek évadján Hadúr küldte turul, egy iszonyú madár leszállott hozzája, szárnyaira vette, s vitte... vitte... vitte, oda vitte, a hol Ögyek és Emese Nagy Magyarországbán pihennek egy sirban.

Hirt-adni ment Álmos az ős magyaroknak új Magyarországról...

CSABA UNOKÁI.

Ihol Hargitának aljában, ahol foly ezüst fodru vize Rika patakának, a melynek medrében Réka alszik, Réka, Etelének első hún-hitvесе, sok nagy idő múlva, hogy Csaba útra kelt nagy Görögországba, így szólt a rabonbán, Zandirhám utóda:

- Csaba utódai, kik itt Erdő-elve laktok békességben nyolcz emberöltője és várjátok vala Csaba visszatértét nagy Görögországból, szóm vagyon hozzátok, gyűljetek hát össze hetednapra hozzám Ős Zetelakára.

Rabonbán szavára mind összegyűlének, s szót tettenek vala Csaba királyfiú szomorú útjáról, hova csillagúton Hadúr elbévitte, de vissza nem hozta. Hej, be régen is volt, nyolcz emberöltője, vagy még annál is több. Rabonbánok rójják tizével az évet bükkfa ágára a Hargita legcsúcsán, merthogy a reménység él az unokákban.

Az a reménység él, hogy Csaba visszajön, s ha ő vissza nem jön, küld maga helyett mást, kik átvegyék majdan Etele országát, s urai legyenek a sik rónaságnak, melyet kanyargó viz párosával hasít éjszak felől délnek, melyet Hadúr adott világhódítónak, hogy megreszkettesse az egész világot.

Olyan volt ez a hit unokák szívében, mint a kődarab, mely leszakad magától Hargita csúcsáról, s mig lefelé viszi görgeteges útján, nem hogy szétporlódnék, hanem csoda-módra nagyobb lesz mindétig, s halmot rak a völgynek kellős közepébe.

Ilyeténképpen nőtt az unokák hite.

Rabonbán szavára ők mind összegyűltek, nem maradt veszteg faviskójában a tehetetlen agg sem, merthogy valami nagy, titkos érzésnek sejtelve szállott rá a maroknyi népre.

Az vala sejtelmők: betelék immáron a türve-várásnak kelyhe, csordultig van reménységgel szívek, immár teljesedjék.

Beteljesedék hát, mert a rabonbánnak ez vala beszéde.

- Csaba unokái, kiket idegen nép nevezett *székely*nek, békességeket nem ok nélkül bontám, nagy dolognak nyitját árulta el a pap, kit Hadúr meg nem vet, merthogy szava megáll, a hite sem szellő, s okosságra köztünk mindenha az első. Állj elő vén Ugron, erősítsd meg szómat, ha olyan akadna, aki nekem nem hisz.

Vén Ugron előállt, s végigsimogatván hófehér szakállát, ajakáról áradt a beszéd színméze, a miképpen omlik köves ágyában a Rika patakának vize csoda-tisztán.

Ezeket mondotta:

- Állottam a minap Zandirhám apánknak sirhalma tetőjén. Tele lőn a szívem tarka emlékével vénséges időnek. Forgattam elmémben hún maradék sorsát; apa-anya nélkül árván maradt népnek, székelyeknek sorsát, s megmozdula szívem, belé is nyilallott a fájdalom mélyen, melynek henye orvosság ha volna Csaba-irja. A mint ottan állék, nem csalt meg a szemem, tisztán láttam, vallom Hadúr színe előtt: Hargitának észak felé néző táján, miként ha szállana őseink földjéről egy fehér turul szállt arra a bükkfára, melynek kérges fáját rabonbánok keze húnrovással tölté.

Nézett vala reánk, s úgy tetszett, hogy szólít, szólít, hogy utána menjünk, a merre száll, merthogy el is szállott, de nem kelet felé, hanem nyugat-észak irányába, arra, hol Bendegúzékkal ős húnok bejöttek Etele országát megpillantva előbb. Sem többet nem mondtam, nem is kevesebbet, csupán, a mit láttam.

Itt megállta Ugron, s okos ő szemeit végig jártatta az elálmélkodókon.

Intett a rabonbán, hogy mondja csak tovább, hallgassák azt is meg, hogyan magyarázza ez isteni látást:

Beszéle a vén pap, nem kérette magát:

- Pillanatig nyugtom nem volt, hogy e látás elmém megzavarta, el is zárkoztam barlang üregébe, hova alig süt be napnak verőfénye, szűk nyíláson által vigyáztam az eget, kavargó páráknak, felhőknek alakját, melyek örök titkú rovási Hadúrnak. Étetől-italtól magam tartóztatám, s harmadnap reggelén, hajnalszürkületben e szavakat hallám, mintha nem a földből, nem is földről jönne, de felül, Hadúrnak mérhetlen egéből...

- Mit hallottál, beszélj!... - Kiáltották mind-mind lángoló orczával, kívánsággal telve és örvendezéssel.

- Azt hallottam, amit hallotok tőlem: «Testvérek keletről jönnek nagy erővel, északról le délnek Etele földjére, menjetelek eléjük Csaba unokái; testvér a testvérnek mutassa az utat!»

Kelt erre riadás, hogy a Hargitának bérce is megszólalt, az is visszazúgta:

- Eléjük... Eléjük... Eléjük... siessünk!

- Vezess el rabonbán! Útra kerekedjünk!...

Ó hogy tehetetlen öregek is voltak, kiknek zörgős csontját bénult láb nem birta.

Hogy megsiránkoztak, hogy elbúcsálódtak; meg volt sziveikben az erős kívánság, de szárnyat Hadúr csak a madárnak adott, s az öregnek mankót.

- Menjetelek,... menjetelek, fiaink, - ezt hajták gyakor könnyezéssel - és meg se álljatok, amíg szemtől-szembe meg nem pillantjátok mi testvéreinket! Öreg szívünk terhét, mi nagy örömmünket, mondjátok el nekik, mondjátok meg azt is, hogy kegyelmét Hadúr áraszsza fejökre.

Így szóltak a vének gyakor könnyeiket hullajtva mellökre, s a mellökön lengő hófehér szakállra.

A kiket pedétig lábuk csontja elbirt, azok mindjárt másnap útra kerekedtek, hogy lássák a testvért, útjokat mutassák.

Így esett, nem másképp, hogy Árpád leszállván Húnbérczről magyarok riadó népével... elfutott előle a völgylakó szolga idegen nép, de jött vele szembe bátran egy kicsinyke tábor...

Nosza nyilaikat előkapták menten Árpád emberei s hozzáértő kézzel gyorsan felajzották, el is röpítették volna testvérölő nyiluk, hogyha meg nem szólal a székely rabonbán:

- Hó te hó, el ne lödd mérges vesszőidet!

Alighogy ezt mondá nagy erős hangjával, Árpád keze intett, s levevék a vesszőt megfeszült idegről, sziveiket pedig átjárta a melegség.

- Jertek hát közelebb, szólott kaczagányos, fejedelmi Árpád. Nem nyillal fogadunk, de ölelő karral, mert hahogy a nyelv egy, a melyen beszélünk, bizony egyek voltak valaha apáink. Kik vagytok? Mik vagytok?

Felelt a rabonbán himezetlen szóval:

- Szabad népe vagyunk kegyelmes Hadúrnak, Csaba unokái, Etele népének egy kis maradéka; lakunk a Rikának partjain, s neveznek szomszéd idegenek *székelynek*, de vagyunk húnok, testvérei Húnor öcscse, Magyar ivadékaiknak.

Lovaikról ekkor Árpád, a vezérek, s mind a többiek, kik közelükben voltak, mindjárt leugráltak. Összeölelkeztek, a miképpen illik igaz egy testvérhez, kiket a véletlen ekkép szembe hozott. Mert úgy hitte Árpád és úgy a magyarok, hogy merő vak eset hozta össze őket, nem pediglen Hadúr végtelen jósága, apa-gondossága.

Csak hogy ezt szó nélkül nem hagyta rabonbán; szegről-végre mindent elémondott vala, s hallgatta szavait Árpád és hallgatták nagy álmélkodással a többi vezérek.

- Azért siettünk hát, véreink, elétek, hogy utat mutassunk ebben a hazában, melyet Etelének adott vala Hadúr, s nekünk visszajuttat karjaitok által.

Árpád újfent így szólt, hogy a magyar s székely összevegyült szépen:

Abban a szép völgyben, mely egy nyíllövésre alább zöldel, mostan leszállunk, sátrakat verünk, s megpihenünk. Iszunk nagy áldomást annak örömére, hogy a testvér testvért talál első nyomra. Meg kell fogyasztani a gulyát, a nyáját, ürüljön a tömlő, a magyar és székely örülve-örüljön!

Fejedelmi Árpád így kívánta, s így lett.

Tíz napig egy végben nagy áldomást ittak, Hadurat tisztelték számos fehér lóval, s ami jóslást tettek az öreg táltosok, mindenik szerencsét, nagy előhaladást mutatott Árpádnak s a magyar nemzetnek.

Ott ült a rabonbán vitéz Árpád mellett, körüle pedig a hat más vezér hevert, s hallgatták beszédét új Magyarországról: ki birja, hol birja, s kinek mi hatalma.

- Megérted szavamat Árpád, s jó'karattal hallgassátok ti is tehetős vezérek, mert szavamnak hasznát ezután lássátok. Apáink erejét megtörte irigység: testvér kiontotta vérének testvérenek. Etele két fia: Aladár és Csaba ország-konczán, mint az éhes komondorok, összemarakodtak. Aladár ott veszett Krimhilda csatáján, az anyjaszított tűz megemésztette őt, Csaba apánk elment nagy Görögországba, miljom-ezer csillag mutatja az útját az éjjeli égen, hej de vissza nem tért, Hadúr nem adta meg, hogy visszatérhessen apja országába, mert keze miatt halt meg bátyja Aladár; testvéri vért ontott, s ennek átka sujtá, Zandirhám apánkkal mi odaköltöztünk, a hol Réka nyugszik dél-keletre innét Hargita aljában. Hej de az országon szolgák osztozkodtak, s bitangolják most is.

- Kik ezek a szolgák, sorba mondd el, testvér? - kíváncsian kérde fejedelmi Árpád.

- Erdő-elvén, hol a Maros vize folyik, s merre az Olt vize délre siet, dákok laknak, adófizetői a római népnek, azzal keveredtek holmi pásztornépek, kiknek a kezében kard aligha forgott, nyíllal sem tudnak ők hún módjára bánni, s görcsös bottal őrzik sovány juhaikat. Vezéroket hívják Gyélónak, lakozik Maros vize mellett. Országát Etele mondta magáénak, vaskeze nyomását érezték a dákok túl a Meszes hegyén, Maros jobbik partján Tisza folyásáig szép nagy darab földnek ura Marót, a kit hívnak távolban-közelben Mén-Marótnak. Vagyon felesége annyi, hogy azokból száz magyarnak telnék egynek szánva egyet. Marót vitézségét nem beszéli senki, ő hamar meghajlik első szavatokra, haj, de Tisza-Duna között azon a szép rónán lakik büszke Zalán, ki magával eltelt, s bolgárnak, görögnek fegyveres barátja. Többre áhítónék, s ha erővel győzné, bizony reá tenné kezét az országra. Túl a Dunán pedig, hol Budavárosa s Potencia állott, két fal védte város, morva Szvatoplugnak terjed birodalma, kiről dicséretes dolgokat mond a hír, csak vitéz mivoltát úgy ne hánytorgatná.

Ezeket mondotta a székely rabonbán, s komoly figyelemmel hallgatá hős Árpád s a kemény vezérek. Vig lakoma mellett napról-napra éltek, honszerző munkára fegyverök készítették. Tizedik nap után hadba felállottak, s elejökbe állott bátor szívű Árpád ezekkel a szókkal:

- Hadúr megsegített, hogy eddig eljussunk, segítsük magunkat, hogy itt maradhassunk, s miénk legyen e föld, nevet adjunk neki, mely sok emberöltőn, végesvéig eztán a neve maradjon; neve pedig legyen, *hazánk, Magyarország!*

ZALÁN FUTÁSA.

Hire futamodott csakhamar, hogy eljött messze napkeletről a húnok testvére. Azért jött pedig el, mert Etele földjét magának óhajtja. Ott fogott tanyát a Bodrog-közben, s onnan ereszkedik alább erős bizalommal.

Mén-Maróthoz küldte legelsőbb követjét, Huba kisebb fiát, a tüzes Edömért. Izente Marótnak Árpád fejedelem:

- Bitangoltad eddig Etelének földjét, magadat tartottad úrnak. Tudd meg, Marót, eztán Árpád lesz az urad. Békességben birhatod a Meszes-hegy alját Maros jobbik partján egész a Tiszáig, de évi adódat szolgálja tisztességgel Árpádnak megküldjed, mert ha ujjat vonnál, rád csap a magyar kard, s bizony mindenedből csúfosan kifogat.

Szörnyükép megijedt Mén-Marót s felelt így:

- Árpád izenetjét megértettem, s annak ellene - mondjátok - tiltó szavam nincsen. Kevesed magammal uramnak ismerem, csak abban, a mim van, meg ne károsítson. Én hajlandóságom csekélyke jelül e kis ajándékot szívesen fogadja.

Ajándékul küldött cifra lószerszámot, sallangost; nagy gonddal készített takarót selyemmel himzettet, s tízszer ennyit ígért, ha kicsinyke földjén meg nem háborítja.

Ez alatt pediglen Bors vitéz fent jára erdős-bérczes táján Hún-bércz lejtőjének. Pásztor-nép fogadta merő alázattal, térden esenkedtek, hogy őket ne bántsa; kunyhóikban kincset hasztalan keresne. Vad került útjába, hogy az erdőn haladt, ágas-bogas szarvas, azt üzőbe vette, s vadász-buzgósága cserbe őt nem hagyta. És ime a szarvas hegynek vette útját, meredek hegy csúcsán ledobbana végre, mintha kegyelemre várna üzőjétől.

Bors vitéz megállott a hegy meredekjén, s hogy alá tekintett, megigézte szívét a csoda-szép tájék. Meg is feledkezett az üldözött vadról, s emígy kiáltott fel:

- Hadúr úgy segéljen, ide visszatérek, s kőből rakott sátram e csúcsra vonom fel, itt fogok tanyát majd. Borsnak büszke vára felépüle később.

Merre szemök látott, így széledének el kalandos utakra a magyar vitézek. Vissza-visszatérve Árpád szállására, a közös tanyára Bodrog-köze síkján, mit láttak, hol jártak el-elmesélgették, s az új haza földjét: erdők gyakor vadját, folyó vizek halát, bársony-sima fűvét gazdag legelőnek eléggé dicsérni szóval nem is tudták.

Kalandos hősöknek énekmondók nyomban hírét dalba fogták, szájról-szájra adták. Ha megmaradt volna, késő unokáknak szíve gyönyörködnék agg regében... Az ám, ha megmaradt volna...

Ők maguk buzdultak nagyobb kalandokra, tetsző vala mindenek felett a háborús élet kenye, kivánták harczok zűrzavarát, s nosza mind tüzeltek, mikor fejedelmi Árpád kürtöltette:

- Holdújulás után hetednapra minden vezér összegyűljön fejedelmi szálláson. Árpád fejedelem tanácsot ül velök.

Ki, amibe kezdett, nyomban abbahagyta, sietett parancsát fogadni Árpádnak, kihez erős kötés: vér-eskü csatolta.

Hogy mind együtt voltak, szót emele Árpád:

- Hadúrnak tisztesség, magyarok! Nagy szóra gyűjtöttelek egybe mind a nemzet színét. Békesség, szeretet megtermé gyümölcsét, mert lám, miénk a föld le Mátra hegyéig, legyen miénk alább, addig, hol a Duna ölébe fogadja a magyarok folyóját, a kanyargó Tiszát. Hallók

minapában, hogy Zalán herczegnek vagyon ott tanyája, hozzá menjen még ma követünk. Ki mén el követségbe, szóljon?

Busa szemöldökű, széles vállú Kusid vállalkozott reá:

- Ha volna urdung a herczeg, én szemébe nézek ám magyarán. Az eszem sem kurta, tölem szórul-szóra meghallja, mit izensz neki, Árpád vezér.

- Eredj fiam, Kusid, - kezdé újfent Árpád - eredj el Zalánhoz, s kevés szóval mondd el magyarok parancsát. Ez a parancs így szól: Árpád s a magyarok váraoztak eddig békés türelemmel, hogy bolgár Zalánnak követje eljöjjon hódolattal. Nem jött, hát ő bánja. Etelétől maradt örökségül e föld húnok testvére, a magyar nemzetre, azért nagy sietve szedje sátorfáját, s álljon odébb békén; jó szántából elmegy, vagy ha nem - kergetjük. Eddig van a parancs, a többit ő lássa.

Kusid aznap elment válogatott néppel, vitte a parancsot a bolgár Zalánnak.

No hiszen a herczeg nem is egyszer, hanem kétszer elmondatta, s hogy megértse méltán elég annyi sem volt.

Felelt reá ekkép:

- Idegen, ezt mondd meg annak, aki küldött: Zalán herczeg kaczag az ő kívánságán, s ha álma gonosz volt, ébredjen fel abból, mert nagy kárát látja. Egy maréknyi földet, hogy sem néki adna, inkább a Dunának vizét kiszorítja széles, mély ágyából, hadd nyelje el Zalán országát. Elmehetsz.

Kusid szemöldöke rándult erre nagyot, sűrű bokra alól szembogara csillant, s kardjának fejére tevén izmos kezét, búcsúzóúl ennyit morgott a herczegnek:

- Te lásd el a végét!

Zalán herczeg szava nagy bátoran hangzott, nem az esze súgta, hanem kevélysége. Mikor Kusid elment, nagy kedve megcsappant, s olyanformát gondolt:

- Hátha nem jól tettem, balgán cselekedtem.

Azért gondolta ezt kevély Zalán herczeg, mert a magyaroknak hírét már hallotta, s attól, amit hallott, reménye nem éledt, s akarta vagy nem, de borsózott a háta.

Nagysokára tudta magát felbiztatni, akkor sem a maga erejét számítá, hanem gyors futókat küldött nagy sebtében a görög császárhoz, s a szomszéd népekhez. Mondotta a magyart gyűlevész csordának, nem is harczra hívta, hanem vadászatra, kényes görög urak ilyen mulatságot kedvelenek úgy is.

Árpád meghallgatta Zalán feleletjét, haragra sem lobbant, kardjára sem csapott, arcza komoly maradt és hideg a hangja:

- Duna vizét Zalán lehet, kiszorítja; országát az a víz lehet, elborítja, de a víz Hadúrnak napjától felszárad, s gazdag fű sarjad a megöntözött földön, az a fű kövérebb húsrá hozza marháink. A többit pediglen a kardunkra bizzuk. Megyünk Zalán ellen!

Hej, ha látta volna bolgárok hercege Árpád kemény népét, amint készülődött a rettentő harczra. Öröm riongása mindenfelé hangzott, lakomára sem mén vigabban az ember, amint a magyarok mentek a csatába, szemtől-szembe, a hol állanak Zalánnal, s elveszik majd tőle Etele birtokát, Húnbércz ölen levő leggazdagabb sikot.

Azonközben pedig Zalán sem ült veszteg, összeparancsolta megriadott népét, kincses ígérettel fölbátorította, s emlegette folyton, hogy nem maguk lesznek, mert nagy sereget küld oltalmazásukra a hatalmas császár szép Bizáncziumból. Váltig azt hajtotta, hogy hazug beszédet

hord a hírnek szárnya a magyar nemzetről; nincsenek is sokan, nem is oly erősek, s láttára bolgárnak, s ércz-mellű görögnek, bizony a magyarok futásnak erednek.

Hitte, aki hitte; mert az ember olyan, hogy az első hírnek szellője gyakorta erősebben csap rá, mint később érezi fergeteg zúgását. No de a görögök vas-vértes ruhákban, iszonyú dárdákkal, csillogó sisakkal sűrű, tömött sorban megérkeztek délről, s császár jóakarátját szóval elé-mondták Zalánnak iziben:

- Kérésedet herczeg, a császár, a mint látod, zokon nem vevé, sőt meghallgatta kegygyel. Szép sereget küldött a te oltalmadra, hanem azt izeni, hogy te se felejtsd el évenként adódat jobbagyi kezeddél Bizánczba elvinni, s hahogy parancsát te meghallod, egyébre még csak ne is gondold, csak szófogadásra.

Zalán megörvendett a görög seregeknek, s most már bizton nézett a jövő elébe; most már arra gondolt, hogy kiúzi majdan Hún-bércz szorosán is a magyart, s hatalmát Mátra hegyén túlra büszkén kiterjeszti.

Mert ilyen gyermek az ember reménysége, ha egyszer rózsaszín világa fellobban, az egész világot magához ölelné, csillagot szedne le a mennyboltozatról.

Alpár mezejére vezette seregét fejedelmi Árpád.

Csekélyke halomra vonatta fel sátrát, s onnan igazgatta, ki merre siessen, félkaréjban őket mind felállította; s kiben túlságosan égett a buzgóság, okos értelemmel lecsillapította.

Hadúr akkor nyitá fel gyémánt tűz szemét, s mire egy sugara tévedt napszemének, riadva osont el hajnali szürkület homálya; felszállott, szétfoszlott éji tündér-szötte ködfátyol, s a szemnek határt más nem szabott, csak ő gyengesége.

Árpád a halmon állt, komoly arcát a nap bíborszínre festé, s gyönyörködve siklott végig a napsugár deli nagy alakján, s játszott érczpaizsa ezüst cifraságán. Hát senki nem mondja:

- Ime, Árpád áll itt!

Megakad rajta az idegen szem tüstént, olyan fejedelmi volt egész mivolta.

Napfelkeltét várta, s hogy fölkele a nap, feléje fordítá nagy bizodalommal arcát Árpád vezér, és így fohászzkodott:

- Hadúr, tiéd legyen e nap dicsősége, de rajtunk száradjon szégyene, mert kardunktól függ csak a harcz diadalma. Te nagy kegyelmednek áldását éreztük, mikor ide hoztál Nagy Magyarországból...

Rövid volt a fohász, de Hadúr meghallá, s volt gondja hős Árpád küzdő seregére.

Buzdítás sem kellett magyar vitézeknek, lobogott szemökben harcz emésztő tüze, megfeszült a vastag ér izmos karjukban, s a tollas nyilaknak szárnyat adott ércz-húr pattogó zúgása.

Alpár mezőnek pázsitja nem sejté, hogy iszapossá lesz sok vérnek miatta, mely patakként foly ki bolgár, görög szívből, s tarka fejű virág fürdik meleg vérben, s újabb tenyészésre vérharmat nem kelti.

Görög ércz-paizsán kifog a buzogány, mellek vas-pánczélán rést üt az aczél-kard, s útját nehéz dárdák be gyakran elvétik, mert gyors forgással a magyar forog jobbra, hirtelen csap balra, iramodva cselt hány, s rejtekből elétört iszonyatos hévvel.

Görögöt a bolgár szaladásra oktat, magukkal ragadják, fut már magától is a nyomorult Zalán; gögös szavú herczeg lopja az életét, gyors lovára bízza, még csak vissza sem néz vesztett országára. Kifutna, ha tudna az egész világból, mert elég volt látni Árpádot a csatán, Árpád fejedelmet, ki Zalánt kereste, nevét kiáltozta:

- Büszke Zalán, jöszte! Térítsd ki medréből Duna vizét, s áraszd országodra, amint hetyke szóval mondtad! Állj meg, Zalán herczeg!...

Bomlott hadirendből csapatok kiváltak, s tajtékos lovakon délnek száguldottak. Hova futnak, hova - nem tudta egyik sem, csak a halál szörnyű képe riasztotta.

Bolgárnak, görögnek futása így esett; így esett futása a gőgös Zalánnak, így tette rá kezét diadalmas Árpád Tisza-Duna között a nagy rónaságra.

Hadúr segítette magyar vitéz kardját dicső győzelemre.

FEHÉR LÓ, ARANYOS FÉK, ARANYOS NYEREG.

Tisza-Duna köze a magyaré volt. Vissza nem jött Zalán újabb hadra kelni Árpád ellenében; megadta magát a föld népe remegve, ingyen kegyelemre, mert ujjat ki vonna fejedelmi Árpáddal, fejedelmi Árpádnak hadrontó népével?...

Túl a Dunán pedig, azon a szép halmos-lankás földön, hol sok nagy idővel annakelőtte a büszke római nép pásztoraik éltek s uralták a császárt, adóját fizették, s mord katonáinak fegyverétől féltek: élt vala akkortájt morvák fejedelme, nagyfejű Szvatoplug.

Jobbnak és nagyobbabbnak tartotta ő magát a bolgár herczegnél, fitymálva fogadta hírének a magyarnak, s nagy bizton tekintett a Duna vizére, melynek derék ágya volt Szvatoplug védő fala kelet ellen.

Mondogatta váltig:

- Hallom, mozgolódik holmi jött-ment népség túl a Dunán, hallom. Jámbor pásztor-nép lesz, többre nem becsülöm vagy annál is, ha kell, kevesebbre tartom.

Szóval felelt neki egy udvari ember:

- Nagy a te hatalmad, morvák fejedelme, nem is megvetendő a te vitézséged, de zokon ne vedd azt, amit mondok, s hallgasd jóakaró szívvél. Csekélyke erőnek a magyart ne tartsad, s vele békességben férj meg, azt tanácslom. Való igaz, hogy a hír szája nagyot mond, s oktan az ember, ha árnyéktól ijed, de ennek a népnek félős a szándéka, nagy az akaratja, s van ereje hozzá.

Kaczagott Szvatoplug, s a kardjára csapott:

- Mese volt, hogy egyszer napkeletről eljött világot ijesztve egy iszonyú nemzet. Mese volt Etele csodás ő nagysága, gyermek-rémíteni maradt fenn a neve, hol van a hatalma? Kié az országa? Ha e pásztor-népség olyan számos volna, mint a húnok népe, arra sem rebbenne meg bennem a lélek. Szolgám, magad hízzál az ilyen beszédűről, Szvatoplug mesédet kaczagja...

S kaczagott a nagyfejű herceg.

Idő telik, múlik; holdtöltét felváltja holdfogyta az égen, mikor egy szép napon Szvatoplug házába betoppan Árpádtól váratlan követség.

Barna ábrázatú, busa szemöldökű Kusid a szószóló, őt követi még vagy százötven jó vitéz, négy szolga-kalauz.

- Morvák fejedelmét keressük - így kezdi - túl a Duna másik partján lakó Árpád küldött, hol vagy Szvatoplug, ha ugyan így hívják.

- Furcsa egy követség, gondolák magukban alattvaló morvák, no lám a kucsmáját le nem veszi egy sem, s térdet-fejet nem hajt hercege színe előtt.

Hírül viszik menten a fejedelemnek, hogy pitvarajtóban várja egy követség, melyet Árpád küldött Duna más partjáról.

- Járuljanak elém, mi kéréssel jöttek; ha kéréssel jöttek, jobbágyszót hallani szottyant mostan kedvem.

- Előállott Kusid, elmondta, amivel Árpád Szvatoplughoz meneszté, ekképen:

- Magyar fejedelem, Álmos fia, Árpád, köszöntet illendően morvák nagy hercege. Földed nem ismeri, téged sem ismer, hanem hírének vette neked s országodnak; azt beszéli a hír, hogy te

hatalmas vagy, földed gazdag, füved simább a bársonynál, Duna vize pedig táplálja az embert, hizlalja a marhát.

- Eddig jól hallotta, - veti közbe büszkén Szvatoplug - tovább is szeretném hallani. Végezd be, mit kezdteél.

Kusid nyájasabbra fogta eztán szavát, s hamis alázattal tovább így folytatta:

- Földed, füved, vized ismerni szeretné Árpád fejedelem, s merthogy becsül téged, elküld hozzád, hogy megtiszteljen téged. Küldött ajándékkul egy töretlen hátú, hófehér paripát, melynél szemrevalóbb méneseben nem volt a magyar vezérnek. Hozzátok csak elé, hadd lássa a herceg! Hozzátok a hófehér lovat, hadd szemlélje a morvák hercege, s gyönyörködjék benne.

Aranyos fék csillant szájában a lónak, s vetve a hátára aranyos nyereg volt, kiben kedve tellék a főembereknek.

- Nézd meg, herceg, jól nézd Árpád ajándékát, fékestül-nyergestül ezt ő neked szánta s nem kíván egyebet érte, csak ezt a három csekély holmit: engedd meg, hogy tömlőnk Dunavízzel nálad megtöltsük, ezért az aranyos nyeregért; füvedből egy marék füvet, hogy letépjünk, s adunk érte neked pompás aranyféket; földedből hadd vigyünk egy kapára valót, bizony-bizony megér ennyit egy fehér ló.

Ezért küldött Árpád.

Kaczagásra vonul herceg szája széle, bólogat fejével nagyúri kegyével s beszél ezen módon:

- Árpád kívánságát megértettem, s néki betöltöm a kedvét. Ajándékát veszem abban a reményben, hogy évi adóval megtetézi majdan. Földet, füvet, vizet vigyél akármennyit, kárát annak bizony nem vallja országom, s annak úgy is Árpád megadta az árát.

Ezzel eresztette útnak Kusidot a morvák fejedelme.

- Lám, no lám, - dicsekvék udvarbeli népnek - kitől futott Zalán, az önkényt küld hozzám ajándékot-hozó követet, s ajánlja jobbágy szolgálatát. Népem számát Árpád csak megszorítja, földet szánt, adóját évenként meghozza, s parancsom szavára hallgat, amint illő.

Szvatoplug dicsekvék, örült a szép lónak, arany-féket, nyeret gondosan eltette kincseskamrájába, s nyugodtan aluvék, rosszat nem is sejtve.

Ezalatt pediglen vitte Duna vizét, Pannónia földjét, s bársonypuha fűvét Kusid egy tömlőben, s állatbőrből készült zsákban, hogy átadja fejedelmi Árpádnak.

Magyarok izlelték Duna vizét sorban, megtapogatták a televény földet, és hosszú szálait bársonypuha fűnek. Azt mondták, hogy ezért kár volna nem menni, kár volna ott hagyni a morva kezében.

- Eredj, fiam, Kusid - szólott esméig Árpád - az utat megtetted oda-vissza, most már nem tévedsz el benne. Morva Szvatoplugnak vidd meg a magyarok nagy erős parancsát. Mondd ezt neki Kusid: Árpád minapában földjét, vizét, fűvét megvevé morvától fehér lovon, féken és aranyos nyergen. Eladta országát, most már gondja ne is legyen egyébre se másra, csak hogy takarodjék az eladott földről, *magyarok földjéről*. Mert ha ezt nem tenné, jaj keserves napok virradnak fel rája s egész nemzetére. Ezt mondod meg, Kusid, se hozzá ne toldjál, el se végy belőle.

Kusid megértette, szemöldöke összébb rándult e szavakra, s búcsúzóul ennyit mondott a vezérnek:

- Ugy lészen a mondás, amint tőled hallám, s hahogy szükség hozza, magam is megtoldom, úgy toldom meg, Árpád, hogy a morva tőle mérget harap, tudom.

Egyszer csak azt hallja a morvák hercege, nagyfejű Szvatoplug, hogy a magyaroktól vissza-jött ismétlen a régi követség. Nyilván utat vesztett, s most kalauzért jött esedezni hozzá, mert ugyancsak jámbor nép lehet a magyar.

- Bocsássátok elém új jobbágyaimat! - rikkant fel kegyesen a morvák hercege úri jóvoltából.

Mikor ottan állott Kusid csalafinta ábrázattal, kérdé morva fejedelem:

- Új kéréssel jöttél, szolgám, nosza halljuk?

- Kéréssel nem jöttem, te dicső fejedelem, de jöttem parancscsal, nagy erős parancscsal.

Szvatoplug nem érti, nem akarja hinni, másodszor tehátlan megkérdezi:

- Kérést akartál mondani, s a szájad reá járt más oktan szóra. Kérni jöttél úgy-e?

Megcsóválta fejét busa szemöldökü, széles vállú Kusid, s értelmesen szólott:

- Parancsot mondtam, mert parancsol néked magyarok vezére, Álmos fia, Árpád. Szórol-szóra tőlem hallod e parancsot: Árpád minapában földjét, fűvét, vizét megvevé morvától fehér lovon, féken és aranyos nyergen. Eladta országát, most már gondja ne is legyen egyébre se másra, csak hogy takarodjék az eladott földről, *magyarok földjéről*. Mert ha ezt nem tenné, jaj, keserves napok virradnak fel rája s egész nemzetére. Ezt izente neked Árpád, morva herceg, kérésnek a szavát te ingyen se vegyed, hanem vedd parancsnak, s akként cselekedjél.

Aranyos székéről felugrik Szvatoplug, nagy fejébe gyűl mind harag-kevert vére, s nem beszél, de ordít öblös torkán által:

- No hát a fehér ló, Árpád ajándéka, még a mai szent nap bot miatt megdöglik, az aranyos féket rekkentsék el fűbe, az aranyos nyeret dobják a Dunába! Árpádnak pediglen vidd meg Szvatoplugtól, morvák hercegeától, fejedelmi parancsot: lábát én földemre ha be tenni merné, bizony-bizonyomra, megtöröm hatalmát, szétszórom a népét, írmagja sem marad.

Kusid csak hallgatta az utolsó szóig, haragja sem lobbant fel, az arcza színe sem változék, sőt mikor átvette a szót Szvatoplugtól, jóakarattal szólott:

- Jól meggondold, herceg, mitévő leszel, mondom. Magad vallo kárát hebehurgya szónak. Ha a fehér lovat bottal agyonvered, döghúsát felfalják nyájörző kutyái Árpád nemzetének, s attól jól meghíznak. Ha aranyos féket a fűbe rekkented, magyarok kaszálván majd azon a réten, egyik megpillantja, fölveszi, megörvend, s áldja azt, ki néki ingyen féket adott, szép aranyos féket; az aranyos nyeret - mondád - beléveted a Duna vizébe. Morva herceg, ne tedd, mi hasznod lesz abból?... Magyar halásznak a hálójába kerül, felhúzza, megnézi, s bizony örvend ilyen aranyos jószágnak. Haza viszi szépen, s megtartja magának. Neked pedig, herceg, mi hasznod lesz ebből? Hogyha megfogadnád együgyű tanácsom, okosabbat tennél. Nyergeld meg az Árpád küldte fehér lovat, szájába tedd szépen az aranyos féket, hátára pedétig az aranyos nyeret, ülj osztég reá és vágtass el, de gyorsan édes te hazádba, nagy Morvaországba. Mert ha itten maradsz, Árpád itten talál, ettől óvjon meg a morváknak istene.

- Üssétek agyon a lovat! - ordítózá Szvatoplug, - s fegyverre fel morvák!

Kusid lóra kapott fegyveres népével, s mint a rohanó szél sietett Árpádhoz, Duna vize mellé mikoron elére, hát a Duna partján találta vezérét, akkor úsztatták át a széles nagy folyót, s harci nagy kedvökben sorakoztak éppen.

- Mit izent a morva, avagy mért is kérdjem. Itt vagyunk egy szálíg, ő maga szájából hallgatjuk a csatán.

Kusid elmondotta elejétől végig, aztán visszafordult s szolgált kalauznak, merthogy Pannoniát kétszeri útjából igen jól ismerte.

- Kerüljük meg - mondá - Szvatoplug városát, onnan csapjunk rája, honnan nem is sejti. A Dunába dobta aranyos nyergedet, fejedelmi Árpád, no hát szorítsuk őt belé a Dunába, hátha őt üti meg a ritka szerencse, s Dunából a nyerget talán kihalászsza.

Tetszett ez a beszéd a magyar vezérnek, s intett, hogy Kusidnak nyomán haladjanak, hátba fogják titkon a morva herceget, onnan csapjanak rá, a honnan nem várja, szorítsák neki a mély Duna vizének.

Összetanakodtak, egyességre jöttek, hogy mikép intézzék a csatának sorját, s úgy tettek, amikép parancsolta Árpád.

Jaj keserves sorsa lőn morva herczegnek. Pedig ember volt ő magáért, helyt állott, s félelmetes kardját sok magyar vitéznek szívébe mártotta. Hanem nyilak mérge zápor módra omlott, úgy körülkeríték jobbról-balról, szemtől, hogy istenitélet számba ment e csata, s párját ennek soha nem látta a morva, maga Szvatoplug sem.

Összébb-összébb zárult körüle a magyar, hullottak hivei, kik testét védték, miglen egyet gondolt, s utat törve futott egyenesen neki a zúgó Dunának.

- Haj! Haj!... riadozott utána a magyar, nyil süvölt fejének felette, mellette; néz jobbra, néz balra szerencsétlen herczeg, sehol útja nincsen... amott a széles víz háta csillog-villog, a mint tánczolgatnak rajta sugarai a lenyugvó napnak.

Magát meg nem adja, életét menteni nem tudja sehogysem, beleugrat vakon a Duna vizébe; felbukkan - elmerül, lefordul lováról... s feje fölött újra összecsap a folyó, tükörsima hátán piros sugár játszik... és csak a ki látta, az tudja, más senki, hogy a Duna vize sírja Szvatoplugnak, morvák herczegének...

Pannonia földjét Árpád így vevé meg...

TUHUTUM ERDÉLYBEN.

Idő telt, idő mult. Nem egy év, de öt már, mióta leszálltak a magas hegyekről, s először meglátták új Magyarországot. Övék volt már Észak, a nagy hegyek alja, övék Tisza-mente, Duna jobb s bal partja; bátran felüthették sátraikat bárhol, nyugodtan pihentek medvebőr ágyukon, a riadó zaj őket fel nem háborgatta, mert az idegen nép mindenütt meghajtá szolgálazattal fejét és urának tartotta Árpádot.

Csak még egy hiányzott: a kisebbik haza, Erdőelvén levő hegyes-völgyes ország, hol a Maros vize folyik szép csendesén, s átzuhog az ércz-hegy sziklás kebelén, hogy ölébe boruljon kanyargó Tiszának; csak az a kis ország, melynek délkeleti szögletében fakad a Rika pataka, s hol a Hargitának árnyas rejtekében élnek a testvérek, s várják őket régen.

Zandirhám utóda, a székely rabonbán gyakortébb említé fejedelmi Árpádnak, hogy ügyet vessen az erdő-elvi földre, mert jussa van arra, az is Etelének birtoka volt hajdan.

- Kár volna érette bitang-kézen hagyni idegen nemzetnél, merthogy igen szép föld. Nekünk szebb ennél is, legszebb a világon, mert minket oda köt Réka anyánk sírja.

Okos szavú Árpád ekképen felelt rá:

- Gondom vagyom reá, testvér, ne aggódjál. A dolog dandárát elvégeztük mostan, kerülhet a sor hát erdő-elvi földre, mivelhogy az nektek olyan nagyon kedves, ott is maradhattok, ha közénk nem jöttök.

Tuhutum vezér is egyet gondolt ekkor, s nyomban ki is mondta, a mit szívéen hordott:

- Fejedelem, te most ebben kedvem töltsed, bizd reám a munkát, becsülettel végzem. Magam háznépével és nemzetségével fölszedem a sátrat, megnézem a földet túl a Meszes-hegyen, kit Erdőelvének mondanak, s te néked, a magyar nemzetnek kardommal megszerzem.

Árpád kapott a szón, s visszafelelt rája:

- Nagyra becsülöm én a te vitéz kardod, jó Tuhutum bátya, szedd fel a sátradat, fegyveres népeddel keresd fel a kisebb hazát és szerezd meg, az osztálytevésnél te kapod, ha tetszik.

Ennyi volt a beszéd, elég volt ez arra, hogy amit kimondtak, emberül megtegyék.

Tuhutum háznépe, egész nemzetsége Tisza bal partjáról elkészülődék, s Csaba unokái hozzá csatlakoztak, hogy útját mutassák a kisebb hazába, melyről annyi szépet tudtak ők mesélni.

Mentek... mendegéltek, s minél közelébbre jutottak a földhöz, annál unszolóbb lett bennök a kívánság, mert csodálatos szép volt a kisebb haza.

Meghallotta Gyéló, dákok fejedelme, ki lakozék vala a Maros vize partján, hogy túl a hegyeken, a laposabb földről ellenség közeleg, nem hitte, azután elhitte, mert szavahihető pásztorok beszéltek, kik a hegy oldalán nyájaik terelve, őrtüzeket láttak a nyugati részen. Nem pásztor-tűz volt az szanaszét lobogva, hanem egész tábor, száznál is talán több, sűrűn egymás mellett.

- Nem tréfa e dolog - tünődék magában - s nagy sietve küldi szolgálit szerteszt Küküllő-mentére, Szamos vize mellé, Kőrös tájkára, völgybe, hegyoldalra. Parancsolja tüstént, hogy a pásztor nyáját gyermekére bízza, maga pedig gyűljön Gyéló szállására, bottal, nyíllal, bárdal, mivel a kezében, mert jön az ellenség.

Jámbor pásztoroknak volt nagy ijedtsége, mert régen elszoktak a mord fegyverektől, s botjuk csak azért volt, hogy kutyát üssenek, rá támaszkodjanak, vagy olykor a farkast riasszák el vele, mikor fogát fente gyöngé bárányhúsrá.

Egyik a másikat rémítgette nagyon. Bezzeg nem is igen siettek Gyélóhoz a Maros partjára, hanem inkább bújtak barlangok odvába, nyájaikat rejtek erdők sűrűjébe s fohászkodtak buzgón dákok istenéhez, hogy fordítaná el tőlük az ellenség mérges hegyű nyílát...

A bátrabbja mégis magát becsülettel megemberelte és táborba sietett. Nem kevesen voltak, mert Gyéló nagy földön parancsolt s fegyveres szolgálait mind összegyűjtötte. Maga módja szerint felbátorította, s beszélte, hogy nagy kincs van a magyaroknál, miket napkeletről hoztak bőr-zsákokban, azt a kincset tőlök ők el fogják venni, s ki-ki részt kap abból a fejedelemtől.

Hitték a beszédét Gyélónak a dákok, hogyne hitték volna. Hiszen mind a világ tudta, hogy Etele ivadékai a magyarok, s Etele tenger kincset hagyott titkos helyen nekik; ezt a kincset tőlük elveszi majd a dák, s megosztozik rajta.

Egy marék aranypénzt villantott szemökbe s ezt mondá:

- Ezerszer ennyi lesz a zsákmány, csak meg ne fussatok gyáván a csatából.

Hiszen no, ők bizony nem futottak volna, ha Tuhutum népe úgy rájuk nem ijeszt a szapora nyíllal, melyet nem is látnak, mikor rájuk röpül, csak akkor érzik, mikor a mellökbe irgalmatlanul behasít s lefordulnak.

Állnak, a ki állhat még, a hadi sorban, de mikor rájuk csap, mint az isten nyila, kétfelől a magyar, Gyéló maga kezdi, ő adja a példát, s futnak... de úgy futnak a dákok, hogy szinte sajnálja az ember.

Nem is egy irányban, hanem annyifelé, a mennyien vannak, szerte iramodnak.

Üldözné a magyar, de Tuhutum kiált:

- Megálljatok véreim, hadd fussanak szépen. Bizony ki nem futnak a kicsiny országból. Nyulat nem kergetünk csatán; az erdőben ugató kutyákkal riasztjuk csupán meg vadászó kedvünkben.

Futhatott tehát Gyéló fejedeleme, futhattak a dákok a magyarok mián.

Tuhutum megszállott Maros vize mellett, s örvendező szívvel népéhez így szólott:

- Erdő-elve miénk! ki-ki azt a helyet választja magának örökös tanyául, amelyik leginkább tetszik a szívének. Magyar, székely testvér marad e hazában, s vezérlő urául ismerje Árpádot!...

PUSZTA-SZER.

Haj, micsoda nap volt, a mely földerüle új Magyarországra, földerüle akkor, hogy az egész ország Árpádnak meghódolt maga jószántából vagy kényszerűségből.

Hún bér cz alján magyar, Tisza mentén magyar, túl a Dunán magyar, Erdőelvén magyar. Budavárosának Árpád a lakója, Etele örökét Árpád vette által, s vagy on birodalma, hogy ő is megtartja s késő unokái el nem vesztegetik. Áll még Buda vára, a kőbástya hullt le imitt-amott csupán, paloták tetőjét vihar megrongálta, de szét nem hordhatta irányában a négy anyaszélnek... Áll még drága emlékül a hún-hatalomnak, jövő alapjául magyar hatalomnak.

Onnan indult Árpád Etel-szállására, melynek hire volt csak, némi nemű nyoma, czifra faragású palotás házait hiába keresné, nem találná sehol.

Tisza-Duna között, azon a tájon, hol a Maros vize ömlik a magyar folyóba, hún-árkok, töltések és a hír beszél, itt volt a hún király szállása ezelőtt sok emberöltővel. Puszt a ez a vidék, hegye nincs, csak halma; ménesek kedvökre versenyt futhatnak a puszt a vad szelével, s játszik a délibáb a levegőégben fátyolát terítve magasan, úgy játszik a kolompoló nyáj ifjú pásztorával.

Ide szállott Árpád, innen küldte széjjel hirmondó embereit új Magyarországb an. Egyiket meneszté Hún-bér cz irányában, oda, hol a Mát ra sötét feje nyúlik a levegőégbe; másodikat elküldte Duna jobb partjára, Szvatoplug népének halmos országába; harmadikat küldte Tisza bal partjára, Meszes-hegy tövébe, melynek immár többé nem ura Mén-Marót, csak gazdája addig, míg Árpád akarja; negyediket küldé a kisebb országba, Tuhutum vezérhez, ki a Maros mellett tartotta szállását.

Mindenik hirmondó egy üzenetet vitt magyar vezéreknek, nemzet főbbjeinek. Az üzenet így szólt:

- Árpád fejedelem osztályt akar tenni, hivatja magához nemzet színe-javát, előbb a tanácsba, aztán áldomásra!

Ilyen izenetnek volt ám foganatja, mikor annak is volt, ha fegyverre hívta Árpád vezér őket. Gyümölcse a fának, a mit ültetének, nyolcz esztendő alatt ihol annyi termett, hogy vidám szüretre hívja őket Árpád, hívja pedig oda, a hol hajdanában Etelének állott királyi szállása.

Gyültek, gyülekeztek, napról-napra többen, tarka sátraikkal ellepték a rónát, ünnepi örömtől ragyogott az arczuk, s nyájas beszédekben öntötték ki szívök feleslegét. Harczok kalandjai jártak ottan szájról-szájra, s dicsérni az erőst, a harczban dicsőet nem irigyelé egy sem. Legkiváltkép pedig magasztalták Árpád vezéri nagyságát, akarata súlyát, s igazságot tevő esze bölcsességét.

Ilyen egyezségnek láttára Hadúr is örvendett az égben.

Azonban megszólalt hat vezértársa közt fölállva hős Árpád, s szava csengett, zúgott:

- Áldassék a neve Hadúrnak, magyarok! Ha mit nehéz áron megszerez az ember, köszönje legfőkép Hadúr kegyelmének, mert nála vagy on a szerencse-forrása, mert nála vagy on a dolgok szebbik vége. Kértük vala tőle, hogy karunk segítse, s húnok nyomdokain vezessen és nekünk adja örökségül Etele országát. Kérésünket Hadúr meghallgatta, s karunk erejét megszerzé. Azértlan azt mondom, Hadúr neve legyen mindörök re áldott!

És zúgott száz ajkán vagy ezerén is tán, ha többen nem voltak, pedig voltak többen, zúgott a kiáltás:

- Hadúr neve legyen mindörökre áldott!

Fejedelmi Árpád folytatta beszédét:

- Országot szereztünk közös akarattal, vérünk omlott érte, nézzetek körül csak hányan hiányoznak azok közül, a kik velünk együtt jöttek el az ős hazából, Nagy Magyarországból...? Hol vagyon Kund, hol Tas, ős Huba hat fia?... De ki győzné őket mind sorjába szedni?... Miénk ez az ország, s ha nevezték eddig Húnok országának, nevezzék ezentúl Magyar apánk után Magyar országának...

- Magyar országának nevezzék! - harsogott köröskörül a szó.

- Szereztük pediglen közös akarattal, véreskü emléke él még a lelünkben, véreskü kötése tartott össze minket, ezután is tartson. Álmos apám szavát én sem feledtem el, ti se feledjétek: erre tanítsátok gyermekeiteket, ezen nőjjenek fel unokáitok is. Örökkön-örökké egy legyen a nemzet!

- Árpád vére marad közöttünk az első, abból tesszük meg a nemzet fejedelmét!

- Osztályt tenni hívtam a nemzetet ide. Hat vezértársammal a véreskü szerint testvéri egyezés szerint megosztozunk. Szóljatok vezérek, kinek melyik része tetszik ez országnak, hol tartja szállását, hol akar maradni?

A vezérek sorra, ki milyen idős volt, elmondta, mi volna kívánsága, melyik részét választaná állandó szállásul, vezérbirtokául.

Megegyeztek szépen, többet egy sem kívánt, mint a mennyi joggal megillette. Ezért tetszett Hadúrnak a magyarok dolga, mert testvérirígységnek átokszülő magvát egy sem hintette el.

És ültek áldomást ünnepi szer után. Oltárnéző papok áldoztak, s olvastak jót a jövőből; énekmondók lantján zendült dicső ének Álmosról, Árpádról, többi vezérekről, kalandos időkről, miket felbuzogva hallgat az ifjabbja, s emlékből felújul az öregebbje is.

Dicső nagy áldomás, melyben egész nemzet együtt örült... együtt!... Hadúr ege alatt késő éjszakáig, s másnap újra kezdé romlatlan jó kedvvel, mámort győző fejjel..., míg Hadúr egéből Csaba útján milljom csillag szeme nézett a vigadozókra.

Hadak csillag-útján ment vala el Csaba Nagy Görögországba, és vissza nem tére...

Visszajött helyette késő unokája, s addig marad itten, míg Csaba útja az égről alá villan millió szemével.

ÁRPÁD HALÁLA.

Hon-szerző Árpádnak mondjam többi dolgát?

Mondanám dicsérő, szózatot ajakkal, de haj, kifogyott az agg regének kincse.

Sátrát felütötte partján a hömpölygő, nagy Duna vizének, s uralkodék bölcsen. Vas keze fékezte harczban szilaj népét, s hahogy szükség volt rá, ült törvényt a perben. Mérlegének nyelve gyáván nem imbolygott, s vették parancsképen az ő akaratját, mert igazságos volt, s hatalma teljével beérte mindenha, többre nem is vágyott.

Harcban diadalmas, békességben okos: ez a hire maradt honszerző Árpádnak.

S mikor Hadúr hívta, hogy immár elég volt: «térj meg apáidhoz Árpád vezér», ő is összehívta vala jó vezértársait, hogy végbúcsút vegyen tőlük, s rájuk bízta gyermekfiát, Zsoltot, de főképp a hazát. Szakasztott olyan mód, mint apjától látta, Emese fiától.

Ország szine-java s mind a törzs fejei összegyülekeztek szomorú lélekkel fővezér sátrában, végső kívánságát, hogy ott meghallgassák s búcsúzzanak tőle, fegyveres társuktól.

Kezét, az erőset, sorra szorították, azt a kezét, melyben csodát művelt a kard, s becsületes lelkök szemökben ragyogott, csak hogy a bánat most fátyolt vont szemökre.

- Népünk legjobbjai, hadd szóljak hozzátok, - így kezdé meg a szót fejedelmi Árpád - szólok, a míg tudok, míg Hadúr nyelvemre nem küld némaságot. Veletek harczoltam sok véres csatában, veletek védtem meg, a mit megszereztünk, most kire is biznám, hogyha nem reátok, ezt a szép országot, szép Magyarországot. Fiam, Zsolt, még gyermek, véreskü szerint majd ő kerül helyembe. Zsenge gyermekváltat tekintétek, kérlek, gyámolító szívvel, álljatok mellette karral és tanácsal. A magyar becsület maga is kívánná, de vagyon ereje nálunk az eskünek. Effelől nyugodtan hajtom le a fejem, azt meg nem szegheti magyar ember, tudom.

Országunk gondját is viseljétek hiven, nehéz áron vettük, sok vér hullott érte, bitangul hagyni ezt nem fogja a magyar, a míg csöppnyi erőt érez a karjában. Ezért a hazáért nem drága az élet, ti, vezértársaim, megbecsüljétek hát, mert Álmos apánk ott a másik világon számon kéri tőlem, én pedig tőletek, s apáról fiúra így megy a számadás időtlen időkig.

Vezérek nevében szólott a legvénebb:

- Végső kívánságod megértettük, Árpád, s Hadúr úgy segítjen, amint azt betöltjük magyarán, igazán!

Aztán úgy történék, hogy egy csöndes éjjel fejedelmi Árpád csöndesen elaludt, s többé föl nem ébredt.

Harcban megkimélte süvítő nyíl mérge, kardok gyilkos vasa, mert Hadúr akarta, hogy a honszerzőnek szép halála legyen.

El is temették nagy ünnepiséggel, s halmot hánytak fölé, derék halmot, s reá kőbálványt helyeztek, olyan nagyot s szépet, minő fejedelmi Árpádot illette...

És ott édes álmom szállott tetemére, mert sirját idegen kezek föl nem hányják, csontját ki nem szórják abból a földből, kit ő szerzett népének.

A SZENTGALLENI HÓBORTOS BARÁT.

Úgy történt, nem másképp, hogy a húnok híre ismét csak feltámadt idegen országban. Szájrol-szájra adták, s mindenik toldotta.

Iszonyatos arcuk fel van hasogatva, oda vannak növe lovaik hátához, nyilaikat lövik száguldó lovakon, s jaj annak a földnek, hova lábaikat egyszer reá tették, bizony nem nő azon fű, de ember sincsen, a ki velök élve szembe merne szállni. Nevök megcserélték, magyaroknak hívják. Ó uram teremőm, mentsd meg jámbor néped magyarok nyilától, magyarok karjától!

Kőből rakott templom hideg köveire arczczal leborulnak és így fohászkodnak.

Történt pedig egyszer, jó sok idő múlva, hogy Árpád megtért őseihez s pihent új haza földjében, történt vala mondom, hogy az egyik vezér vitézi kalandra németföldön jára. Űzte a forró vér, Űzte nyugtalanság s kíváncsóság vágya a kalandozásnak. Harcz, ha nem akadna és vitézi próba, úgy hívék, elalszik az ősi vitézség. Kenyerökké vált már háború viszálya, s nyugat kincse sem volt megvetendő zsákmány.

Elérkeztek vala egy tágas, szép völgybe, a völgynek végében, magas domb tetején ódon falak között sok százados háza állott barátoknak.

Hiába volt köfal, hiába vaspánttal erősített kapu, tölgyfából faragott, de bizony, hogy hírét vették a barátok ellenség jöttének, szörnyen megijedtek, s biztatták egymást, hogy ne maradjanak ott, mert a magyarok őket egyenként megsütik, megsütik egyenként, s egyenként megeszik.

Az öreg pap, kinek engedelmeskedtek, ugyancsak nem vette tréfára a dolgot, hanem parancsolta:

- Bízunk a kolostort Mennybéli Atyánkra, magunk pedig fussunk szomszéd erős várba, mert bizony hajszálon függ élete annak, a ki otthon marad, kit a magyar itt kap.

Mindenki elfutott, csak a félkegyelmű Heribald barát ült veszteg s forgatta kezében olvasóját buzgón.

Szólott sietősen a barátok feje, mikor őt így látta:

- Siess, fiam, velünk, itt ne találjon az emberevő magyar.

Felelé Heribald jámbor képpel:

- Én nem; sarum talpa immár lekopott, mást kértem, de hiába kértem, nem adtak. Azért is itt maradok biz' én, mert ha mind elmentek, őrzetlen maradna az egész kolostor.

Sem kérés nem használt, sem parancsoló szó, Heribald ott maradt, hogy őrizze a vén kolostor falait.

Gyenge elméjűnek tartották, azértlan imádkoztak érte és ott hagyták szépen Isten oltalmára.

Heribald pediglen várta, hogy jöjjenek a szörnyű magyarok, s ha tetszik, süssék meg, ha tetszik, egyék meg, de ő saru nélkül egy tapodtat sem tesz ki a kolostorból. Ült az ajtó mellett s szemelgette szépen olvasója szemét, s imát morzsolgatott.

Jöttek a magyarok, s a vezér döngette buzogányával a kolostor kapuját:

- Nyisd ki, pap, a kaput!

Heribald letette olvasóját, ment és kaput nyitott szépen, mintha mondta volna:

- Régóta vártalak, jó, hogy megjöttetek.

Jámbor ábrázattal úgy állta előttük, mint aki félelmet szívében nem ismer.

Megszólalt a vezér:

- Beszédjét nem értjük ez emberállatnak. Hozzátok a papot, a kit minap fogtunk, az tud a nyelvünkön és ezt is érti.

A fogoly pap aztán megértette őtet, s annak rendje-módja szerint így beszéltek:

- Hol vannak a papok?

- Hol, jó helyen vannak, püspök városában, ott megtaláljátok.

- Miért maradtál itt egyedül?

- Nincs sarum, lekopott a minap mind a két lábamról, a fapapucs pedig feltöri a lábam. Aztán bitangjában csak nem hagyhatom itt az öreg kolostort.

Kaczagott a vezér ezen a beszéden, s mondá vitézeinek:

- Ujjal se bántsátok ezt a jámbort, mondom, mert esze hiányos.

Aztán kérdezte:

- Nosza, jámbor, vezess a kincses kamrába, mert vagyon sok kincse keresztény papoknak!

Heribald vezette, hova parancsolták. Azt sem mondta, hogy van, azt sem mondta, hogy nincs. Azért vannak annyian, hogy majd megkeressék.

Keresték... keresték, sehol sem találták, pedig a kolostort tűvé tették érte.

- Hová dugtátok el, beszélj, vagy... - Nem mondta tovább a vezér, mert Heribald arczára hirtelen tekintett, és azon az arczon nyilván való vala a nagy együgyűség.

- Hol van a pinczések?

- Azt már megmutatom, - vigyorgott a barát, mert a bort szerette, s gondolta magában, ha ők isznak, nyilván én is ihatom majd.

Sok derék hordó volt a pinczében telve tüzes borral, mert a jámbor atyák tudták: e földi dolgok közt mely nagy áldás a bor.

Egyik magyar legény nehéz buzogánnyal beveri fenekét legnagyobb hordónak csak legénykedésből vagy azért, hogy tudja, vagyon-e benne bor. Bizony színültig volt, mert a repedt deszkán vékony sugarakban kifele csordogált.

Nosza kapja magát együgyű Heribald, kezét reá teszi a magyar vállára és így leczkérteti:

- Megállj te, ne locsold el a legjobbik bort, bizony szomjan veszünk, ha innét elmentek, az egész kolostor.

Ezt sem vették zokon hóbortos baráttól, mert, hogy szörnyen tetszék nekik bátorsága, kiváltképpen pedig kövér ábrázatán a furcsa vonások.

- Ne búsulj, te sógor, - vigasztalták őt meg - szomjan te nem veszel, megitatunk téged, kolostor borából annyi kijut néked a mai áldott nap, hogy holtod napjáig nem felejtet el.

Úgy is cselekedtek, a mikép mondták. Lakomát csaptak a kolostor kertjében, minőt nem láttak még az öreg, szent falak. Juhokat levágtak, ökröket sütöttek, hordókat görgettek fel a nagy pinczéből, szaporán azokat csapra verték, s Isten szabad ege alatt fűbe heveredtek, hogy hozzá lássanak ingyen áldomáshoz.

Heribald csak nézte, miként iszszak meg papok drága borát, miket évek alatt gyűjtögettek össze a jámbor hivektől szent adó fejében. Görbe tülkök váltak ivópoharakká, minden magyar

újra töltötte meg, s aztán emelé szájához, mikor a szájától elvette: nem vala csöppnyi bor sem benne. Így tudtak ők inni, a derék legények.

Csak nézte Heribald távolabbad állva, s maga sem tudta mint, de közelebb lépett, merthogy neki is már kiszáradt a torka hosszú ácsorgásban. Egyszer csak megszólalt:

- Illenék, azt tartom, hogy abból a borból nekem is adjatok, mert nyilvánságosan én volnék a gazda.

- Gazda ugyan nem vagy, borotvált pofájú, hanem azért igyál, magadéból ingyen. Itt a tülök, hajtsd ki, hadd lássuk, birod-e?

Heribald istentől egy titkos fohászszal bocsánatot kére a mián, hogy ime pogánynyal egy edényt emel szent szájához, azonban átvette a borral telt tülköt, s inni akart abból. Csakhogy egyik magyar elrántja szájától és reá kiált, hogy:

- Nem tudsz emberséget? Mielőtt a bortól nedvesülne szájad, köszönts fel a tülköt azokra, kik adták. Ezt mondd, német: Iszom magyar jóvoltára!...

Heribald utána mondotta, a hogy tudta; kaczagják-e, nem-e, mit se gondol azzal, csak öreg kortyokban szedi be a jó bort, és mikor végső cseppig mind magába szedé, Isten bocsássa féleszü bűnét, de még ráadásul csettint is utána, bizonyságul annak, hogy jó volt bizony az, csupán egy a hija - kicsiny bor fér belé a magyar tülökbe.

A fogoly német pap imádkozik halkan, Heribald bűneért imádkozik nyilván, a ki nem átalott egy tülökből inni Istent nem ismerő pogány magyarokkal.

Izes falatokat osztogatnak széjjel, parázson sült czombját a kövér birkáknak, s a mint hozzá látnak a magyar vitézek, Heribald is int, hogy afféle jóféle neki sem ártana.

Észre veszi ezt a magyarok vezére, s ekképpen kiált fel széles jó kedvében:

- Adjatok a papnak, mert csurog a nyála. Német birka lába őt is kövérítse, látjátok ösztövé szegény, mint a harcsa, éhen meg ne haljon szemeink láttára, mert rossz hírét költi vendég-látásunknak.

- Jere no közelebb, szegény német, s egyél. De jól lerágd a húst erről a nagy csontról, mert ha le nem rágod, bizony végezetül megetetjük veled ötven birka csontját.

Heribald ettől sem riadt vala vissza, hanem közéjük ült komoly ábrázattal, s mohón hozzálátott a birka czombjának. Emberül lerágta a sült húst a csontról, és mikor lerágta, oda nyújtá, nézzék, marad-e hús rajta.

Vállát veregették a vidám legények, dicsérték a fogát, s újra megkinálták kolostor borából. Ne mondja, hogy fősvény volt a magyar gazda.

Mikor vége volt a pompás lakomának, a szilaj legények csonttal dobálóztak, egymást czéloggatták, néha-néha pedig Heribald felé is röpült egy-egy darab. De oda se neki, bölcsen tűrte, s vissza dehogy dobta volna.

Majd sípot fuvának, dobok repedeztek, s érczes hangon kezdtek előbb harczi nótát, azután vigabbat, a mint magasabb lett barátok borától a legények kedve.

Heribald hallgatta, kezét áhítattal hasán összetette, mint a jámbor lélek, ki immár kibékült Istennel, emberrel. Ivott is, evett is, sok bőjtölés után kivette volt részét a két földi jóból, a mint eddig soha, mert a vén gvardián nem osztá bő kézzel az ételt meg a bort.

- De nem addig van az! - kiáltott fel egyik, a mint reá vétó szemét a barátára. - Velünk ettél, ittál, vendégszámba mentél, izibe velünk is énekelj, kövér pap, ha nem, szijat vágok a hátad hájából.

Heribald az égre tekint nagy ijedten, int, hogy nem ért hozzá, nem neki való az, Isten szolgájának, de hiába való kopasz ő mentsége.

- Azt fúdd, a mit szoktál, de velünk énekelj!

Heribald énekelt, énekelt jámboran, mert mintsem hátából szíjat hasítsanak, zsolozsmát zengeni Istennek is tetszetőbb.

Azon közben pedig a kolostor bora még jobban felszállott vitézek fejébe. Rendre felugráltak, módos formás lábbal tánczra penderültek, igazándi tánczra, olyan magyar tánczra, melynek méltósága van és nemes tüze. Dobogott lábuknak alatta a mező.

Jámbor Heribaldnak ezt is nézni kellett, de nemcsak hogy nézte, gyönyörködött benne.

Nem pihen az ördög dévaj magyarokban, mert nagy mókamester a bor gőze, ime rá mordul az egyik bámuló barátja:

- Halljuk a fapapucs kopogását, német; puha fübe ugrálsz, nem kopik a talpa. Ugorj egyet-kettőt, perdülj német tánczra. Nem is első, bizony nem is lesz utolsó, magyar a németet hogy megtánczoltatja.

Szabódnék Heribald, a szemét forgatja, de kikötni nem mer, ki merne kikötni tüzes legényekkel, ha azt nem akarja, hogy szíjat vágjanak háta közepéből.

Sípszóra, füttyszóra, pajkos énekszóra nagy ügyefogyottan ide-oda ugrál, hogy merő nevetés, rég nem látott tréfa, s a mint így látják, a jó kedvű ficzkók, ez is megforgatja, az is megforgatja, hogy Heribald feje beleszédül furcsán.

Ha őt a gvardián így meglátta volna!... Pedig a gvardián, ha ő reked ottan, maga is aligha nem így járta volna.

A mint legjavában vigadoznak vala, messziről harsogva tárogatósípnak öblös hangja támad.

Tánczoló legények megállanak mindjárt, fűben heverészők menten felugrálnak, fegyveröket kapják, pányvás lovaikat előkeresgélnek, s tíz percz multán állnak indulásra készen, mert társaik hívják új hadi próbára, vitézi kalandra.

Egyedül marad a kolostor lakója, néz utánok jámbor Heribald, és - Isten bűneül neki, szegény fejének ne vegye, - gondolja magában:

Mikor jöttök vissza, jókedvű legények?...

Így esett, nem máskép, szentgalleni eset.

LEHEL KÜRTJE.

Agg-mondát halljátok a kürtös Lehelről, magyar kapitányról, nagy-erős vitézről, kiről haótától zeng az ének.

Kapitánya vala a magyar nemzetnek, nagyra termett ősök sarjadéka Lehel, kinek Hadúr adott acél-karban erőt, és megadta neki szívet gyujtogatónótáját a harcznak. Görbe kürtje függött oldalán Lehelnek, örökségül kapta e csoda-portékát, és akkép őrizte, mint legdrágább kincsét.

Mestere volt Lehel ő csoda-kürtjének, ki tanította rá? Hadúr maga talán, vagy ő leste el a zivatar zúgását, mikor reszket belé a földnek két sarka; vagy ő leste el a madár csicsérgését, mikor esti órán kisdéd fészkére száll bokrok sűrűjében, s álmodik a tavasz bimbónyílásáról.

Ha ebbe a kürtbe Lehel beléfúja: Hadúr szava dörgött, a hadra riongó, végig a hang rezgett a levegőben, hegyek ormaira szállott, mint merész sas, szárnyát terítette a völgyre, s rezege tovább szállott... szállott.

S ha belé fújt Lehel holdsugáros éjjel, tábori tűz mellett, míg pihenő hősök hallgatták, me-rengve a múlt emlékein: Ó milyen édes volt Lehel szelid kürtje, édes, mint anyatej a gyöngyermeknek, mint hajnali szellő langyos lebbenése... elaludt a szívnek szilaj háborgása, s erőt vett rajta az emberi szelidség.

Kürtös Lehelről hadd mondjam el a regét.

Német császár ellen pártot ütött Konrád, büszke Konrád herczeg, veje a császárnak, s küldött követséget a magyar vezérhez, Zsolt fia volt, Taksony magyarok vezére, kit hadi tanácsban Vér-Bulcs s kürtös Lehel támogatott vala.

Konrád emberei ékesen elmondták, mi járatban vannak vitéz magyaroknál. Álnokul ezt mondták:

- Ismeri a herczeg magyarok erejét, soha úgy nem bizott semmihez, mint ehhez. Németek többsége császárral Konrádot kívánja, tehátlan, hadi szövetséget kötni jöttek ide vitéz magyar néphez a herczeg nevében. Ingyen sem kívánja, hadi zsákmányon túl fizet évi adót, s tiszteletben tartja a magyar vezérnek minden kívánságát.

Taksony meghallgatta, ott volt Lehel, Vér-Bulcs s a magyarok többi vitéz kapitányi.

- Kapitányok, - kérdé Taksony fejedelem - hadd halljam, mit szóltok herczeg kérésére.

Lehel szóla elsőbb:

- El ne szalaszd Taksony, német bánja meg, ha német ellen támad. Vagyon számadásunk úgyis a császárral, mert nevünkön száradt minap a gyalázat. Ennek a császárnak apja mérte reánk rettentő csatában. Azt a gyalázatot, vezér, le kell mosnunk; németet a német töri, nosza rajta, segítsünk egyiknek, pusztuljon a másik. Köss vele szert, Taksony, ez az én tanácsom.

Vér-Bulcs, kinek neve maga iszonyat volt ellenség fülében, s ellenség szemében, röviden így adta hathatós tanácsát:

- Talpra magyar, mondom, s el németpusztító viadalba!

Taksony izente Konrádnak:

- Szavának embere legyen urad, mondd meg, segítséget viszünk császár ellenében Konrád jó voltára, s ott lesz a magyar had, mikor nem is sejtik.

Ott termett a magyar, mikor nem is sejték, hanem olyat talált, a mit nem is sejtett.

Halljátok, mi történt?

Az történt, nem egyéb, hogy az álnok herczeg gyávaságból, miből, szívét változtatta, oda békélt szépen a császár lábához s kérte bocsánatját, merthogy nagyot vétett.

A császár kegyelmet adott vala néki, és a két ellenség seregéből egy lett. Egyenként is nagy volt, együtt még nagyobb lett, s így várták közösen németek ostorát, magyarok seregét.

Hárman indultak volt hazulról, a három legvitézebb vezér: Lehel, Botond, Vér-Bulcs.

Útközben így szólott Botond két társához:

- Ketten meggyőzitek a németet, társak, azért én más útra térek, új kalandra, s hogyha meg-rakodtam nyugati kincsekkel, találkozunk esmét haza felé tartva.

No jól van. Ebben ők szépen megegyeztek, Botond délfelé ment, nyugatnak Lehel s Bulcs, majd ha visszatérnek, újra találkoznak.

Hadúr akarta, hogy ne találkozzanak, vagy talán Urdungnak volt a végezése. Mert bizony nem látta soha többé Botond derék két barátját.

Hanem tovább mondom.

Merre csak haladtak az idegen földön, volt a lakosoknak szörnyű riadalma, városok ürültek, nyájakat elhajták, s szembe velök nem szállt de egy árva lélek. Hanem Konrád herczeg népe sem fogadta, elejébe nem ment kalauznak német.

Mikoron megtudták herczeg árulását, császár s Konrád hada egyesültét, bezzeg feltámadt bennök a boszú gondolatja. És esküt esküvék kürtös Lehel ajka.

- Sirom az öléből testemet kivesse, ha a hitszegő német herczeg fejét ketté nem hasítom!

Vér-Bulcs reá mondta:

- Ha te nem, akkor én, Hadúr úgy segítjen!

Vissza dehogy tértek, mégha százszor annyi lett vón is a német, vagy ezerszer annyi. Gyáva-ságot nem tűrt Árpád ivadéka, mert a rabszolgánál, az igás baromnál sokkal alább való szemkben a gyáva. Ki csatában elhull ellenség kezétől, nem szégyenli majdan ott a másvilágon elejébe lépni őseinek, mert hát dicsőséges győzni, dicső elesni a vérontó csatában.

Vissza dehogy tértek, szembe szállottak ők a Lech vize mellett császár seregével.

Jaj, ha én a csatát el tudnám mondani Isten igazában, azt a szörnyű csatát a Lech vize mellett...

Minémű haraggal csaptak vala össze, miképpen riongott Lehel vezér kürtje, minden hang tűz-csóva, amely szívet perzsel, vért forral, s a gyávát hőssé változtatja. Nyilak mint röpültek, pajzsok háta repedt, vas végű kópjáknak se szeri, se száma. Kardok csattogása, testek zuhanása, össze-vissza hangja biztató szavaknak; haldoklók hörögnek, átok az imádság, mellyel lelkök elszáll vérlepte testökből. Nő a hullarakás, fogy a magyar folyton, de a német sereg mintha szaporodnék.

Vér-Bulcs mellől elhullt kétszer tízezer már, de öt leteríteni nem akad halandó; Lehel karja, lova csepeg csupa vértől, köröskörül fogták, de a halál ötet kerültön-kerüli. Fogát vicsorgatja, dörgi áldáz hangon:

- Herczeg, hazug herczeg, kutyahitű herczeg, ide jöjj, gyáva nyúl!

Hallja Konrád, hanem oda menni nem mer, de parancsol büszkén:

- Császár kívánsága, hogy azt a két vezért fogjátok el élve.

Teljesült a császár gonosz kívánsága, s megesett rajtok a legnagyobb gyalázat: Lehelt és Vér-Bulcsot lovakról lehúzták, lánczczal megkötözték.

Iszonyú csatának ilyen lőn a vége.

*

Hát a mi azután következett rájuk!

Büszke német császár éktelen dühében Lehelt és Vér-Bulcsot színe elé hívta; mind ott voltak körben császárt udvarolva hercegek és grófok, ott volt a hizelgő Konrád is, ki szavát galádul megszegte.

- Hadd lássuk - úgymond a diadalmas császár - hadd lássuk, lánczok közt azt a két kegyetlen pogány vezért, kiktől Németország reszket. Kalitkába zárva milyen az oroszlán, vagy milyen a kígyó, kinek méregfogát kitörtük.

Elé hozták Lehelt, elé Vér-Bulcsot is, tehetetlen dühök, hogy vegyék csúfságra, s szemtől-szembe lássák megaláztatásuk.

Nézhetette a császár, meg a többi urak, ezen a két hősen vala mit látniok. Büszke arcuk vala méltósággal teljes, nyoma sem volt rajta tehetetlen dühnek, oktalan haragnak; nem terült el azon a halál félelme, alázatos kérés ajkaikra nem jött, ott álltak komoran, némán. Lehel körül-nézett, s kereste az arcát hitszegő hercegnek, kivel ez világon, ha utoljára is, számadása volna.

Közel állott hozzá, kíváncsian nézte, s bizony ábrázatján világért sem látszott, hogy bánja, amit tett, sőt kérkednék vele, hahogy módja volna.

Szólt a német császár:

- Kezemben vagyon az életetek, ime telve a sík mező magyar halottakkal. Német karja sujtott pogány magyart, Isten nekünk adta ma a harcznak diadalmát. Negyvenezer magyar hagyta el hazáját, negyvenezerből hány látja hazáját? Bizony kevés látja, ti sem látjátok meg, iszonyú vezérek. Készül a bitófa, kéznél van a hóhér, nap alkonyulatát utószor látjátok. Ámde hogyan volna kívánságotok még, szóljatok, betöltöm, tud a német császár emberséget.

Vér-Bulcs reá szegzi sötét tekintetét a német császárra, s mordul hangzik szava.

- Német szó hazugság, tartsd meg kegyelmedet, nem kellene, ha azt térden állva adnád.

Szólott Lehel vezér:

- Császár, nekem volna még egy kívánságom. Adjátok ide az én szerette kürtöm, véres háborúban leghívebb bajtársam, búcsúzzam el tőle, fújjak bele egyszer, aztán legyen, amit Hadúr reám mére, akármilyen végem.

Elámult a császár, el a német urak, hallatára ilyen szelid kívánságnak. Ismerték ők hirtől kürtös Lehel dolgát, csodaadományát, s bizony megkívánták hallani közlelől, minek távolabbról, ellen táborából, rémes volt a hangja, milyen szeliddé vált a halál küszöbén.

Parancsol a császár:

- Hozzátok a kürtöt, adjátok oda a fogolynak, hadd fújja utolsó nótáját, búcsúzzék el tőle s az árnyékvilágtól.

Kezéről leveszik a csörgő bilincset, s oda adják neki ő szerette kürtjét.

Lehel simogatja, mint az édes anya kisdéd csecsemőjét, nézi szeretettel, s ajkához emeli, azután beléfúj.

Milyen édes hangok, milyen csoda-lágyak, gyermek altatója édesebb nem lehet, nyári szellő ennél lágyabban nem kering... Ezüst hangú tündér tanította-e rá, mikor holdvilágos nyári éjjeleken arany-fátyolát a pázsitra teríti, s énekel... énekel, hogy álom szállja meg a liliom, rózsza szirmain pihenő színes pillangókat...

Közelebb jönnek a német urak rendre, legközelebb hozzá lép Konrád, a herceg, s hallgatja Lehelnek búcsúzó nótáját.

Imhol a lágy zsongás harsogóbbá válik, csatára serkentő riadóvá gyorsul, a kürt öblös torkán alig fér ki a hang, a kürt falát csaknem hogy szerte repeszt...

Ennek a hangnak volt az a nagy hatalma, hogy a félholtba is visszatért a lélek, s megszázszorozódott a csüggeteg erő magyar vitézekben.

Halljátok mi történt a csata mezején. Mikor Lehel vezér a riadót fújta, a véres hullákba visszatért a lélek, halálos álmokból fel-felriadtak, fejök fölemelték, kardjukat kapkodták, mintha készülének újabb viadalra, megszállta mindet a győzelem reménye...

De kürtös Lehelnek számadása volt még, ez forgott agyában, szeme ettől égett, arcza ettől lángolt, míg fújta a kürtöt, s mikor elhallgatott, villámnál gyorsabban kezében fegyverré vált a kürt, s rázuhant hitszegő hercegnek, Konrádnak fejére. Ott találta, a hol hártává vékonyul a halánték csontja.

Egy jaj-szó csak kevés, de annyit sem mondott, a mint földre zuhant, s megtörék szemének fénye mindörökre.

Lehel is csak ennyit:

- Német, reá szedtél. Eredj előbb oda, a hol nekem szolgálsz, a másik világra!

Vér-Bulcs, kürtös Lehel soha meg nem látták szép Magyarországot, de Konrád hercegre sem süttött többé le Hadúr fényes napja.

Eddig van, nem tovább, a szomorú ének.

GAZ-MAGYARKÁK.

Hát azokról, akik gyáván megfutottak Lech-vizi csatából s úttalan úton hazáig jutottak, mit beszél az írás?

Haj, bár ne beszélne! Vesztek volna el mind idegen országban, ott a csatamezőn, holott a halállal dicsőség vár rájuk, nem pedig gyalázat!

Hadúr igazságos, vitézség próbáját, akik kiállották, kegyelmét azokkal bőven érezte, hatalmat ad nekik, szavuk súlyát méri, tanácsban reájok néz az egész nemzet; de jaj a gyávának, harczból megfutottnak.

Heten értek haza a szörnyű csatából, erdőkben bújkálva, kerülve a napot, éjjeli sötétség rejtette el őket, irtóztak a naptól, mert homlokukra a gyávaság sütötte iszonyú bélyegét.

Mikor hazaértek, nem volt, ki fogadja szerető szavakkal, gyászhirét csatának az ő ajkaikról nem hallgatta senki, hites felesége szégyennel szívében elfordult urától, apját nem tisztelte a növendék fiú, mert a gyávaságnak bélyege homlokán égett.

Hát még, a mi aztán várt a hét gyávára.

Összefogdostatták, orrukat, fülüket, félkarjuk levágták s úgy eresztették el országnak csúfjára, a szabad magyarból nyomorult koldus lett; a szabad magyarnak neve gaz-magyar lett széles e hazában, alább való minden épkézláb szolgánál, úgy hogy szájalom volt csak rájuk is nézni.

Hogy éltek, mint éltek ezek a koldusok, ezek a Lázárok?

Szivökből kiröppent lassanként a szégyen, lekopott arcukról a tisztos szemérem, szemök daczos tüze alázattal megtört; sátorról sátorra jártak, kéregettek, s nem fájt már, ha őket csúf szóval illették, és tovább kergették alamizsna helyett.

Hő nap megperzselte, hideg eső verte, fagytól kezök-lábuk megdermedett télen, s falevél, fák moha, barlangoknak öble volt ágyok s tanyájok pusztá földön, erdőn...

Gaz-magyarkák sorsát még Hadúr se szánta, mert a mily tisztesség vitéz magyar sorsa, akkora gyalázat gyáva-magyar sorsa.

Valahányan látták útfelen, árokban, e szomorú férgek élő bizonyágul intették őket, hogy dicsőséges halál a harcznak mezején kívánatosabb, mint e módon az élet.

BOTOND VITÉZKEDÉSE.

Fordulj vidámabbra mesemondó ének!

Gyászos emléktől lech-vizi csatának elborult az arcza sok magyar vitéznek. Jósok jóslatában megrendüle a hit, mert hogy ők előre a veszélyt nem mondák, s biztató jelekkel indították útnak Vér-Bulcsot és Lehelt.

Hogy aztán úgy esett, a mikép elmondám, Hadúrnak tudták be ezt a gyalázatot, a ki ő szándékán változtatott; miért... miért nem: halandó töprenkedjék rajta.

Akkoron pediglen hazatére Botond francziák földjéről tömérdek zsákmánnyal, Botond, a harmadik vezér, kit emleget dicsekedő ének.

Mesélek Botondról, ti meg hallgassátok!

Hét vezér törzsének fiatal hajtása vala Botond vitéz, hadi iskoláját korán kezdte járni, s lett belőle korán félelmetes ember, kiről messze földön beszélt a hír szája.

Szálasra nem nyúlt föl izmos ő termete, középszernél is tán alacsonyabb maradt, kicsinyke ember volt, de széles a válla, olyan széles, hogy majd csodaszámba vették. Boltozatos mellét mintha ércpaizsna kovácsolták volna. Lábát ha megveté, húsz természetes ember hiába vessződnék őt tovább szorítani. Márványból faragott kőbálvány nem áll úgy, a mikép ő állott két lába oszlopán.

Iszonyú erejét bámulta a sereg, egyetlen csapással bölényt leterített, s fölemelte lovát félkarral, ha néha kedve csucsorodott magát mutogatni a vitézek előtt.

Erről a Botondról halljátok a regét.

Egyszer a császárnak, a görög császárnak mi jutott eszébe? Az jutott eszébe a görög császárnak, hogy lóra ültet egy aranyruhás embert s parancsolja néki:

- Eredj, szolgám, eredj, észak felé siess, addig menj, a miglen Magyarországba érsz, mondd meg a magyarok vezérének, hogy én eleget fizettem eddiglen az adót, eztán nem fizetem. Ezt mondd neki, szolgám, egyebet semmit se.

Jött vala a követ, a czifra ruhájú, el is érkezek szép Magyarországba, büszke izenetét meghozta urától s elmondá eképpen:

- Császár azt izeni, hogy tőle az adót többé ne várjátok, eleget fizetett, ezután nem fizet. Ha nektek nem tetszik tegyetek hát róla.

Taksony fejedelem haragra fellobbant, s a kardjára csapott:

- Mondd meg a császárnak, magyar szolgájának, hogy majd teszünk róla.

Botond vezér mindezt csak tréfára vette, görög császár népét már megtánczoltatta, azért nem állhatta, hogy szó nélkül hagyja császár izenetjét. Ő is csak megszólalt:

- Mondd meg a császárnak, jó vacsorát főzzön, mert néhány nap múlva nála vacsorálunk, embersége legyen, hogy császári módon vendégeit lássa.

Ebből megérthette a jó görög császár, hogy minémű volna a magyar szándéka, meg is vitte híven Bizáncz városába Taksonynak haragját, Botond kívánságát.

Aranyos székében hátra dült a császár, akkorát kaczagott fura kívánságán a magyar vezérnek.

- Jöjjön vacsorára, no szívesen látom, Bizáncz városának rengeteg kapuját, vasból kovácsoltat tálalom fel néki, attól jól lakhatik mind egész népével.

Nagy vala a császár elbizakodása, mert mióta áll a világ, soha bé nem vette ember, bármilyen hatalmas, Konstantin városát, mely áll vala büszkén zúgó tenger partján.

Nagy vala a császár elbizakodása, mert élt akkortájtban a császárvárosban egy görög óriás, a milyent azelőtt, s azóta nem láttak. Csodálkozva néztek fel rá a görögök, ő meg kicsinylően tekintett le rájuk, mintha kérte volna:

- Hát ti is emberek volnátok odalent?

Császár kegyessége e tömérdek embert hozta tisztességre, ő pedig dicsekvék éktelen szavakkal:

- Ha ki ellenséggel te összeakadnál, ne busulj, jó császár, én melletted állok, s félfogamra nem lesz elég egy hadsereg.

Iszonyú tenyerét a szívére tette s hűségéről urát százszor bizonygatta.

No hát úgy volt aztán, hogy Botond a szavát, igaz magyar szavát hamar beváltotta. Szólott fejedelmi Taksonyhoz:

- Bízd reám görög császár dolgát. Ne fájjon a fejed miatta, elvégzem, nem károdra, hanem az ország hasznára.

- Olybá veszem szavad, mintha meg is tetted volna, a mit mondtál.

Botond el is indult a Dana mentében, tartott vala délnek, merre országa volt a görög császárnak, ahol Bizánczium kőbástyái mögött puha kényelemben élt maga a császár, s körülvették czifra udvarbeli népek, mikép a szinmézre a darázsok gyűlnek. Haj, mert régen volt az, nem is igaz talán, hogy Bizáncz császára félelmetes vala ország-világ előtt. Bábokká változtak idő folyamában; akaratra gyöngék, puha kényelemre mindenkor hajlandók, a veszélytől futnak, örömkehely után nagymohóan nyúlnak.

Meg is megjelent a görög város előtt Botond vezér hamar, a mikép ígérte.

Bástyákon sétáltak császár katonái, a bizony, sétáltak, csak meg sem ijedtek, mert hogy is gondolna emberfia arra, hogy a lovas pogány nekimegy a falnak.

Sétálgattak, mondom, csak hogy nem sokáig, mert ihol kirendel Botond vitéz tüstént háromszáz jó ijaszt s reájok parancsol:

- Sétálgatnak amott, s reánk báméskodnak császár talpnyalói, nosza csiklandjátok őket egykét nyillal.

Felajzzák a nyilat, könnyű vessző süvít, nem egy, de háromszáz, s csakhamar nem látnak kényes császár szolgát Bizáncznak falain.

Akkoron pediglen Botond jobb kezébe veszi csatabárdját, mely iszonytató nagy, s hat ember kellenék, hogy felemelgesse, kétszer hat legalább, hogy meg is forgassa, olyan iszonyú volt Botond vezér bárdja... Ezt a jobb kezébe vette, a mint mondtam, s koppantott vagy kettőt a vár kapujára, melyet mester kézzel vasból kovácsoltak.

Döngött, messze döngött a bárd koppanása, maga a császár is kiszaladt, s kérdezte:

- Mennykő csapott-e le?

Botond vezér alul így kiált felfelé:

- Nyisd meg ezt a kaput, görögök császára! Jó szántodból nyisd meg, mert ha te átallod ezt megcselekedni, nem átallok én majd lyukat ütni rajta, melyen keresztül a fejed kidughatod!

Lekiált a császár:

- Beszélj a kapuval, közelébb van hozzád, hahogy kedved tartja kopogtasd, míg ráérsz, tetszik nekünk szörnyen a kopácsolásod, magyarok vezére.

Botond sem marad ám adós felelettel:

- No hát, ha nektek ez tetszésekre van, jobban is ráütök, mert jobban is tudok, de attól - úgy hiszem - kedvetek elmúlik.

Többet ennél nem szól, megforgatja bárdját, háromszor forgatja karikába, s aztán olyat csap... olyat csap a vár kapujára, hogy a föld is reszket, s megreped a bástya, melyben a toronyőr ijedten térdre hull.

Nézzétek a kaput, mi támadott rajta?...

Vaskeble meghasadt, beszakadt nagy helyen, hogy fejét a császár kidughatná rajta, ha egyébert nem is, legalább azért, hogy békét könyörögjön és adót igérjen.

Csak hogy ezt nem tette görögök császára, mert volt kibe' bizzék, hivatta magához menten az óriást és kérdezte tőle:

- Bizol-e magadhoz, hogy egy szál kardra te a magyar vezérrel kiállasz, s levágod?

Nevetett az óriás, s csak azután szólott:

- Császár, ez nekem lesz csip-csup, gyermek-játék, másért nem tenném meg, de te csak parancsolj, kiállok, akár most.

Tetszett a császárnak az efféle beszéd, megdicsérte nagyon érte az óriást, s biztatta szép szóval:

- Ha te győzol - pedig hogyis ne győznél te - fejemhez választlak, s tetézlek arannyal, császár udvaromban magas méltósággal.

Osztég leizente egy czifra követtel a magyar vezérnek császár akaratját.

- Derék magyar vezér - izeni a császár - vérontással szerzett diadal keserves, mert nehéz csatákban elhull néha a legderekből is, kiért örökre kár. Azért vitézpróba határozzon mostan; görögök közül egy, magyarok közül egy szemrevaló vitéz künn a kapu előtt életre-halálra vívjon meg. Azé a diadal, ki a mást legyőzi, annak népe az úr; a kit földhöz vertek, annak népe adót fizet a másiknak.

Botond megértette, tetszett neki nagyon császár kívánsága, azt felelte nyomban, hogy álljon az alku. Görög ellen magyar álljon ki a síkra, a vaskapu előtt verekedjenek meg szeme láttára a császárnak s Botondnak. Hogyha a görög győz, magyarok nemzete szolgálja a császárt, hogyha a magyar győz, szolgálja a magyart görögök császára.

Ebben megegyeztek.

Megnyílt hamarjában Bizáncz vaskapuja, megtelt a bástyafok, várfal könyöklője udvari nép-séggel, császár és császárné, udvari asszonyok, mind az ország főbbjei báméskodva ültek bársony székeikre, s várták, hogy mi leszen. Avagy jobban mondva már előre tudták, mi lehet a vége olyan diadalnak, hol egy óriással szembe egy magyar áll.

Körbe felállottak a magyar vitézek, s mindenkinek szive színültig megtelik hősi indulattal, a vitéz próbának nagy kívánságával.

Ekkor jött... ekkor jött a görög óriás.

Ilyen ember-állat szembe még nem állott kalandos seregével vitéz magyaroknak; tarajos sisakja láttatta nagyobbnak, csillogott-villogott rajta ezüst-pánczél, játszott szája körül csufondáros mosoly, mintha mondta volna:

- Van-e bátorsága eleven magyarnak, hogy velem kikössön, görög óriással?

Görögök császára a bástya fokáról kíváncsian nézte, s büszke diadallal, hogy melyik magyarnak, s hogy lesz-e magyarnak páros viadalra vajjon bátorsága?

No ha várta, látta, s majd hogy le nem fordult bársonyos székeről, mert Botond állott ki, magyarok vezére; pedig olybá tűnt fel az óriás mellett, mintha törpe volna.

Haj, de milyen törpe.

Hórihorgas görög temérdek voltában szörnyű kicsinyléssel nézett le Botondra. Szólott hozzá, mintha gyermekkel vón dolga.

- Te piczinyke magyar, sajnálom, hogy neked szemed közé néznem módom nem adatott. Mert arra te bizony ingyen sem vagy méltó, hogy hátam görbesszem, s hozzád lehajoljak.

- Te lajtorja görög, - szóval visszafelel rettenetes Botond - ha még feljebb nyúlnál, s fejed a felhőket kétfelé hasítná, bizony mondom neked, én segítek arra, hogy szemedbe nézzek, csakhogy akkor szemed nem igen lát engem.

Szót ők így váltottak először s utólszor e földi életben, mert hogy mi történék, azt én kevés szóval hamar elmesélem.

Nem is nagy dolog volt, nem is tartott soká, mert Botond vaskarja átszorította az óriás térdét, mintha vendégoldal és nem ember volna, aztán fölemelte, aztán úgy levágta, mintha kalapácsnak alította volna, görög óriásnak feje volt kalapács, tarajos sisakja kirepült fejéből, s mire másodszor is újfent neki rontott: temérdek óriás Botondot nem látta és nem látta többé ezt a szép világot, mert halálos hályog két szemét bevonta.

Nem is nagy dolog volt ez Botond vezérnek, de bezzeg nagyobb lett császár ijedelme, színe megváltozott az ábrázatának és kövér kezei elkezdtek reszketni, szólni sem tudott, csak nagy idő múlva, akkor sem mondhatott egyebet, csak ennyit:

- Adóját magyarnak megadjuk, csak minket, s császárvárosunkat békességben hagyja.

- Nem addig van, császár, - kiáltott rá Botond - vendégbarátságod hozott minket ide, szolgálj ki uradat illő tisztelettel, kamrádnak aranyát-ezüstjét megosszad, kövér ökrök, birkák asztalunkra jönnek, s pinczédnek legjavát alázattal küldjed, mert Hadúrra mondom, nemcsak érczkapudat, hanem lágy agyad is a fejedbe rontom.

A gögös császárból lett készséges szolga, s ülte vidám torát Botond az óriásnak. Kincsekkel rakodtan tért haza s hírével eltelt Görögország.

GÉZA FEJEDELEM ÁLMA.

Taksony fejedelem apáihoz tére, domború sirhalmán bálványkő fehérlik, de hire nem marad, vele együtt elvész, nagyobbra nem nőtt ő, de akkorára sem, mint apjának apja, a honszerző Árpád.

Pajzsra emelték Taksony fiát, Gézát, vagy a mint őt hívták igaz nevén *Gyeics*-et.

Vala Gézának egy hitvestársa, kiről beszélni eleget nem győzött a rege. Gyula vezér lánya: *Sarolta* vala ez, a kit nevelt apja szemefénye gyanánt. Asszonylágyság helyett férfikemény-ségre, szokott vadászatra, megfékezte akár a legtüzesebb mént, s együtt vigadozott harcos férfiakkal. Ha pedig kilobbant szeme bogarából nagy erős szenvedély, főlegyenese, csattogott a hangja, az a csengő, érczes, s akaratja előtt mind meghajlottanak az erős férfiak.

Úgy tetszék ilyenkor, mintha nem is Géza, de Sarolta volna magyarok fejedelme.

Kemény volt Sarolta, arra termett, hogy őt uralják, ne ő mást, ámde egyben gyöngé, hogyha fiát nézte, okos szemű Vajkot, mintha felolvadt volna a jég szívében, anyaézelmeknek meleg sugarától, ajkain mosolynak rózsái fakadtak, kopjavető keze vált bársonysimává, szeme pedig édes szerelemben lángolt.

Nőtt a fiú, nőtt... nőtt.

De miféle csoda keze játszott abban, hogy Géza fiának, Árpád utódjának hősi kívánsága fel nem gerjedezék.

Búslakodék apja:

- Mi lesz a magyarból, ha Árpád utódi ilyen ellágyúlnak? Hadúr hagyott-e el, vagy mi változtunk meg?

Sarolta nem búslult:

- Legyen olyan, milyen a *miénk* ő Géza, s nem is válik soha apja szégyenére. Táltos szava után immár nem indulok, lagymatag kegyelme Hadúrnak elhagyja táltosainkat mind. Ne aggódj fiadnak miatta, fejedelem!

Történt pedig egyszer, hogy Géza fejedelem csodálatos álmot látott, olyan álmot, melyet Hadúr nem küld halandó szemére.

Ezt álmodta Géza:

Megjelent előtte éjféli homályban fehér, galambszárnyon egy ritka szép ifjú. Idegen népeknél, napnyugaton látta fényes templomokban festett mását, s hallá, hogy ezek szolgálai annak az istennek, kiben napnyugaton mind a népek hisznek. Hogy megjelent vala, hirtelen megtelék tiszta fényességgel a fejedelem sátra, sugárkévék vették köröskörül fejét a szárnyas ifjúnak, mintha feje volna Hadúr örök napja a hetedik égben. De olyan szelid volt, de olyan jószágos, hogy ahhoz foghatót Géza még nem látott.

Megszólalt s ezt mondá:

- Te nem ismeresz engem, magyar fejedelem, nem ismer néped sem, azt sem ismeritek, a kit én szolgállok. Meg fogtok ismerni, meg fogtok szeretni, mert kit én szolgállok, az csak szeretni tud, ő küld le hozzád, hogy hirdessek neked örök élő ígét. Néped erős, bátor, hire messze terjed, de el fog enyészni, mint a pehely, akit szárnyára kap a szél, ha a békeességnek áldását nem érti, s csak a véromlásban leli minden kedvét. Jól megérts, fejedelem, én igazat mondok! Fiadnak lelkébe mélyebben belátok, ő már a *miénk* lesz, s nagyobb dicsőség vár reá, mint azokra, kik eddig növelték népednek hatalmát. Eljön hozzád egy pap Prága városából,

keresztre ne vonasd, el ne űzd, fogadd bé vendégbarátsággal, s bátor elméd az ő szavára nem hajlik, de hallgasd meg szavát, s hallgassa meg hazádnak népe áhitattal. Véges földi elméd a jövőbe nem lát, tedd azt, amit mondtam, s igazat cselekszel.

Így szólott és eltűnt.

Géza szemét eztán kerülte az álom, megdöbbsent ő szíve, úgy várta a hajnalt, hogy értelmét hallja csodalátásának, mert hogy Géza hitt még Hadúr papjainak.

Hivatta is őket kora reggel mindjárt. Elmondta az álmát, kívánta fejtsék meg.

Egymásra néztek a táltosok, s hallgattak. Homlokukra ült a gondok barázdája, s ajkuk néma maradt.

Végre, nagysokára megszólalt az egyik, nem is a legbölcsebb, de a legtüzesebb:

- Álmod, fejedelem, Hadúrnak nem tetszik. Hogy mit jelent, arról Hadúr nem ad számot. Papot a házádba ne fogadj be Géza, mert tűzcsóva a szó a papok szájában, fedeled tüzet fog, s ebből baj lesz, nagy baj...

Vakmerően mondta ezeket a táltos, nemcsak vakmerően, hanem fenyegetve.

Sarolta felpattant, Géza helyett felelt:

- Hadúrnak méltatlan szolgálja vagy, Csorba, álomfejtést kértünk, de te fenyegettél. Jól vigyázz szavadra, ha ezután szólasz. Nem hisszük beszéded, sem tiéd, sem másét, Géza háza nyitva, ha az álom igaz, s bekopogtat a pap. Ti pedig mehettek.

Géza védte volna Hadúrnak papjait, intett Saroltának kiengesztelően, de a fejedelem hitvese megmaradt előbbi szavánál.

No hiszen, lett ebből sűgás-bűgás szerte. Táltosok széthordták, a hívők hallgatták; zúgtak itt is, ott is; félre magyarázták.

Ekkép magyarázták:

- Urdung megszállotta Gézát és Saroltát, Hadúr ellen őket felbűjtogatja. Áldozat-tételnél mért hogy nincsenek ott? Táltosok szavának miért hogy nem hisznek? Lám, no lám a magyart Hadúr nem szereti, elfordítá tőle kegyelmetes arcát... Rozsda megemészti a magyarok kardját, tétlen, veszteg ül hon, mintha gyáva volna!... Mintha gyáva volna, s irtóznék a harctól!...

Így keringett a szó sátorról-sátorra, s tüzet fogott, ahol a szívekbe hatolt.

Ezalatt pedétig Prága városából eljött vala a pap, valami hires pap, nem is közönséges. Adalbertnek hívták, püspök volt, s ott hagyta püspöki hatalmát, mert az Úr küldötte, idegen népeknek, keresztény népeknek istene.

Géza fejedelem vendégül fogadta, mind egész háznépe hallgatta beszédét, Sarolta is ott ült, nem unt reá ő sem, de legeslegkivált Géza fia, Vajk őt lángoló szemekkel, dagadó kebellet hallgatta... hallgatta...

Csodálatos dolgot mesélt az a szent pap, s nagyon értett ahhoz, mikép kell beszélni.

- Isten kegyelméből püspök vagyok - mondá - jámbor hivek között éltem békességben, s testvérszereteten. Tanítottam őket istenfélelemre, emberszeretetre, de nem vala nyugtom, mert égi szó hangzott egyszer a fülemben. Isten maga szólott hozzám, ő is küldött, hogy eljőjtek ide, vitéz magyarokhoz, kiknek a nevét is rettegve említik előbbi hazámba. Hogy jőjtek el ide, parancsolá isten, s nyerjem meg a szívét okos, szelid szóval Árpád nemzetének, kiből különösen kedve telnék neki népek seregében.

Szólott közbe Géza:

- Te nem féltél tőlünk, jövevény pap, mondsza!

- Kinek telve vagyon szíve szeretettel, az senkitől sem fél, magyarok vezére. Kezemben pásztort, szívemben a béke; aranyért-ezüstért, hívságos marháért oda nem adnám e lelki ajándékot, semmiért nem adnám e széles világon. Vérem onthatjátok, testem épületét porba dönthetitek, földből alkottatott, földdé válik a test, de istentől való halhatatlan lelkem galambszárnyon felszáll alkotó Urához, s örökkön-örökké örvendez az Úrban. Azért ti engemet, vezér, ne bántsatok, mert szavam nem hazug, s közétek szeretet hozza, nem gyűlölet.

- Nem görbül meg fejed egyetlen hajszála - ezt én mondom neked, én a fejedelem; pajzsom véd, s kegyem adatik te néked. Csak arra felelj meg, minémű lesz sorsa messze jövődőben Árpád nemzetének? Hahogyha kiejti kezéből a kardot, várhat-e reá még dicsőség, ezt mondd meg?

Adalbert, a szent pap imára kulcsolta a kezét, s ezt mondá erős hitű szóval:

- Nemde nem erős volt Etelének karja, kit apád apái sokat emlegettek; isten ostoraként sújtott a világra, országokat bontott, koronás királyok színe előtt porba hullva alázkodtak. Mondják istenetek, félelmetes Hadúr övezte fel karddal... s mi lett aztán vége? Hol találsz a hűnt?... Keresd a világnak valamely sarkában... szétbomlott, se hire, se hamva a hűnnak, cifrázkodó ének tartja nevét számon, csacsogó versmondók meséiben él csak... No hát, vezér, tudd meg, ez vár a magyarra, szakasztott ez a sors, ha csupán karjában és kardjában bízik... Ennek a szép földnek ura most a magyar, s ennek a szép földnek nem lesz ura, tudd meg, hogy ha véres harczok zűrzavara között magát elbizottan csak kardjára bízza. Pedig én Istenem, kedvét leli benne, s hogy tovább is éljen, hogy örökké éljen irgalma, kegyelme szent pillanatában néped kiválasztá. Testvéri szeretet, béke hirdetője vagyok én köztetek, hallgassátok szómat, s jobb idők zálogát megmutatom néktek.

- Beszélj, idegen pap, - jó indulattal így szólott vala Géza - bűbájos nem lehetsz, mert a miket mondasz, egyszerűen mondod, szavadtól távol van henye cifrasága álnokságnak, látom. Mit tegyek, tanácsolj!

- Tudd meg, fejedelem, a munka dandára nem tereád vár, mert Hadúrnak szolgálsz te, bár szíved hajlandó, kész füled is arra, hogy engem hallgasson. Ime, itt a fiad, ki örökkön való dicsőségnek léssen részesévé, tőle vár az örök Isten apostoli munkát, szikla az ő hite, e sziklán épül fel Magyarország vára, melyet meg nem ingat századok viharja, mely erősebb leszen, mint sirhalmaitok bálványköve.

Vajk, a nemes ifjú dagadó kebelével, mély-megilletődve, kigyúló orczával hallgatá a papot, nézte komoly apját, s tévedt tekintette ő édes anyjára, a ki meghatottan e szavakat mondá:

- Hiszek a szavadnak, szent pap, igazmondó. Sejtelem régóta árnyalja a lelkem, eddig eltitkoltam, most szavakba öntöm. Szívem alatt akkor még viseltem Vajkot, s anyaérzésnek szent lángja nem szállt meg, mikor látást láttam, pillanatig tartó, hihetetlen látást. Jós-papok szavára nem bíztam, mert bennök akkor sem volt hitem, most sincsen, nem is lesz, mert hizelgők s gyarlók. Neked elmondom, mert különbnek tartalak. No hát az úgy történt, hogy egy anyát láttam, csillagkoronával, gyémántosan fején. Vala ábrázatja kimondhatatlan szép, szeme nézésének ritka szelidsége, egy kisdéd gyermeket tartott a karjában, kinek feje körül mennyei fényesség koszorúját láttam. Földi gyermek ilyen nem lehet, gondoltam, sem földi anyában mását nem találtam. Csodalátomás volt, elmondhatom bizvást, de százszor csodásabb, a mi tovább történt. Megszólalt a fiú anyjának ölében:

- Fiad engem szolgál, s nekem kedvem telik majdan a fiadban, ki most születendő.

Szólott az anya is:

- Fiamért fiadnak pártfogója leszek, s megáldom őt tiszta emberszeretettel és békeszerető szívvel, Gyula lánya. A mint én ezt hallám, nem értettem, csupán érzem, hogy miképpen teljesedik szívem anyaboldogsággal. S én, ki férfiakkal bátran szembeszállok, ki előtt nem félős a harcz zivatarja, ezzel a gyermekkel, kit világra szültem, én keménységemet, kedvetlenségemet sosem éreztettem. Békére volt hajló, apái nyomából mintha kitért volna... Mégis úgy szerettem, s nagyra látó reményt beléje helyeztem.

Ezt mondá Sarolta, a szent pap pedétig mindjárt felelt néki:

- Fejedelemasszony, nagy áldás szállt reád, mert álmodban látta Istenfia anyját, Boldogságos Szület és az Üdvözítőt, világ Megváltóját. Isten keze munkált a ti javatokra. Térjetez hozzája, s elmétek homályát mennybéli fényesség hamar eloszlatja. Látni fogtok olyat, mi előttetek most fátyolborította titka új életnek. Hallgassátok meg a keresztény Istennek ígését, s reátok, mind a magyar népre boldogságot hoz az, ország alapjául adom ide nektek az Úrnak ígését... Az Atyának és a Fiúnak nevében...

A haragos táltos, lám, igazat mondott; ne hallgass te papot, házadba ne fogadd, Géza fejedelem, mert a pap beszéde tűzcsóva, rád gyújtja hajlokod födelét...

Mi történt kérditek?

Az történt, nem egyéb, hogy Adalbert püspök némely hetek múlva fejedelem háznépét: Gézát és Saroltát, húsz esztendő Vajkot, keresztények módján mind megkeresztelte. Adatott pediglen Vajknak keresztény név, nevezték ezentúl Vajk helyett *Istvánnak*.

Hadak ura, Isten, hogy engedheted meg?... Nem láttad mi készül a fejedelmi házban és teharagodban nem sújta le nyilad azokra, kik téged keresztény Istenért ime cserben hagytak?

Hadak ura, Isten, hol maradt a nyilad, melylyel a felhőket, mint egy lángpallossal, kétfelé hasítod és egyik sarkától másikig megrázod a levegő-eget?...

HADÚR SZENT MADARA.

Iszonyú egy hír volt Magyarországszerte, táltosok és gyulák titkolni akarták, csakhogy nem lehetett, ha Gézával újrat vonni nem akartak; s azt nem akarhatták, mert Géza haragját táltos, gyula félte.

Iszonyú volt a hír:

- Géza fejedelem és egész családja Hadúrtól elpártolt; jövevény pap szava maszlaggal megrontá. Kútfejeknél többé áldozattevésre nem jönnek, táltosok tanácsát nem kérik, nyitva áll az ország jövevény papoknak, s halált mond fejére annak a fejedelem, ki idegen papot csak egy újjal is bánt...

Egyebet is mondtak gonosz fülbesúgók, nemzetbékességnek fel-felzavarói. Ezeket is mondák:

- Vége a magyarnak, magyar vitézségnek napja leáldozik, mert félelmes Hadúr égi boszújából elhagyta Árpádnak gyáva unokáit, úgy magára hagyta, miként a gyermeket, ki apátlan árva, s bódorog az úton magával tehetlen. Van-e hadi zsákmány, nézhet-e reménység élhetetlen népre, hogy hire-nevétől Nyugat összerendül, adóval adózik, s féli a hatalmát?...

Többet is beszéltek, mert a szó megdagad mikor a hír szárnya ide s tova hordja, aki hallja, toldja és tovább úgy adja, s minél tovább ér, annál nagyobb harag támad a szívében a szabad magyarnak, ki előtt Hadúrnak nagy a tisztessége, ki a jövevényre görbe szemmel tekint, s nem a szeretetnek hallgat a szavára, de a gyűlöletnek. Sátorról-sátorra, szállásról-szállásra terjed a hír, s nőttön-nő a harag mindenütt. Táltosok áldoznak hűvös kútfejeknél, keresik a kedvét haragos Hadúrnak, buzgón esenkednek a fölkelő naphoz, kérnek csodalátást, mely félelmet keltsen a fejedelmi Gézában, bizalmat ébreszsen Hadúr hiveiben. Mert a pusztá szóra süket immár füle a fejedelemnek, de ha látást látna együtt népével, hátha visszatérne, hátha még megbánná hebehurgya tettét.

Táltosok és gyulák, mind a színe-java összegyülekeztek, összetanakodtak. Szerit-módját mikép ejtsék a dolognak.

Megegyeztek abban, hogy Gézához mennek, s holdtöltére őt a Mátra környékére áldozattételre hívják tisztelettel, mert hogy e kívánság a nép kívánsága, azt a fejedelem könnyedén nem veszi.

Addiglan éj és nap Hadúrt kérve-kérik, hogy mutasson látást... Haj, ha azt megtenné, s miért ne tehetné, hogy égből leküldje újfent csodakardját, melyet Etelének utóditól elvett...

Esennen esdettek hatalmas Hadúrhoz:

- Hadúr láttass csodát, te dicsőségedre, magyarok javára, láttass csodát, hogyha kedves neked e nép!

Holdtöltekor összegyűltek a magyarok, régi törzsek főbbi, a hadban erősek, nagy földnek urai, kiknek számos nyája hizott a honi föld gazdag legelőin. Összegyülekeztek közös akarattal, eljött fejedelmi Géza is, mert népe akarátja hívta; de eljött azért is, mert szíve Hadúrhoz kereszt-víz daczára régi hagyományból még mindig vonzotta.

Áldoztak ős szokás szerint a táltosok, oltártűzek körül szorgoskodtak gyulák, s a levágott lovak bőreit feszíték buzgó garabonczok.

Legöregebb táltos oltártűz elé állt. Húnbércz felé nézett, hol a felkelő nap aranyos esőjét hajnali sugárnak öntötte... öntötte, s mondá messzezsengő és vontatott hangon:

- Hadak ura, Isten, áldassék a neved, nincs e földön mása a te hatalmadnak, nincs mása ott fenn sem, a levegőégben, hol felhők keringnek, mint fáradt madarak. Erős karod legyen védője magyarnak, jóvoltod melege áradjon a tűzből, harmatozzék esőd, a fűvet sarjasztó, s égen örök tűzként napod, éj sötétjén oszlassa hold és csillagok sugára... Hadak ura, Isten, láttass te népeddel csodát, erre kérünk!

Mind a mennyien voltak, nagy-megilletődve néztek az ősz papra, legvénebb szolgája, a ki volt Hadúrnak. Maga a fejedelem, a keresztény Géza ez ünnepi perczen Hadúr hatalmának vala bűbájában.

Amint elhangzottak az ősz táltos szavai, támadt olyan nagy csend, hogy apró bogarak zümmögése hallék, s az oltár tűzének serczegése hallék.

Ami aztán történt, bár ne történt volna, vagy a látószemnek látását e perczen bár elvette volna az irgalmas Hadúr...

De látták...

Mit láttak, hogy bálványkövekké dermedtek mindnyájan, táltosok, gyulák is meg a garabonczok?

Máttra tetejéről két sötét pont látszott, előbb csak sötét pont, de azután mind nőtt... mind közelebb szállott, alá ereszkedék, hogy már kivehették: egy fekete turul meg egy fehér turul odafenn egymással szörnyen viaskodtak; tépték egymást, s vágták meghajlott csőrükkel, míg a fehér turul sebesen lezuhant, s reá esett épen a főoltártűzre, mely még lobogott, de a mint Hadúrnak a szent madara ráhullt, csodálatos módon mindjárt kialudott...

Kialudott a tűz, az oltárnak tüze, melynek lángja szólott hatalmas Hadúrnak; s a tüzet kioltá Hadúr szent madara, fehér turul-madár...

Iszonyú egy jóslat.

Lesz-e táltos, a ki jóra magyarázza? Lesz-e magyar, a ki táltos szavát elhigyje?

Reszketnek lábai az öreg táltosnak, a mint a kihamvadt oltártűzre mered; szólana, de torkát a kín szorongatja, s szíve félelemtől egyet nagyot döbben.

S ime napnyugatról galambsereg röpül, vidáman szelik a levegő hullámát, s úsznak rajta szépen, a nap sugarai aranyosra festik hófehér szárnyukat.

Turul szent madara holtan alá hullott, s vigan röpül tova az ártatlan galamb, mely jött napnyugatról, hol a keresztények oltárképre festik, s térdelnek előtte.

Táltosok egymásra néznek némán, hosszan, mintha azt kérdeznék:

- Melyik tud most szólni és ha szól, mit mondhat?

Nem is a legvénebb, nem is a legbölcsebb, de szól vala Csorba, a legtüzesebbik:

- Magyarok, Hadúrnak értem akaratát. A mint megértettem, úgy elébeszélem. Hadak Istenének haragja van reánk, mert elődeinknek vitézsége helyett megszállott minket a jövevény papoknak alakoskodása. Azért bukott le a turulmadár holtan, mert vesztét jelenti Árpád nemzetének, ha szavára nem hajt tehetős Hadúrnak; azért aludt ki az oltártűz, mert Hadúr szívesen nem veszi addig áldozásunk, míg a napkeletről jövő galambokat: jövevény papokat szívesen fogadjuk... azért -

- Elég, táltos! - mennydörög rá Géza - hazug a beszéded, s ha tovább folytatod, Hadúr nyila helyett kardom sújt a porba, mert hogy békebontó, lázító vagy magad!... Ki parancsolta meg erős-kegyetlenül, hogy idegen papok ide jöhessenek?... Erre felelj, táltos!

- Te parancsoltad meg, fejedelmi Géza.

- Ezt eszébe tartsa minden igaz magyar, s azt se felejtse el, hogy vérkötés szerint Árpád vére ellen ne beszéljen senki. Hadúr szent madara oltártűzre bukkott, kioltá a tüzet - tudjátok mit jelent? Hazug táltos helyett Gyeics így magyarázza: Hadúr nem akarja, hogy népünk elvesszen, Napnyugat galambját küldi turul helyett - az vezesse jóra! A példát én adtam, ti hát kövessétek! Elmétek kitisztul zavaros gőzéből, s jelen boldogságát nem tartjátok többre, mint a magyar nemzet szebbik jövődjét, örökkéig való felvirágozását. Harcz helyett a béke jobban megerősít, gyávák nem lesztek ti, de lesztek bölcsőbbek, s hagytok örökségül unokáitoknak országot, a melynek erősebb lesz sokkal, százszorta erősebb alapja, mint ennek. Aki jobban tudja, vagy másként akarja, álljon elő most és jobban magyarázza?

Táltosok hallgattak komor arczczal, s nem volt ország főbbjei közt jósmagyarázó Árpád vére ellen.

Csak a szív beszélt még, de nem hallá senki; és haj, szomorú volt a szívek beszéde.

- Hadúr, te elhagytál!... Hadúr, mért hagytál el?... És ha te elhagytál, lesz-e jövődje Árpád nemzetének?

Hófehér galambok turul-madár helyett: szeretet és béke háború helyében, jóra vezet, rosszra? Ki mondhatná azt meg?

*

Magyar vezérekről eddig szól az ének.